

**İSLÂM FIKHINDA BORÇ/KARZ AKDİ
VE YÜKÜMLÜLÜKLERİ**

Mehmet NERKİZ

Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi İsmail YÜKSEK

UŞAK

Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Mayıs 2019

**İSLÂM FIKHINDA BORÇ/KARZ AKDİ
VE YÜKÜMLÜLÜKLERİ**

Mehmet NERKİZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı İslâm Hukuku Bölümü

Danışman: Dr. Öğretim Üyesi İsmail YÜKSEK

UŞAK

Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Mayıs 2019

YÜKSEK LİSANS TEZ ÖZETİ

İSLÂM FIKHINDA BORÇ/KARZ AKDİ VE YÜKÜMLÜLÜKLERİ

Mehmet NERKİZ

Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı

Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mayıs 2019

Danışman: Dr. Öğretim Üyesi İsmail YÜKSEK

Karz akdi, temel gayesi insanların ihtiyaçlarını dünyevî bir menfaat beklemezsizin karşılamaı hedef alan, tamamen insanî erdemleri göz önünde bulunduran yardımlaşma ve dayanışma esasına dayalı bir akid sistemidir.

Bu çalışma karz akdini, muâsır âlimlerin eserlerinden de yararlanarak, İslâm fikhının temel kaynak kitaplarından konuyla ilgili bilgileri kendi alt başlıklarında inceleyerek sistematik bir bilgi sunmak, mezhep imâmlarının farklı görüşlerini ortaya koyup bu akdin işlerlik kazanması hususunda tahliller ve mukayeseler yaparak kanaatimizi ortaya koymak amacıyla yapılmıştır.

İslâm fikhında müsemma akidler arasında yer alan karz akdinin, her ne kadar zamanımızda işlevi zayıflasa da özellikle, İslâm'ın faiz yasağına karşı duyarlı olup, faize bulaşmadan hayatlarını devam ettirebilmek amacıyla zarûri ihtiyaçları için ödünç talep edenler açısından varlığına ihtiyaç devam etmektedir.

Giriş ve üç bölümden oluşan çalışmamızın giriş bölümünde araştırma konusunun önemi, amacı, kapsamı, metodu ve konuyla ilgili daha önceden yapılmış çalışmalar ele alınmıştır. birinci bölümünde karzın manası, mahiyeti, şer'î dayanağı ve unsurlarından; ikinci bölümünde karzla ilgili çeşitli hükümlerden; üçüncü bölümünde ise, karzın bazı benzeri akidlerle ilişkisi ve karz teminine yönelik bazı hukuki işlemlerden bahsettik. Çalışmamıza kısa bir sonuç ve değerlendirme bölümüyle son verdik.

Anahtar Kelimeler: Karz akdi, Karz-ı hasen, Ödünç verme, Mukrız, Müstakrız .

ABSTRACT

CONTRACTS AND OBLIGATIONS OF LOAN FOR CONSUMPTION IN İSLAMİC FİQH

Mehmet NERKİZ

Department Of Basic Islamic Sciences

Uşak University Institute Of Social Sciences, May 2019

Advisor: Dr. İsmail YÜKSEK

Loan for consumption is a contractual system based on the principle of solidarity which aims to meet people's need without expecting any benefit considering the humanitarian values.

In our study, we gathered information about loan for consumption from verdicts of main fiqh books and examined them by making use of the studies of modern world's legal experts. We carried out this work with the aim of expressing our opinion by sharing different points of views of the sect İmâms and make comparisons to bring loan for consumption into use.

Despite its functionality is at low levels now, loan for consumption is still among the voluntary agreements according to Islamic fiqh. Existence of loan for consumption is needed especially because of the fact that Islam forbids interest and there are significant amount of people who don't want to be part of any side of a loan on interest for their essential needs.

Our study consists of introduction and three other sections. In the introduction part, importance, aim and the scope of the research topic are mentioned. We also gave examples from other studies done beforehand. In the first part, the meaning, nature and legal basis of loan for consumption are explained. In the second part, the elements and miscellenaous provisions are given place. In the third part, comparison of loan for consumption to similar agreements and several legal steps regarding obtaining this type of loan are mentioned. We ended our study with a conclusion and evaluation section.

Keywords: Loan for consumption, Benevolent Loan, Grant a loan, Lender, Borrower

UŞAK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
 Tezli Yüksek Lisans Jüri ve Enstitü Onayı

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı 154015031 No'lu öğrenci Mehmet NERKİZ'in "İSLÂM FIKHINDA BORÇ/KARZ AKDİ VE YÜKÜMLÜLÜKLERİ" adlı tezi 11/06/2019 tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Uşak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca, Yüksek Lisans Tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

Jüri	Adı Soyadı	İmza
Danışman	: Dr. Öğr. Üyesi İsmail YÜKSEK	
.....		
Üye	: Dr. Öğr. Üyesi Nihat TOSUN	
.....		
Üye	: Dr. Öğr. Üyesi Abdullah ÖZCAN	
.....		

Prof. Dr. Mehmet KARAYAMAN
 Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الحمد لله رب العالمين . و الصلّاة و السلام على رسولنا محمّد و على آله و صحبه اجمعين.

İnsan yaratılış itibariyle toplumsal ve medenî bir varlık olup, tabiatı itibariyle yalnız yaşamayan, hemcinsi ve çevresiyle irtibatı zaruri olan bir varlıktır. Yaratılış itibariyle yardımlaşma ve dayanışmaya meyilli olduklarından dolayı birbirlerinin yardımına ihtiyaç duymuşlardır. Bu nedenle İslâm dininin temel hedeflerinden birisi de Müslüman bireyleri arasında yardımlaşmayı ve dayanışmayı teşvik etmek ve geliştirmek olmuştur.

Bu bağlamda İslâm fikhî, Müslümanların yaptıkları malî işlemlerin ve akidlerin icrasında aldatma, hiyânet, fesat ve fâiz gibi meşru olmayan hususları içermemesine özen göstermiştir. Bunun için hükümler ve kâideler koymuş, bu alanda neyin farz, vacip, mübah, mekruh ve haram olduğunu açıklamıştır.

İslâm fikhininin tanzim ettiği bu malî işlemlerin ve akidlerin bir kısmı satım akdinde olduğu gibi ticârî kazanç amaçlı; bir kısmı da karz ve âriyet akitlerinde olduğu gibi uhrevî kazanca yönelik olup sadece yardımlaşma ve dayanışma amaçlıdır. Yaptığımız bu çalışmamızda, karşılığı sadece Allah'tan beklenen yardımlaşma ve dayanışma amaçlı İslâm fikhî özel tabiriyle “Karz Akdi” üzerinde durduk.

Üç bölümden oluşan bu çalışmamızın birinci bölümünde karzın manası, mahiyeti, şer'î dayanağı ve unsurları, ikinci bölümünde karzın önemi ve karzla ilgili çeşitli hükümler ve üçüncü bölümünde ise karzın benzeri akidlerle ilişkisi ve karz teminine yönelik bazı hukuki işlemler üzerinde durduk.

Tenkit ve tashihleriyle bu çalışmanın tamamlanmasına katkı sağlayan tez danışmanı Dr. Öğr. Üyesi İsmail YÜKSEK Bey'e, tez savunması öncesi kısa sürede bu çalışmayı baştan sona inceleyerek kavli leyyin ile bazı düzeltmelerin yapılması tavsiyesinde bulunan jüri üyeleri Dr. Öğr. Üyesi Abdullah ÖZCAN ve Dr. Öğr. Üyesi Nihat TOSUN Beylere, çalışmalarında teşvik ve manevi desteklerini hiç esirgemeyen Dr. Öğr. Üyesi Hikmet GÜLTEKİN Bey ve Dr. Öğr. Üyesi Orhan PARLAK Hocama teşekkürlerimi arz ederim.

Gayret bizden, muvaffakiyet Allah'tandır.

Mehmet NERKİZ

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Mehmet NERKİZ
Doğum Yeri ve Tarihi : Kula / 01.06.1967
Lisans Öğretimi : Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Yüksek Lisans Öğretimi : Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

İş Deneyimi

Çalıştığı Kurumlar :Ankara – Polatlı / İmam-Hatip
Konya – Karatay / Müezzin-Kayyım
Mardin – Ömerli / İlçe Müftüsü
Uşak – Sivaslı / İlçe Müftüsü
Kütahya – Dumlupınar / İlçe Müftüsü
Uşak – Merkez / İl Müftülüğü Personel Şube Müdürü
Düzce – Yığılca / İlçe Müftüsü

İletişim

e-posta adresi :mnerkiz_67@hotmail.com
mehmet.nerkiz@diyanet.gov.tr

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
YÜKSEK LİSANS TEZ ÖZETİ.....	i
ABSTRACT	ii
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI.....	iii
ÖNSÖZ.....	iv
ÖZGEÇMİŞ.....	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	x
GİRİŞ	1
I-Konunun Önemi.....	1
II-Konunun Amacı ve Kapsamı.....	2
III-Konunun Kaynakları ve Metod	3
IV. Konuyla İlgili Yapılmış Çalışmalar	4
1. BÖLÜM: KARZIN MANASI, MAHİYETİ, ŞER'Î DAYANAĞI VE	
UNSURLARI	6
1.1. KARZIN MANASI	6
1.1.1. Sözlük Manası.....	6
1.1.2. İstılâh Manası	7
1.2. KARZIN MÂHİYETİ (HUKÛKİ NİTELİĞİ).....	9
1.3. KARZIN ŞER'Î DAYANAĞI.....	10
1.3.1. Karzla İlgili Âyet-i Kerîmeler	10
1.3.2. Karzla İlgili Hadîs-i Şerifler	16
1.3.3. Karzla İlgili Sahabe Görüşleri.....	22
1.3.4. Karzla İlgili Bazı Fakihlerin Görüşleri.....	23
1.4. KARZ AKDİNİN UNSURLARI:	25
1.4.1.Karz Akdinde İrade Beyanı (İcâb ve Kabûl)	25
1.4.1.1. Akdî İrâdenin (Akde Rızanın) Sözlü Beyanı:	27
1.4.1.2. Akdî İrâdenin Yazıyla Beyanı:	28
1.4.1.3. Akdî İrâdenin İşaretle Beyanı:	28
1.4.1.4. Akdî İrâdenin Sükûtle İkrarı:	29
1.4.1.5. Akdî İrâdenin Teâtî veya Elektronik Haberleşme Yollarıyla Beyanı:.....	29
1.4.2.Karz Akdinde Taraflar	30

1.4.3.Karz Akdinin Konusu (Mahalli)	31
1.4.3.1. Mislî veya Kıymetî Olması:	31
1.4.3.2. Ayn Olması:	32
1.4.3.3. Malum Olması:	33
1.4.3.4. Tesliminin Mümkün Olması:	34
2. BÖLÜM: KARZ VERMENİN ÖNEMİ VE KARZ AKDIYLA İLGİLİ ÇEŞİTLİ HÜKÜMLER	35
2.1. KARZ VERMENİN ÖNEMİ	35
2.2. KARZ AKDIYLA İLGİLİ ÇEŞİTLİ HÜKÜMLER	37
2.2.1.Karzın Edası İle İlgili Teklifî Hükümler	37
2.2.1.1.Karzın Vâcip Oluşu.....	38
2.2.1.2.Karzın Caiz Oluşu.....	38
2.2.1.3.Karzın Fâsit Oluşu	38
2.2.1.4.Karzın Mekruh Oluşu.....	39
2.2.1.5.Karzın Haram Oluşu (Menfaat Sağlama).....	41
2.2.2.Taraflarla İlgili Şartlar ve Sorumluluklar.....	42
2.2.2.1.Mukrizla İlgili Şartlar, Haklar Ve Sorumluluklar	42
2.2.2.2.Müstakrizla İlgili Şartlar, Haklar Ve Sorumluluklar.....	43
2.2.3.Karza Konu Olan Hususlarla İlgili Hükümler	45
2.2.3.1.Paralar ve Paraların Karzı	45
2.2.3.2.Veznî, Keylî ve Adedî Malların Karzı	49
2.2.3.3.Hamur, Ekmek vb. Unlu Mâmüllerin Karzı.....	49
2.2.3.4.Yiyeceklerin, Meyvelerin ve Sebzelerin Karzı	51
2.2.3.5.Hayvanların Karzı	51
2.2.3.6.Gayrimenkullerin Karzı	52
2.2.4.Karzın Mülk İfade Etmesi (Tesellüm Şartı)	53
2.2.5.Karz Borcunu Geri Ödeme Şekli	54
2.2.5.1.Karzı Misli veya Kıymetiyle Geri Ödeme	54
2.2.5.2.Karzı Daha İyisi veya Fazlasıyla Geri Ödeme	55
2.2.5.3.Karzı Daha Azıyla Ödeme	56
2.2.5.4.Karzın Başka Cinsle Ödenmesi.....	56
2.2.6.Karzı Ödeme Yeri ve Süftece	57
2.2.6.1.Karz Borcunu Ödeme Yeri	57
2.2.6.2.Süftece.....	59

2.2.7.Karz Akdinde Vadenin Bağlayıcılığı	60
2.2.7.1.Karz Akdinde Vadenin Bağlayıcı Olması.....	60
2.2.7.2.Karzda Vâdenin Bağlayıcı Olmaması.....	62
2.2.8.Karz Akdinde Vekâlet Ve Elçilik (Aracılık)	63
2.2.9. Karz Konusu Malın Satın Alınması	64
2.2.10.Karzın Teminat (Güvence) Altına Alınması	65
2.2.10.1.İslam'ın Borcu Yazma (Belgeleme) ve Şâhit Tutma	66
2.2.10.2.Kefil isteme	67
2.2.10.3.Rehin alma	69
2.2.10.4.Yaptırım Uygulama (Hapis).....	70
2.2.10.5.Para Borçlarında Değer Kaybı (Kesad ve Enflasyon).....	70
2.2.11.Karz Verene Teşekkür Etmek	73
2.2.12.Karz Akdinin Sona Ermesi	75
2.2.12.1.Borcun Ödenmesi (İfâ).....	75
2.2.12.2.Alacaklının Hakkından Feragat Etmesi (İbrâ)	76
2.2.12.3.Tarafların Anlaşması (Sulh).....	77
2.2.12.4.Akdin İsteğe Bağlı Sonlandırılması (Fesh).....	77
2.2.12.5.Rehinin Alacaklının Elinde Telef Olması (İtlâf).....	78
2.2.12.6.Alacaklının Borçluya Vasiyeti (Vasiyet)	78
2.2.12.7.Zaman Aşımı (Mürûr-ı zamân)	78
2.2.13.Karzın İntikali	79
3. BÖLÜM: KARZIN BENZERİ AKİDLERLE İLİŞKİSİ VE KARZ	
TEMİNİNE YÖNELİK BAZI HUKUKİ İŞLEMLER	80
3.1.KARZIN BENZERİ AKİDLERLE İLİŞKİSİ	80
3.1.1. Karz – Ariyet İlişkisi	80
3.1.1.1. Anlam Yönünden:	80
3.1.1.2. Unsurları Yönünden:.....	82
3.1.1.3. Hükümleri Yönünden:.....	83
3.1.2. Karz – Selem İlişkisi	84
3.1.2.1. Anlam Yönünden:	84
3.1.2.2. Unsurları Yönünden:	85
3.1.2.3. Hükümleri Yönünden:.....	85
3.1.3. Karz – Hibe İlişkisi	87
3.1.3.1. Anlam Yönünden:	87

3.1.3.2. Unsurları Yönünden:.....	87
3.1.3.3. Hükümleri Yönünden:.....	88
3.1.4. Karz – Vedâ İlişkisi.....	89
3.1.4.1. Anlam Yönünden:.....	89
3.1.4.2. Unsurları Yönünden:.....	90
3.1.4.3. Hükümleri Yönünden:.....	90
3.2.KARZ TEMİNİNE YÖNELİK BAZI HUKUKİ İŞLEMLER.....	91
3.2.1.Bey‘u’l-‘İne (بيع العينة)	92
3.2.1.1.Anlamı.....	92
3.2.1.2.Uygulama şekilleri	93
3.2.1.3.Hükmü.....	94
3.2.2.Bey‘u bil-Vefâ (بيع بالوفاء)	97
3.2.2.1.Anlamı.....	97
3.2.2.2.Ortaya Çıkışı	97
3.2.2.3.Hükmü.....	98
3.12.2.3.1.Hanefî Fukahâsına Ait Görüşler.....	98
3.12.2.3.1.1.Sahih Satım Akdi Olarak Kabul Edenler	98
3.12.2.3.1.2.Fasit Satım Akdi Olarak Kabul Edenler.....	99
3.12.2.3.1.3.Rehin Akdi Olarak Kabul Edenler	100
3.12.2.3.1.4.Mürekkebe ve Müstakil Bir Satım Akdi Olarak Kabul Edenler	101
3.12.2.3.1.5.Batıl Satım Akdi Olarak Kabul Edenler.....	101
3.12.2.3.2.Cumhur Fukahânın Görüşü.....	102
3.2.3.Bey‘ bil-İstiğlâl (بيع بالإستغلال)	102
3.2.3.1.Anlamı.....	102
3.2.3.2.Hükmü.....	103
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	104
KAYNAKÇA	107

KISALTMALAR

AÜEHFD	: Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi
b.	: Bin, İbn (oğlu)
Bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
h.	: Hicrî
hzr.	: Hazırlayan
md.	: Maddesi
nr.	: Hadis numarası
nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölümü
Ön. ver.	: Önce verildi.
s.	: Sayfa
Sy.	: Sayı
TDVİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
thk.	: Tahkik eden
t.y.	: Tarih yok
y.y.	: Yer yok

GİRİŞ

I-Konunun Önemi

İslâm dini, sadece îman ve ibadetlerden ibaret bir din değildir. İslâm'ın, îman ve ibadetler yanında, toplum yaşamını tanzime dair ahlâk ve muâmelât gibi hayatın her alanını kapsayan temel kaideleri ve bu temel kaideleri açıklayan hukukî düzenlemeleri vardır. Bu hukukî düzenlemeler, toplumları oluşturan fertlerin gündelik işlerinden âile hayatlarına, komşuluk ilişkilerinden iktisâdî faaliyetlerine, irşad hizmetlerinden toplumsal huzuru temin eden beşerî ilişkilere varıncaya kadar her alanda, insanların sorumluluklarını belirleyen ve bunların ihlâli durumunda ne gibi müeyyidelere maruz kalacaklarını açıklayan düzenlemelerdir.

Bu nedenle İslâm'ın muhatabı genelde tüm insanlar, özelde ise müslümandır. Kur'an'daki bütün emirler ve yasaklar, genelde tüm insanları hedef almakta, özelde ise İslâm'a inanan Müslümanları hedef almaktadır.

Sosyal bir varlık olarak yaratılan ve yaratılış tarihi boyunca sürekli birbirleriyle ilişki içerisinde yaşamak zorunda olan insanoğlunun ırkları, dilleri ve düşünceleri farklı olduğu gibi, mal varlıkları ve sahip oldukları imkânları da farklı olmuştur. Bu gerçek yani zenginliğin ve fakirliğin, ilahî takdirin bir sonucu olarak bütün toplumlarda var olagelen sosyal bir vakıa olduğu gerçeği Kur'an'da şöyle açıklanmaktadır: “(O zalimler) bilmediler mi ki, Allah rızkı dilediğine bol bol verir ve (dilediğine) kısar. Şüphesiz bunda inanan bir toplum için elbette ibretler vardır.”¹

Bu ilâhi takdirin bir sonucu olarak, tarih boyunca bütün insanlar hep birbirlerinin yardımına muhtaç olmuşlar ve birçoğu eksikliklerini bir diğersinin yardımı veya birbirlerine borçlanma yoluyla tamamlamışlardır.

İslâm dini, “Ey iman edenler! ... İyilik ve takvâ (Allah'a teslimiyet) üzere yardımlaşın.”² temel prensibinden hareketle müslümanların karşılıklı olarak yardımlaşmaları ve sıkıntılarının çözümünde dayanışma içerisinde olmaları emredilmiştir.

Allah, zengin-fakir arasında herhangi bir uçurum olmaması ve muhtaç insanların ihtiyaçlarının karşılanması için zekât, sadaka ve bağışların yanında

¹ Zümer Sûresi, 39/52, *Kur'an-ı Kerim Meâli*, hzr.: Halil Altuntaş ve Muzaffer Şahin, (Yirmüçüncü baskı, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2013).

² Mâide, 5/2.

gerektiğinde dünyevî herhangi bir beklenti içerisine girmeden borç verilmesini de, *“Kim Allah (rızası için kulların)’a güzel bir borç verecek ki, Allah da onu (karşılığını) kendisine kat kat ödesin. Ona çok değerli bir mükâfaat da vardır.”*³ âyet-i kerîmesiyle tavsiye ederek bu temel kâideye göre hareket edenlerin büyük bir mükâfatla karşılık göreceklere haber vermektedir.

İçerisinde yaşadığımız şu dünyada çoğu ülkelerde hâkim olan beşerî hukuk sistemleri, ister üretimde kullanmak üzere olsun, isterse tüketim amaçlı olsun her türlü borç talebinde mutlaka bir menfaat getirisini şart koşmaktadır.

Buna mukabil, mensuplarından toplumda insanî ve ahlâkî değerlerin hâkim olmasını isteyen İslâm dini ise, bu hususta dünyevî bir menfaat ilişkisine dayanmayan bir sistem ortaya koymuştur. İslâm'da Karz-ı Hasen yani Allah rızası için borç verme olarak adlandırılan bu sistem, herhangi dünyevî bir menfaat getirisi şart koşmayan, tamamen uhrevî sevap kazanma, yardımlaşma ve dayanışma esasına dayalı bir akid sistemidir. Ancak bugün, Karz (borç alma ve verme) Akdi olarak isimlendirilen bu sistemin yeterince uygulandığını söyleyebilmemiz mümkün değildir.

Bu açıdan, karz akdinin kendisinden beklenen işlevi kazanabilmesi için bu sistemin daha iyi anlatılması, teşvik edilmesi, karşılıklı hakların, sorumlulukların belirlenmesi ve karza konu olan hususların güvence altına alınması bu sistemle ulaşılmak istenen gayeyi gerçekleştirmek için büyük önem arz etmektedir.

II-Konunun Amacı ve Kapsamı

İslâm fikhının ana kaynağı olan âyet-i kerîme ve hadîs-i şerif metinlerinde borç ilişkileriyle ilgili çok sayıda olmamakla birlikte yeteri kadar temel kâide mevcuttur. İşte bunlardan birisi de İslâm fikhının alternatif bir model olarak sunmuş olduğu ve dünyevî herhangi bir menfaat getirisi şart koşmayan, Allah rızası için ödünç verme olarak adlandırılan, tamamen yardımlaşma ve dayanışma temeline dayalı karz akdidir.

Âyet-i kerîme ve hadîs-i şeriflerde zâhiren Allah’a borç verme olarak telakki edilip teşvik edilen bu sistem yoluyla, insanların en pratik şekilde ihtiyaçlarını karşılamaları, işlerini aksatmamaları, buna mukabil ödünç vereni de mâdur etmemek için ihtiyacını giderdikten sonra borcunu hemen ödemeleri hedeflenmektedir.

³ Hadid, 57/11.

Ancak karz akdinin, özellikle günümüzde ekonomik şartlar, enflasyon, insanların borç alıp, borçlarını geri ödememeleri gibi İslâmî değerlerden uzaklaşmaları ve benzeri çeşitli nedenlerle neredeyse işlevini yitirme durumuna gelmesi, bu akidle ilgili kaide ve kuralları tekraren daha dikkatli incelemeyi ve değerlendirmeyi gerekli kılmaktadır. Zira insanlar artık birbirine borç vermiyor, borç verenler alacağını alamıyor, borç alanlar da borcunu ödeyemiyor veya ödemiyor. Bunun neticesi olarak binlerce insan alacağını tahsil edemediği için mahkeme kapılarını aşındırmakta ve bir o kadarı da borcunu ödeyemediği için kanuni takibâta uğramaktadırlar.

İşte bu çalışma, öncelikle İslâm fikhının temel kaynakları olan âyet-i kerîmelerden, onun açılımı ve uygulaması olan Allah Rasûlünün sünnetinden, ashâbının uygulamalarından, müçtehidlerin ve fakihlerin görüşlerini yazmış oldukları temel fıkıh kitapları ile muâsır İslâm fakihlerinin eserlerinden de yararlanarak karz akdiyle ilgili yazılan bilgilere ulaşabilmek ve konuyu kendi alt başlıkları çerçevesinde inceleyerek sistematik bir bilgi sunmak, meşhur fikhî mezhep fakihlerinin farklı görüşlerini ortaya koyup bu akdin işlerlik kazanması hususunda benzer akitle ilişkisine bakarak kanaatimizi belirtmek, bu akdin konusunun hangi hususları içerdiğini ve bu konuda vadenin bağlayıcılığı ile ilgili sorulara cevap oluşturmak amacını hedeflemektedir.

Diğer taraftan tespit edebildiğimiz kadarıyla karz akdiyle ilgili olarak “İslâm Fıkında Borç/Karz Akdi ve Yükümlülükleri” adlı müstakil bir yüksek lisans tezi olmadığından bu konuda yapılmış çalışmalara farklı bir bakış açısı getirmek için bu konu hakkında bir çalışma yapmayı düşündük.

Araştırmamıza konu olan karz akdi, İslâm fikhının muamelat bölümünde model akid olarak işlenen alış veriş akdi içerisinde ‘Bâbü’l-Karz’ başlığı altında ele alınmıştır.

III-Konunun Kaynakları ve Metod

Çalışmamızda karz akdi, âyet-i kerîme ve hadîs-i şerif metinleri yanında fikhî mezheplerin bilinen temel kaynak eserlerinden yararlanılarak şekillendirilmeye çalışılacaktır.

Bununla beraber, konular işlenirken son dönemlerde yazılmış ilmî eserlerden de istifade edilecek olmakla birlikte, tefsir ve hadis kitapları, hadisler üzerine yazılan şerhler, yüksek lisans ve doktora tezleri, dergiler, sözlükler, ansiklopediler, makaleler

ve elektronik kaynaklardan da istifâde edilecektir.

Giriş ve üç bölümden oluşacak olan çalışmamızın birinci bölümü karzın manası, mahiyeti, şer'î dayanağı ve unsurlarına ayrılacaktır. Bu bölümde karzın kelime ve ıstılah manası, hukukî niteliği, meşrûiyetiyle ilgili âyet-i kerîmeler, hadîs-i şerifler, sahabe ve fukahâ görüşleri ile karz akdinin unsurları kısaca ele alınacaktır.

İkinci bölümde, karz akdinin önemi ve karz akdiyle ilgili çeşitli hükümlere değinilecektir. Bu çerçevede karz vermenin önemi, yapılıp yapılmaması açısından teklifi hükümleri, tarafların sorumlulukları, hangi malların karza konu olduğu, ödeme şekli ve yeri, sürenin bağlayıcı olup olmaması, karzın güvence altına alınması ve akdin sona ermesi gibi hususlar üzerinde durulacaktır.

Üçüncü bölümde, karzın benzeri akidlerle olan ilişkisi ve karz teminine yönelik bazı hukuki işlemlere değinilecektir.

Çalışmamızın sonunda ise, kısa bir sonuç ve değerlendirme yer alacaktır.

Kısaca muhteviyâtına değindiğimiz bu çalışmamızda, âyet-i kerîmeler referans gösterilirken, âyetin içinde geçmiş olduğu sûre ismi yazılacak, arkasından önce sûre numarası, sonra âyet-i kerîme numarası verilecektir. Âyet-i kerîmelerin meâlleri ise Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yayınlanan Kur'an-ı Kerim Meâli'nden iktibas edilerek verilecektir.

Hadîs-i şerifler referans gösterilirken Buhâri, Ebû Dâvûd, Tirmizî, İbn Mâce ve Mâlik'in eserlerinde kitap adı ve bab numarası, Müslim'in eserinde kitap adı ve hadis numarası, diğer hadis kitaplarında ise cilt ve sayfa numaraları ile gösterilecektir.

Dipnotlarda referans olarak verilen eser ve müellif adları meşhur isim veya künyeleriyle verilecek, tam isimleri ise bibliyografyada yazılacaktır. Müelliflerin vefat tarihleri hicrî veya mîlâdî olarak zikredilecek, müelliflerin eser isimlerine de italik yazı tipiyle dikkat çekilecektir. Daha sonra eserin (birden fazla baskısı varsa baskı sayısı,) yayın yeri, yayınevi, yayın tarihi, birden fazla ciltten oluşuyorsa cilt sayısı ve sayfa numarası verilecektir.

IV. Konuyla İlgili Yapılmış Çalışmalar

Araştırmamız neticesinde karz konusu veya bu konuyla bağlantılı olarak daha önceden şu çalışmaların yapıldığını tespit ettik:

1-Doçentlik Çalışması:

-Beşir GÖZÜBENLİ, "İslâm Hukukunda Karz Akdi ve Faiz" Erzurum 1988

(Yayın kararı alınmış, ancak henüz yayınlanmamış doçentlik çalışması).

2-Doktora Çalışması:

-2007 yılında Prof. Dr. Celâl YENİÇERİ'in danışmanlığında Süleyman KAYA'nın hazırladığı "XVIII. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Nazari Ve Tatbiki Olarak Karz İşlemleri" başlıklı doktora çalışması.

3-Yüksek Lisans Tezleri:

-2014 yılında Yard. Doç. Dr. Faruk TAŞCI'ın danışmanlığında Cengizhan SALİH'nin hazırladığı "Sosyal Politika Kurumu Olarak Karz-ı Hasen: Sosyal Bankacılık Modeli Önerisi" başlıklı yüksek lisans tezi.

4-Makaleler:

-Doç. Dr. Mehmet ŞENER, "İslâm Hukukunda Karz-ı Hasen", (Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 5. sayı, 391-403. sayfalar, İzmir 1989).

- Doç. Dr. Orhan ÇEKER, "Mecellede Ele Alınmayan Üç Konu: Faiz, Sarf ve Karz", (Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 5. sayı, 99-117. sayfalar 1994)

-Doç. Dr. İsmail KARAGÖZ, "Canlı Tutulması Gereken Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma: Karz-ı Hasen", (Diyanet Avrupa Dergi, Sayı: 138, Ekim 2010).

-Yard. Doç. Dr. Abdullah DURMUŞ, "Fıkıhta Karz (Ödünç) Sözleşmesinde Vade Şartının Bağlayıcılığı Meselesi", (İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi, 16. sayı, 315-330. sayfalar, 2010).

-Yard. Doç. Dr. Ahmet ÖZDEMİR, "Karz Akdinin Mahiyeti ve Faizli İşlemleri Önleme Fonksiyonu", (Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 12. cild, 1.sayı, 125-145. sayfalar, 2012).

-Esra ÇETİNKAYA, "Tokat Şer'iyeye Sicillerine Göre Osmanlı Hukukunda Karz Sözleşmesi (1805-1843/1220-1258)", (Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, 21 (2), 243-270. sayfalar, 2015).

Yukarıda saydığımız çalışmalardan ayrı olarak bizim bu konuyu ele almamızdaki amacımız, daha önce de söylediğimiz gibi karzın genel hatlarıyla İslâm fikhındaki yerinin altının çizilmesine, karz ile ilgili konuların kendi alt başlıkları altında ele alınmasına, konumuzun diğer konularla bağlantılarının belirlenmesi, canlı tutulması ve sistematik bir bilgi sunulmasına küçük bir katkı sağlanmaktadır.

1. BÖLÜM: KARZIN MANASI, MAHİYETİ, ŞER'İ DAYANAĞI VE UNSURLARI

1.1. KARZIN MANASI

1.1.1. Sözlük Manası

Lügat müellifleri karz kelimesinin sözlükte (قرض) kökünden masdar olup;

1- Normal kullanımında “bir şeyi kesmek, koparmak ve ayırmak” gibi manalara geldiğini ve Rasûlüllâh *Sallallâhü Aleyhi ve Sellem*'in şu hadîs-i şeriflerinde karz kelimesinin bu manaya kullanıldığını söylemişlerdir:⁴

عن أسامة بن شريك، قال : شهدت الأعراب يسألون النبي صلى الله عليه و سلم : أعلينا حرج في كذا؟ أعلينا حرج في كذا؟ فقال لهم: " عباد الله ، وضع الله الحرج إلا من اقترض من عرض أخيه شيئاً ، فذاك الذي حرج..."

Üsâme b. Şerîk *Radıyallâhü anh*'dan rivâyet edildiğine göre o şöyle demiştir: Bedevilerin Nebî *Sallallâhü Aleyhi ve Sellem*'e: ‘Şu işi yapmakta üzerimize bir günah var mı? Bu işi yapmakta bizim üzerimize bir günah var mı?’ diye sormalarına şahit oldum. O da onlara: “*Ey Allah'ın kulları, Allah (sizin sorduğunuz hususlarda) günahı kaldırmıştır. Ancak (din) kardeşinin ırzından (şeref, onur ve haysiyetinden) bir şey kırpan kimse bu hükmün dışındadır. İşte günah olan budur.*”⁵ buyurmuştur.

2- Yer ve mekânlarla ilgili kullanımında ise, “bir yerden ayrılıp sapmak, terketmek, bir halden diğer bir hale intikal etmek” gibi manalara geldiğini ve Cenâb-ı Hakk'ın şu âyet-i kerîmesinde karz kelimesinin sözlük olarak bu manada kullanıldığını söylemişlerdir:⁶

وَتَرَى الشَّمْسَ إِذَا طَلَعَتْ تَرَاوُرُ عَنْ كَهْفِهِمْ ذَاتَ الْيَمِينِ وَإِذَا غَرَبَتْ تَقَرُّصُهُمْ ذَاتَ الشِّمَالِ وَهُمْ فِي فَجْوَةٍ مِنْهُ....

“(Orada olsaydın) güneş doğduğunda onun; mağaranın sağ tarafına

⁴ İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem (ö. 711/1311), *Lisânu'l-'Arab*, (Beyrut: Dâru's-Sâdir, t.y.), c:7, s.216; Zebîdî, Ebû'l-Feyz Muhammed Murtaşâ (ö. 1205/1791), *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, (Kuveyt Hükümet Matbaası, 1980), c:19, s.13.

⁵ İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed (ö. 273/887), *es-Sünen*, tahkik edenler: Şuayb Arnavut, Muhammed Kâmil Karabelli ve Ahmed Berhûm, (Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009.), *Kitâbü't-Tıbb*, 1, (nr.3436), c: 4, s.497. Bûsîrî el-Kinânî (ö. 840), *Zevâidü İbn-i Mâce* adlı eserinde bu hadisin isnâdının sahih ve ricâlinin de güvenilir olduğunu söylemiştir. Bkz.: Bûsîrî, Ahmed b. Ebû Bekr (ö. 840/1436), *Zevâidü İbn-i Mâce 'ale'l-Kütübi'l-Hamse*, (Beyrut: Dâru'l-Küyübi'l-'İlmiyye, 1993.), s.446.

⁶ Feyrûzâbâdî, Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb (ö. 817/1415), *el-Kâmûsu'l-Muhît*, (Sekizinci basım. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2005), s.652; Cevherî, İsmâil b. Hammâd (ö. 400/1009'dan önce), *es-Sihâh Tâcu'l-Luğati ve Sihâhu'l-'Arabiyye*, (Dördüncü basım, Beyrut: Dâru'l-İlmi lîl-Melâfîn, 1990), c:3, s.1101.

kaydığını, batarken de onlara dokunmadan sol tarafa gittiğini görürdün... ”⁷

1.1.2. İstılâh Manası

İslâm fikhında karzın ıstılâhî manasıyla ilgili olarak mezheblere göre farklı tanımlamalarda bulunulmuştur.

1- Hanefilere göre karz, mislî bir malın daha sonra geri ödenmek üzere verilmesi söz konusu olan hususî bir akittir.⁸ Mislî demek, çarşı ve pazarda birimleri arasında ihtilâfî gerektirecek bir farklılık bulunmaksızın benzeri bulunan şey demektir. Kile (ölçek) ile ölçülen, terazi ile tartılan veya tane ile satılan ceviz ve yumurta gibi büyüklükleri birbirine yakın şeyler bu kâbildendir.⁹ Hanefilerin bu tanımlarındaki “mislî mal” kaydı onları diğer mezheplerden ayıran önemli bir farktır.¹⁰

2- Malikîlere göre karz, bir malı iyilik olmak üzere bir başkasının faydalanması için vermektir. Daha sonra alan kişi aynı vasıf üzere duruyorsa ‘aynını veya benzerini geri iade etmekte muhayyerdir.¹¹

3- Şâfîlere göre karz, isim olarak ödünç verilen şey manasındadır. Masdar olarak İkrâz şeklinde de kullanılır. İkrâz, bedelini geri vermek üzere bir şeyi ona ihtiyacı olana mülk etmektir. Ödünç verenin (mukrızın) malından bir parçayı ödünç alana (mustakrıza) ayırıp vermesi sebebiyle böyle isimlendirilmiştir.¹²

4- Hanbelîlere göre karz, bir malı faydalanıp bedelini iade etmek üzere bir kimseye vermektir. İhtiyaç sahiplerinin maslahatı düşünülerek meşrû kılınmış bir muâmeledir.¹³ Selef’in bir çeşididir.¹⁴ Selef (السلف) sözlükte “ödünç vermek” manasına, muâmelâtta ise ödünç verene teşekkür ve ecir dışında herhangi bir faydası

⁷ Kehf, 18/17.

⁸ Haskefî, Muhammed b. Ali b. Abdirrahmân (ö. 1088/1677), *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2002), s.429; İbn Âbidîn, Muhammed Emîn (ö. 1252/1836), *Reddü'l-Muhtâr 'ale'd-Dürri'l-Muhtâr Şerhi Tenvîri'l-Ebsâr*, (Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 2003), c:7, s.388.

⁹ İbn Âbidîn, *Ön. ver.*, c:7, s.388; Ömer Nasûhi Bilmen (1883-1971), *Hukûku İslâmiyye ve İstılâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, (İstanbul: Bilmen Basım ve Yayınevi, 1985), c:6, s.9.

¹⁰ H.Yunus Apaydın, “Karz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c:24, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001), s.521.

¹¹ İbn Şâs, Celâlüddîn Abdullâh b. Necm (ö. 616/1219), *'İkdü'l-Cevâhiri's-Semine fi Mezhebi âlimi'l-Medine*, (Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 2003), c:2, s.758; Karâfî, Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs (ö. 684/1285), *ez-Zehîra*, (Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1994), c:5, s.286.

¹² 'İmrânî, Ebû'l-Hüseyn Yahyâ b. Ebi'l-Hayr (ö. 558/1163), *el-Beyân fi Mezhebi'l-İmâmi's-Şâfi'i*, (Beyrut: Dâru'l-Minhâc, 2000), c:5, s.455; Şirbînî, Şemsüddîn Muhammed b. el-Hatîb (ö. 977/1570), *Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti Ma'âni'Elfâzi'l-Minhâc*, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rifeh, 1998), c:2, s.153.

¹³ Behûtî, Mansûr b. Yûnus b. İdrîs (ö. 1051/1641), *Keşşâfü'l-Kinâ' an Metni'l-İknâ'*, (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1997), c:3, s.36-37.

¹⁴ İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh (ö. 620/1223), *el-Muğni*, (Üçüncü basım. Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 1997), c:6, s.429.

olmayan karz veya selem manasına kullanılır.¹⁵

Şâfiî ve Hanbelîlerin karzı genel olarak, “bir malın, bedeli iade edilmek üzere başkasına verilmesi” şeklinde tanımlamaları ve karz olarak verilecek mala herhangi bir kayıt getirmemeleri bakımından Mâlikîler’e, geri ödemenin keyfiyeti bakımından da Hanefîlerin yaptıkları tanıma yaklaşmaktadırlar.¹⁶

Karzın sözlük ve ıstılah manalarıyla ilgili yapılan bu tanımları ve açıklamaları incelediğimizde, aralarında yakın bir mana ilişkisinin olduğunu, ıstılah manasının sözlük manasından çıkarıldığı görmekteyiz.

Açıklandığı üzere sözlük manasında karz, bir şeyi kesip atmak, koparmak ve ayırmak manalarına gelirken, ıstılah olarak da ödünç verenin ödünç isteyene kendi malından bir parçayı ayırıp vermesi anlamına gelmektedir. Bunun için her iki tanım arasında yakın bir mana ilişkisinin var olduğu anlaşılmaktadır.

İslâm fıkhdında karz akdiyle ilişkili olan bazı fikhî ıstılahlar şunlardır:

Mukrız (الْمُقْرَضُ) : Ödünç veren kişidir.

Mustakrız (الْمُسْتَقْرَضُ) : Ödünç isteyen kişidir.

İkrâz (الْإِقْرَاضُ) : Ödünç verme işidir.

İstikrâz (الْإِسْتِقْرَاضُ) veya **İktirâz** (الْإِقْتِرَاضُ) : Ödünç isteme veya alma işidir.

Mukraz (الْمُقْرَضُ) : Ödünç olarak istenen maldır.

Karz-ı Hasen (الْقَرْضُ الْحَسَنُ) : İyilik etmek için karşılıksız verilen borçtur.

Mislî (الْمِثْلِيُّ) : Çarşı pazarda misli-benzeri bulunan maldır.

Kıyemî (الْقَيْمِيُّ) : Çarşı pazarda bizatihi varolan, ancak misli-benzeri bulunmayan maldır.

Vezni (الْوَزْنِيُّ) : Tartı ile satılan maldır.

Keylî (الْكَيْلِيُّ) : Ölçek (litre) ile satılan maldır.

Adedî (الْعَدْدِيُّ) : Tane ile satılan maldır.¹⁷

¹⁵ İbn Manzûr, *Ön. ver.*, c:9, s.158-159.

¹⁶ Apaydın, “Karz”, *TDVİA*, c:24, s.521.

¹⁷ Bilmen, *Ön. ver.*, c:6, s.9-13, 94; Orhan Çeker, *Fıkıh Dersleri I*, (Konya: Damla Matbaacılık, 1991), s.34-35, 137.

1.2. KARZIN MÂHIYETİ (HUKÛKİ NİTELİĞİ)

Karzla ilgili yapılan tanımlardan da anlaşılacağı gibi karz, bir kimsenin, yararlanıldığında tüketilebilen mislî bir malı kendisine emsâli tekrar iâde edilmek üzere başkasına vermesiyle oluşan meşrû bir akiddir.¹⁸

Ödünç verenin (mukrızın), ödünç verme ehliyetine sahip olması ve verdiği ödünç karşılığında herhangi bir menfaat elde etmesinin câiz olmayışı yönünden karz, yardımlaşma ve dayanışma içerikli bir teberrû işlemidir.¹⁹

Karz, mübâdele edilen şey bakımından başta teberrû, sonunda ise ıvazlı hükmü taşıyan akitlerdendir. Ödünç veren, ödünç isteyen ihtiyacı olan malı ona vermekle teberrû edici durumunda olur. Ancak, verdiği 'aynını veya mislini isteyince bu teberrû niteliği ıvazlı akit hükmüne dönüşür.²⁰

Karz akdi, teberrû niteliğinden dolayı her iki taraf için de bağlayıcı olmayan akitler grubunda yer alır. Bu özelliğinin bir sonucu olarak ödünç veren kişi verdiği ödünç dilediği zaman geri talep edebilir. Meselâ bir ay süreyle bir şahsa ödünç veren kişi, daha bir ay dolmadan borç verdiği mislî malı veya parayı geri isteyebilir. Her ne kadar karz, sonu itibariyle ıvazlı bir akid hükmündeysen de başlangıç itibariyle Allah için yapılan bağış niteliğinde bir yardım olduğundan akid esnasında bir süre şart koşulsa bile fakihlerin çoğunluğuna göre hukuken bağlayıcı değildir ve bu durum, karz işleminin bir teberrû akdi oluşuyla izah edilmektedir.²¹

Ödünç veren bir kimsenin, istediği zaman verdiği ödünçü geri isteme hakkına sahip kılınmasında bu akdin teberrûdan ibaret olmasıyla ilgili olduğu kadar, ödünç veren kişinin bu iyiliği sebebiyle ihtiyacı olup verdiği ödünçü geri alamadığında herhangi bir sıkıntıya düşmesinin hakkaniyete uymadığı anlayışıyla da bağlantılıdır.²²

Karz akdinde, ödünç verenin verdiği ödünçü istediği zaman geri isteme hakkına sahip olması ve ödünç alanın (mustakrızın) da istediği zaman ödünçünü geri ödeyebilmesinden dolayı muhayyerlik hakkı sabit olmaz.²³

Karz akdi, akde konu (mahal) olan malın teslimi ile tamam olduğu için aynî

¹⁸ İbn Âbidîn, *Ön. ver.*, c:7, s.388; Bilmen, *Ön. ver.*, c:6, s.94.

¹⁹ Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed (ö. 587/1191), *Bedâi' u's-Sanâ'i fi Tertîbi's-Şerâ'i*, (İkinci basım, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2002), c:10, s.596, 598.

²⁰ Hayrettin Karaman, *Mukâyeseli İslâm Hukûku*, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2014), c:2, s.62.

²¹ Bilmen, *Ön. ver.*, c:6, s.95; Apaydın, "Karz" *TDVİA*, c:24, s.521.

²² Ali Bardakoğlu ve diğerleri, *İlmihal (İslam ve Toplum)*, (Yirmi birinci basım, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013), c:2, s.392.

²³ İmrânî, *Ön. ver.*, c:5, s:457; İbn Kudâme, *Ön. ver.*, c:6, s.431.

akidler grubuna girer.²⁴ Bu nedenle akdin tamamlanması, ödünç istenilen borcun teslim alınmasına bağlıdır.²⁵

Akdin konusu olan malda meydana gelecek zarar ve teleften sorumlu sayılacak taraf bakımından karz akdi tazmin (ödeme) sorumluluğu yükleyen akidler grubuna girer. Bu akidlerde, akid icâbı malı teslim alan tarafın elinde meydana gelecek hasar veya teleften, borcu teslim alan taraf sorumlu olur.²⁶

1.3. KARZIN ŞER'Î DAYANAĞI

1.3.1. Karzla İlgili Âyet-i Kerîmeler

Kur'an-ı Kerim'de karzın meşrûluğuna delâlet eden ve onun Allah'ın rızasını kazanmaya vesile olacağını açıklayan birçok âyet-i kerîme vardır. Bu âyet-i kerîmelerde Allah, insana nimetleri sadece kendisi istifâde etsin diye vermediğini, "...İyilik ve takvâ (Allah'ın yasaklarından sakınma) üzerinde yardımlaşın..."²⁷ buyurarak aynı zamanda hayır, yardımlaşma ve dayanışma yolunda da kullansın diye verdiğini beyan etmektedir.

İşte insan, kendisine verilen mal ve zenginlik gibi nimetleri diğer insanlarla paylaşırsa, Allah da ona bunun karşılığını kat kat vereceğini âyet-i kerîmelerinde açıklamaktadır. O âyet-i kerîmelerden bazıları şunlardır:

1- مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ أَضْعَافًا كَثِيرَةً وَاللَّهُ يَقْبِضُ وَيَبْسُطُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ

"Kim Allah (rızası için) güzel bir ödünç verecek olursa, Allah da ona o ödünçün karşılığını kendisine kat kat öder. (Rızkı) Allah daraltır ve genişletir. Ancak (sonunda) O'na döndürüleceksiniz."²⁸

Bu âyet-i kerime ile ilgili olarak müfessir, tarihçi, muhaddis ve fakih Taberî (ö. 310/923), *Câmi 'u'l-beyân (Tefsîru't-Taberî)* adlı eserinde şöyle demiştir: "Allah,

²⁴ "Aynî akidler; akdin konusu olan 'aynın teslimi gerçekleşmeden tamamlanmayan akidlerdir. Bunlar âriyet, vedâ, karz, hîbe ve rehin gibi 'aynın teslimiyle bağlayıcılığı tam olan akidlerdir." Bkz. Zerkâ, Mustafâ Ahmed (1907-1999), *el-Medhalü'l-Fikhyü'l-'Âmmü*, (İkinci basım, Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 2004), c:1, s.419; Apaydın, "Karz" *TDVİA*, c:24, s.521.

²⁵ Kadri Paşa, Muhammed (ö. 1306/1888), *Kitâbu Mürşidi'l-Hayrân ilâ Ma'rifeti Ahvâli'l-İnsân*, (İkinci basım, Mısır (Bulak): el-Matbaatü'l-Kübâ'l-Emîriyye, 1308 H.), s.113 (md. 687).; 'İmrânî, *Ön. ver.*, c:5, s.458; Behûtî, *Ön. ver.*, c:3, 37.

²⁶ "Ödeme sorumluluğu getiren akidler (ukûdu'd-damân); satım, mal karşılığında sulh, karz gibi akidlerde, akid mevzûu malı teslim alan taraf, tazmin sorumluluğunu da almıştır, mal zâyî olursa teslim alanın hesabına zâyî olur. Bkz. Bkz.: Zerkâ (2004), *Ön. ver.*, c:1, s.641.

²⁷ Mâide, 5/2.

²⁸ Bakara, 2/245.

kendi rızası için ödünç vermeyi ve uğruna infâk etmeyi karz olarak isimlendirmiştir. Karz, mislini geri ödemek üzere bir adamın malını başkasına mülk olarak vermesi şeklinde manalandırılmıştır. Burada ihtiyaç ve zor durumda olana ödünç vermek Allah yolunda kabul edildiğine göre, elbette ki Allah kendi rızasını umarak ödünç verenlere kıyamet gününde katından bol bol sevap verecektir. Ayrıca Allah bu âyet-i kerîmesinde karzı, “hasen” olarak isimlendirmiştir. Çünkü burada veren, sadece Allah’ın rızasını elde etmek ve karşılığını da sadece Allah’tan almak için vermektedir. İşte bu, gerçek manada Allah’a itaat demektir. Karzla ilgili bu âyet-i kerîme, Allâh Teâla’nın: “*Mallarını Allah yolunda harcayanların durumu, yedi başak bitiren ve her başakta yüz tane (buğday) bulunan bir tohumun durumu gibidir. Allah dilediğine kat kat verir. Allah lûtfu geniş olandır, hakkıyla bilendir.*”²⁹ âyet-i kerîmesinin benzeridir.”³⁰

Hanefî fakihî ve müfessir Cessâs (ö. 370/981), *Ahkâmu’l-Kur’ân* adlı eserinde bu âyeti kerimenin tefsirinde Allah rızası için ödünç verenin, bu ameli sebebiyle sevabı hak ettiğini, karzın uhrevî bir karşılığının olacağını, bu âyeti kerime nâzil olunca Yahudilerin ya cahilliklerinden veya cahilliğe vurdurmalarından dolayı ‘Allah bizden ödünç istiyor, biz zenginiz, O bize muhtaçtır’ dediklerini, Müslümanların ise bu âyeti kerimenin manasını iyi kavrayıp Allah’ın sevabına ve va’dine güvenerek Allah yolunda tasaddukta yarıştıklarını söylemiştir.³¹

Endülüs Mâlikî fakihlerinin önde gelenlerinden muhaddis Ebû Bekr İbnü’l-Arabî (ö. 543/1148) de *Ahkâmü’l-Kur’ân* adlı eserinde bu âyet-i kerîmeyle ilgili hükümleri açıklarken şöyle demiştir: “İnsanlar Allah’ın hükmü, hikmeti, kudreti, dilemesi, kaza ve kaderiyle bu âyet-i kerîmeyi işitince üç guruba ayrılmışlardır:

Birinci gurup, “Muhammed’in Rabbi fakir, bize muhtaçtır, biz ise zenginiz” diyen zavallı kimseler. Bunlar, akli olana gizli kalmayan cahillerdir. Allah bunlara “‘*Allah fakirdir, biz zenginiz*’ diyenlerin sözünü and olsun ki Allah işitmiştir. Hem bu söylediklerini hem de haksız yere peygamberleri öldürmelerini elbette yazacağız ve ‘*Yakıcı azabı tadın!*’ diyeceğiz.”³² meâlindeki âyet-i kerîmesiyle onların bu yaklaşımını reddetmiştir.

İkinci gurup, bu âyet-i kerîmeyi duyunca cimriliği tercih edip mala rağbete

²⁹ Bakara, 2/261-262.

³⁰ Taberî, Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr (ö. 310/923), *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân (Tefsîru’t-Taberî)*, (Kâhire: Hıcr, 2001), c:4, s.428-429.

³¹ Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî, (ö. 370/981), *Ahkâmu’l-Kur’ân*, (Beyrût: Dâru Ahyâi’t-Türâsi’l-‘Arabî, 1996), c:2, s.168.

³² Âli ‘Îmân,3/181.

yönelen, Allah yolunda infak etmekten kaçınan, esirleri hürriyetine kavuşturmayı istemeyen, hiçbir kimseye yardım etmeyen ve Allah'a kulluğunda tembellik gösterip bu dünyaya bağlanan kimseler.

Üçüncü gurup ise, bu âyet-i kerîmeyi işitince onunla amel etmeye koşan ve malıyla süratle Allah rızası için vermeyi tercih eden bahtiyar kimselerdir ki, onların ilki Ebû'd-Dehdâh *Radyallâhu anh'*dir.”³³

Abdullah b. Mes'ud *Radyallâhu anh'*dan rivâyet olunduğuna göre, Bakara suresinin bu 245. âyet-i kerîmesi nâzil olunca sahabilerden Ebû'd-Dehdâh *Radyallâhu anh'*: "Ya Rasûlallah! Allah bizden ödünç mü istiyor?" dedi. Peygamber *Sallallâhu Aleyhi ve Sellem*: "Evet, ya Ebâ Dehdah" dedi. Ebû'd-Dehdâh: "Elini bana göster" dedi. Peygamberimizin elini tuttu ve şöyle dedi: "Ben içerisinde altı yüz hurma ağacı bulunan tarlamı Allah'a (O'nun rızasını kazanmak için) karz olarak verdim." dedi ve sonra içerisinde eşi ile çocukları bulunan tarlasına yürüyerek gitti ve eşine: "Ya Ümme Dehdah!" dedi. Eşi: "Buyur" dedi. O: "Oradan çık, ben içerisinde altı yüz hurma ağacı bulunan bu tarlayı Rabbim'(in rızasını kazanmak için) karz olarak verdim" dedi.³⁴

Tefsir, hadis ve fıkıh âlimi Kurtûbî (ö. 671/1273), *el-Câmi'u li-Ahkâmi'l-Kur'an* adlı eserinde bu âyet-i kerîmenin işâret ettiği bazı hükümleri şu şekilde sıralamıştır:

“1- Allah, hak uğrunda cihadı ve savaşı emredince, Müslümanları da bu hususta infâka teşvik etmiştir. Bu uğurda mal infâk eden, Allah yolunda savaşan gibi sayılmıştır. Çünkü o da, bu ödünç vermeden sevap ummaktadır.

2- Karz, karşılığını almak için yapılan her işe verilen isimdir. Bu âyet-i kerîmede karz istenmesinin sebebi, insanları ödünç vermeye alıştırmak ve anladıkları şeye yaklaştırmak içindir. Çünkü Allah, zengindir ve ihtiyaçtan münezzehtir. Bu âyet-i kerîmede ahirette sevabı umulan şey karşılığında mü'minin bu dünyada ödünç vermesi, Allah'ın Cennet karşılığı mü'minlerin canlarını ve mallarını satın almasına benzetilmiştir.

3- Bu âyet-i kerîmeyle kasdolunanın, sadaka vermek ve malın Allah yolunda

³³ İbnü'l-'Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh (ö. 543/1148), *Ahkâmü'l-Kur'an*, (Üçüncü basım, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003), c:1, s.307-308.

³⁴ Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Alî (ö. 307/919), *Müsnedü Ebî Ya'lâ el-Mevsîlî*, (Beyrut: Dâru'l-Me'mûn li't-Türâs, 1986), c:8, s.404. *Mecma'u'z-Zevâid* adlı eseriyle tanınan muhaddis Heysemî (ö. 807/1405), adı geçen eserinde bu hadisi Ebû Ya'lâ ve Taberânî'nin rivayet ettiğini, sened ricallerinin güvenilir olduğunu ve Ebû Ya'lâ'nın sened ricalinin sahih olduğunu söylemiştir. Bkz.: Heysemî, Nûreddin Alî b. Ebî Bekr (ö. 807/1405), *Buğyetü'r-Râid fi Tahkiki Mecma'i'z-Zevâid ve Menbe'i'l-Fevâid*, thk.: Abdullah Muhammed Dervîş, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1994), c:9, s.539.

ve muhtaç fakirlere durumlarını rahatlatmak amacıyla infakını teşvik etmek olduğu söylenmiştir. Allah, mukaddes zâtını elem ve noksanlıklardan münezzehtir olduğu halde hasta, açlık ve susuzlukla kinâyeye ettiği gibi burada da sadakaya teşvik için yüce zâtını bütün ihtiyaçlardan münezzehtir olduğu halde fakirlikle kinâyeye etmiştir.

Ebû Hureyre *Radiyallâhü anh*'dan rivâyet edilen sahih bir hadîs-i şerifte Rasûlüllâh *Sallallâhü Aleyhi ve Sellem* şöyle buyurmuştur: “*Muhakkak ki Allah Azze ve Celle kıyamet gününde şöyle diyecektir: ‘Ey Âdemoğlu! Ben hasta oldum, beni ziyaret etmedin’. Âdemoğlu: ‘Yâ Rabbi! Ben seni nasıl ziyaret edebilirim? Sen âlemlerin Rabb’isin’. Allah: ‘Bilmez miydin, filan kulum hasta oldu da sen onu ziyaret etmedin. Eğer onu ziyaret etseydin, beni(m vereceğim sevabı) onun yanında bulurdun’ dedi. (Yine Allah): ‘Ey Âdemoğlu! Senden beni doyurmanı istedim, beni doyurmadın!’ Âdemoğlu: ‘Yâ Rabbi! Ben seni nasıl doyurayım? Sen âlemlerin Rabb’isin’. Allah: ‘Bilmez miydin, filan kulum senden kendisini doyurmasını istedi de sen onu doyurmadın. Eğer onu doyursaydın, bunun (sevabını) benim katımda bulurdun’ dedi. (Ve yine Allah): ‘Ey Âdemoğlu! Senden su istedim, bena su vermedin! Âdemoğlu: ‘Yâ Rabbi! Ben sana nasıl su veririm? Sen âlemlerin Rabb’isin’. Allah: ‘Filan kulum senden su istedi, sen ona su vermedin. Eğer ona su vermiş olsaydın, bunun (karşılığını) benim nezdimde bulurdun’ buyuracaktır.”³⁵*

4- Borç olarak ödünç isteyene, (imkân dâhilinde) ödünç vermek gereklidir. Çünkü Allah, rızası uğrunda yapılan amelin zayi olmayacağını, kesin olarak sevabla ve bol mükâfaatla karşılık göreceğini açıklamıştır.

5- İhtiyaç sahibi müslümanı rahatlattığı ve sıkıntısını giderdiği için karzın sevabı büyüktür.”³⁶

2- ...لَئِن أَقَمْتُمُ الصَّلَاةَ وَآتَيْتُمُ الزَّكَاةَ وَآمَنْتُمْ بِرُسُلِي وَعَزَّرْتُمُوهُمْ وَأَقْرَضْتُمُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا لَأُكَفِّرَنَّ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ...

"...Andolsun eğer namazı kılar, zekâtı verir, elçilerime inanır, onları desteklerseniz, (fakirlere gönülden yardımda bulunarak) Allah (rızası için) güzel bir ödünç vererseniz, elbette sizin günahlarınızı örterim..."³⁷

Bu âyet-i kerîmesinde Allah, farz namazları kılan, zekâtı veren,

³⁵ Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî (ö. 261/875), *Sahîhu Müslim*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, (Beyrut: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-'Arabiyye, 1991), Kitâbü'l-Birri ve's-Sılati ve'l-Âdâb, 43 (nr. 2569), c: 4, s.1990.

³⁶ Kurtûbî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed (ö. 671/1273), *el-Câmi'u li-Ahkâmi'l-Kur'an*, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2006), c:4, s.219-227.

³⁷ Mâide, 5/12.

peygamberlerin Allah'tan getirdikleri vahyi tasdik edip onlara yardım eden, onları düşmanlardan koruyan, Allah'ın rızasını kazanmak için hayır yolunda infakta bulunan ve başkalarına ödünç veren mü'minlerin günahlarını sileceğini ve örteceğini haber vermektedir.³⁸ Âyet-i kerîmedeki hükümler her ne kadar Benî İsrâîl'e ise de mensuh olmayan Tevrat'ın bu hükümlerine müslümanlar da muhataptır.

3- مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ وَلَهُ أَجْرٌ كَرِيمٌ .

*"Kim Allah (rızasını kazanma adın)a güzel bir ödünç verecek ki, Allah da onu kendisine kat kat ödesin. Ona çok değerli bir mükâfat da vardır."*³⁹

Bu âyet-i kerîmesinde Allah, kullarını karz vererek Allah yolunda infaka çağırılmaktadır. Karz, bedeli geri ödenmek üzere elden çıkarılan şeydir. Yani kim Allah yolunda infakta bulunursa, Allah da onun bedelini kendisine daha çok fazlasıyla geri ödeyeceğini beyan etmektedir.⁴⁰

4- إِنَّ الْمُسْتَفِيزِينَ وَالْمُصَدِّقَاتِ وَأَقْرَضُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا يُضَاعَفُ لَهُمْ وَلَهُمْ أَجْرٌ كَرِيمٌ

*"Şüphesiz ki sadaka veren erkeklerle sadaka veren kadınlar ve Allah (rızasını kazanma adın)a güzel bir ödünç verenler var ya, (verdikleri) onlara kat kat ödenir. Ayrıca onlara çok değerli bir mükâfat da vardır."*⁴¹

Allah bu âyet-i kerîmesinde, hâlis niyetle ve sadece rızasını kazanmak için ihtiyaç içerisinde bulunan muhtaçlara, fakirlere ve miskinlere hiçbir karşılık ve teşekkür beklemezsizin gönül hoşluğu ile tasaddukta bulunan kadın erkek bütün mü'minlerin yaptıkları bu amellerinin karşılıksız kalmayacağını, bu iyiliklerine mukâbil on mislinden yediyüz misline kadar bol sevap verileceğini haber veriyor.⁴²

5- إِنْ تَقْرَضُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا يُضَاعِفْهُ لَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ وَاللَّهُ شَكُورٌ حَلِيمٌ

*"Eğer siz Allah (rızasını kazanma adın)a güzel bir ödünç verirsiniz, Allah onu size, kat kat öder ve sizi bağışlar. Allah, şükürün karşılığını verendir, halimdir (hemen cezalandırmaz, mühlet verir)."*⁴³

Bu âyet-i kerîmesinde Allah, kendi belirlediği sarf yerlerine mallarını gönül hoşluğu ve ihlâsla harcayanlara, yaptıkları bu iyiliğin karşılığını bire on katından bire

³⁸ İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İsmâîl b. Ömer (ö. 774/1373), *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, (İkinci basım. Riyad: Dâru Tayyibeh lin-Neşri ve't-Tevzi', 1999), c:3, s.66; Muhammed Ali es-Sabûnî, *Saffetü't-Tefsîr*, (Dördüncü basım, Beyrut: Dâru'l-Kur'âni'l-Kerîm, 1981), c:1, s.332.

³⁹ Hadîd, 57/11.

⁴⁰ Kurtûbî, *Ön. ver.*, c:20, s.243.

⁴¹ Hadîd, 57/18.

⁴² İbn Kesîr, *Ön. ver.*, c:8, s.22.

⁴³ Teğâbûn, 64/17.

yediyüz ve daha fazla katıyla artırarak sevap vereceğini, bu infakın bereketiyle kendilerinden sadır olan bazı günahlarını affedeceğini, haber vermekte⁴⁴ ve bir kudsi hadiste de “Yoksul ve zalim olmayana kim ödünç verecek?”⁴⁵ buyurarak karz-ı hasende bulunamı da övmektedir.⁴⁶

-6... فَأَقْرَبُوا مَا تَيْسَّرَ مِنْهُ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَأَقْرِضُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا وَمَا تُقَدِّمُوا لِأَنْفُسِكُمْ مِنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِنْدَ اللَّهِ هُوَ خَيْرًا وَأَعْظَمَ أَجْرًا وَاسْتَغْفِرُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ.

“...O hâlde, Kur'an'dan kolayınıza geleni okuyun. Namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin, Allah (rızasını kazanma adın)a güzel bir ödünç verin. Kendiniz için önceden ne iyilik gönderirseniz, onu Allah katında daha üstün bir iyilik ve daha büyük bir mükâfat olarak bulursunuz. Allah'tan bağışlanma dileyin. Şüphesiz Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”⁴⁷

Bu âyetinde Allah, meşakkatsiz bir şekilde Kur'an'ı okuyan, farz namazları kılan, zekâtı veren, mallarını hayır yollarında ve fakirlerin ihtiyaçlarını en güzel ve en faydalı bir şekilde gidermede harcayanların, Allah katında bunların karşılığını daha hayırlısı ve daha büyüğü ile bulacaklarını haber veriyor.⁴⁸ Bu âyet-i kerîmede geçen karz-ı hasen lafzı, ihlâsla ve Allah'ın rızası kasdolunarak temiz (helâl) maldan ödünç olarak verilen şey manasına kullanılmıştır.⁴⁹

7 – يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَدَايَنْتُمْ بِدِينٍ إِلَىٰ آجَلٍ مُّسَمًّى فَاكْتُبُوهُ ... فَإِنَّ آمِنَ بَعْضُكُمْ بِعَضَا فُلْيُؤُودِ
الَّذِي أُؤْتِمِنَ أَمَانَتُهُ...

“Ey iman edenler! Belli bir süre için birbirinize borçlandığınız (veresiye alış veriş yaptığınız) zaman bunu yazın.... Eğer birbirinize güvenirseniz kendisine güvenilen kimse emanetini (borcunu) ödesin...”⁵⁰

Kurtûbî, bu âyet-i kerîmenin Mâlikîlerce karza ve karzda süre belirlemenin cevazına delil olarak gösterildiğini, âyet-i kerîmede karz akdiyle diğer müdâyene akidleri arasında bir ayırım olduğunun belirtilmediğini ve âyet-i kerîmedeki borcu yazma emrinin ise cumhur ulâmaya göre malı korumak ve şüpheyi gidermek için

⁴⁴ Ebû's-Su'ûd, Muhammed el-'Imâdî (ö. 982/1574), *İrşâdü'l-Akli's-Selîm ilâ Mezâyâ'l-Kitâbi'l-Kerîm (Tefsîru Ebi's-Su'ûd)*, (Riyad: Matbaatüs-Se'âdet, t.y.), c:5, s.342.

⁴⁵ Müslim, *Kitâbü Salâti'l-Müsâfirîne ve Kasihâ*, 171, (nr. 758), c: 1, s.522.

⁴⁶ İbn Kesîr, *Ön. ver.*, c:8, s.141.

⁴⁷ Müzzemmil, 73/20.

⁴⁸ Ebû's-Su'ûd, *Ön. ver.*, c:5, s.416.

⁴⁹ Kurtûbî, *Ön. ver.*, XXI, s.353.

⁵⁰ Bakara, 2/282-283.

mendub olduğunu söylemiştir.⁵¹ Burada Mâlikîler, karzı deyne kıyas ederek âyet-i kerîmede geçen (الَّذِي أَجَلَ) kaydıyla karzın da te'cil edilebileceğini söylemişlerdir.⁵²

Karzla ilgili aktardığımız bu âyet-i kerîmelerinde Allah, muhtaç duruma düşen insanların ve fakirlerin sıkıntılarının giderilmesi için zekât, sadaka ve infakın yanında gerektiğinde ihtiyacı olan insanlara ödünç olarak borç verilmesini istemekte ve bu işlemi de kendisine kinâyeten borç verme gibi kabul ederek karşılığının kat kat verileceğine işaret etmektedir.

1.3.2. Karzla İlgili Hadîs-i Şerifler

Müslümanlar arasında birbirlerinin ihtiyaçlarını karşılama hususunda yardımlaşmaya ve dayanışmaya teşvik eden âyet-i kerîmelerin yanı sıra, bu konuda Rasûlüllâh *Sallallâhü Aleyhi ve Sellem*'den rivâyet edilen birçok hadîs-i şerif de bulunmaktadır.

Konuyla ilgili bu hadîs-i şeriflerden bazıları şunlardır:

1- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: قَالَ: كَانَ لِرَجُلٍ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سِنٌَّ مِنَ الْإِبِلِ، فَجَاءَهُ يَتَقَاضَاهُ، فَقَالَ: "أَعْطُوهُ" فَطَلَبُوا سِنَّهُ فَلَمْ يَجِدُوا لَهُ إِلَّا سِنًَّا فَوْقَهَا، فَقَالَ: "أَعْطُوهُ". فَقَالَ: "أَوْفَيْتَنِي أَوْفَى اللَّهِ بِكَ. قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِنَّ خِيَارَكُمْ أَحْسَنُكُمْ قَضَاءً"

Ebû Hureyre *Radyallâhü anh* şöyle rivâyet etmiştir:

Bir adamın Nebi *Sallallâhü Aleyhi ve Sellem*'den normal yaşta bir deve alacağı vardı. Bu sebeple ona geldi ve alacağını ödemesini istedi. O *Sallallâhü Aleyhi ve Sellem* de (sahabilere hitaben): “Ona (bir deve satın alıp) veriniz!” buyurdu. Sahabiler araştırdılar, normal yaşta bir deve bulamadılar, fakat ondan yaşça daha üstününü buldular. O *Sallallâhü Aleyhi ve Sellem*: “(Onu) ona veriniz!” buyurdu. Bunun üzerine (alacağını isteyen adam): “Sen bana fazlasıyla ödedin, Allah da sana fazlasıyla ödesin” dedi. Nebi *Sallallâhü Aleyhi ve Sellem* de: “Muhakkak ki sizin en hayırlı olanlarınız, borcunu en güzel biçimde ödeyenlerinizdir” buyurdu.⁵³

Ebû Hureyre *Radyallâhü anh*'dan rivâyet edilen benzer diğer bir hadîs-i şerifte ise şöyle buyrulmuştur:

⁵¹ Kurtûbî, *Ön. ver.*, c:4, s.423, 431; Karâfî, *Ön. ver.*, c:5, s.285.

⁵² İbn Rüşd (el-Ced), Ebû'l-Velid Muhammed (ö. 520/1126), *el-Mukaddimâtü'l-Mümeħhidât*, (Beyrut: Dâru'l-Ġarbi'l-İslâmî, 1988), c: 2, s.22.

⁵³ Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl (ö. 256/870), *Sahîhu'l-Buhârî*, (İkinci basım. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2006), Kitâbü'l-Vekâle, 5, (nr. 2305), s.304; Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Huseyn (ö. 458/1066), *es-Sünenü'l-Kübrâ*, (Üçüncü basım, Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2003), Kitâbu'l-Buyû', 101 (nr. 10948), c:5, s.577.

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ : أَنَّ رَجُلًا تَقَاضَى رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَغْلَظَ لَهُ ، فَهَمَّ بِهِ أَصْحَابُهُ ، فَقَالَ : " دَعُوهُ " فَإِنَّ لِصَاحِبِ الْحَقِّ مَقَالًا ، وَاسْتَنْزَرُوا لَهُ بَعِيرًا فَأَعْطُوهُ إِيَّاهُ " . وَقَالُوا : لَأَنْجِدُ إِلَّا أَفْضَلَ مِنْ سِنِّهِ ، قَالَ : " اسْتَنْزَرُوهُ ، فَأَعْطُوهُ إِيَّاهُ ، فَإِنَّ خَيْرَكُمْ أَحْسَنُكُمْ قَضَاءً " .

Bir adam, Rasûlüllâh *Sallallâhü Aleyhi ve Sellem*'den alacağını (borcunu ödemesini) istedi. Bu isteyişinde kaba davrandı. O'nun sahabileri de ona haddini bildirmek istediler. Bunun üzerine Peygamber *Sallallâhü Aleyhi ve Sellem*: “Onu bırakınız, çünkü hak sahibinin konuşmaya hakkı vardır. Bu adam için bir deve satın alın da kendisine verin!” buyurdu. Onlar: “Onun devesinden yaşca daha iyisi var, başkasını bulamıyoruz” dediler. “O halde onu (daha iyi olanı) satın alın da ona verin. Çünkü sizin en hayırlı olanlarınız, borcunu en güzel biçimde ödeyenlerinizdir” buyurdu.⁵⁴

Buhârî şârihlerinden Bedruddîn Aynî (ö. 855) ‘*Umdetü'l-Kârî*’ adlı eserinde bu hadîs-i şeriflerden şu hükümlerin çıkarılabileceğini söylemiştir:

- 1- Cumhûr fakihlere göre hazır bulunan kişinin vekâlet vermesi câizdir.
- 2- Ulâmanın ittifakıyla ihtiyaç anında borç almak câizdir.
- 3- Bu hadîs, hayvanın karz olarak verilmesi câizdir diyenlere bir delildir.
- 4- Baştan daha iyisi ile ödeme şartı koşulmadıkça, borcun daha iyisi ile ödenmesi sünnettir. Daha iyisi ile ödeme şartı karşılığı alınan ziyâdelik ise fâizdir.
- 5-Devlet başkanının, fakirlerin ihtiyaçlarını karşılamak üzere zekât mallarından veya fakir olmayan diğer müslümanların ihtiyaçlarını karşılamak üzere devlet hazinesinden ödenmek üzere borç istemesi câizdir. Çünkü devlet başkanı bütün halkı için vasî ve vekil gibidir.⁵⁵

2- عَنْ أَبِي رَافِعٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اسْتَسْلَفَ مِنْ رَجُلٍ بَكْرًا . فَقَدِمَتْ عَلَيْهِ إِبِلٌ مِنْ إِبِلِ الصَّدَقَةِ . فَأَمْرًا بِرَافِعٍ أَنْ يَقْضِيَ الرَّجُلَ بَكْرَهُ . فَرَجَعَ إِلَيْهِ أَبُو رَافِعٍ فَقَالَ : لَمْ أَجِدْ فِيهَا إِلَّا خَبَارًا رَبَاعِيًا . فَقَالَ " أَعْطِهِ إِيَّاهُ . إِنَّ خِيَارَ النَّاسِ أَحْسَنُهُمْ قَضَاءً . "

Ebû Râfi‘ *Radiyallâhü anh*’den rivâyet olunmuştur ki, Rasûlüllâh *Sallallâhü Aleyhi ve Sellem* bir adamdan ödünç olarak genç bir deve aldı. Sonra sadaka (zekât) malı bir takım develer geldi. Peygamberimiz, Ebû Râfi‘*Radiyallâhü anh*’a o adamdan alınan ödünç genç devenin ödenmesini emretti. Ebû Râfi‘*Radiyallâhü anh* (Peygamberimize) dönerek: “Develerin içinde (öyle bir genç) deveyi bulamadım.

⁵⁴ Buhârî, Kitâbü'l-Vekâle, 6, (nr. 2306), s.304, Kitâbün fi'l-İstikrâz, 4, (nr. 2390) , s.315; Müslim, Kitâbü'l-Musâkat, 120 (nr. 1601), c: 3, s.1225.

⁵⁵ Aynî, Bedruddîn Ebî Muhammed Mahmûd (ö. 855/1451), ‘*Umdetü'l-Kârî Şerhu Sahihi'l-Buhârî*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2001), c:12, s.189-190.

Ancak ondan daha kıymetli altı yaşlarını tamamlayıp yedi yaşına giren develeri buldum, (ne yapmalıyım ey Allah'ın Rasûlü?) deyince bana şöyle buyurdular: “*Ona onu ver. Muhakkak ki insanların en hayırlıları, (borcunu) en iyi ödeyenlerdir.*” buyurdu.⁵⁶

Bu hadîs-i şerifte geçen (اسْتَسْلَفَ) kelimesi Ebû Hureyre *Radiyallâhü anh*'den rivâyet edilen diğer bir hadîs-i şerifte ise şöyle gelmiştir:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ. قَالَ: اسْتَفْرَضَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَيْنًا. فَأَعْطَى سَيْنًا فَوْقَهُ. وَقَالَ: "خِيَارُكُمْ مَحَاسِنُكُمْ قَضَاءً"

Ebû Hureyre *Radiyallâhü anh*'den rivâyet olunmuştur ki, Rasûlüllâh *Sallallâhü Aleyhi ve Sellem* ödünç bir deve aldı. Sonra onun yerine daha üstün bir deve verdi ve: “*Sizin en hayırlılarınız, borcunu ödemede konusunda en iyi olanlarınızdır.*” buyurdu.⁵⁷

Muvatta' şârihlerinden ve aynı zamanda Mâlikî fakihlerinden olan İbn Abdülber (ö. 463/1071), *et-Temhîdü ve'l-İstizkâr* adlı eserinde, Rasûlüllâh *Sallallâhü Aleyhi ve Sellem*'in sadaka olarak gelen maldan yemesinin veya ondan faydalanmasının helâl olmadığından söz ederek, O'nun bu hadîs-i şerifte zikrolunan deveyi borç olarak almasının kendi adına olmadığını, Müslüman fakirlerin ihtiyacı için aldığını ve bu nedenle o borcu sadaka olarak gelen develerden ödediğini belirtmiştir.⁵⁸

Hanefî fakihlerinden Serahsî (ö. 483) de, *el-Mebsût* adlı eserinde Rasûlüllâh *Sallallâhü Aleyhi ve Sellem* o deveyi beytümâl (devlet hazinesi) için ödünç almış olabileceğini ve bu nedenle onu zekât develerinden ödediği belirtmiştir. Kendisi için ödünç aldığını zekât develerinden veya beytümâlden ödemesi sözkonusu olmadığını söylemiştir.⁵⁹

Bu hadîs-i şerifden Müslim şârihi olarak da tanınan Şâfiî fakihlerinden en-Nevevî (ö. 676/1277), *Şerhu Sahîhi Müslim* adlı eserinde şu hükümlerin çıkarılabileceğini söylemiştir;

“1- Bu hadîs-i şerif, karz almanın ve borçlanmanın cevâzına delildir. Peygamber *Sallallâhü Aleyhi ve Sellem* borçlanmaktan Allah'a sığındığı halde

⁵⁶ Müslim, Kitâbü'l-Musâkat, 118 (nr. 1600), c: 3, s.1224; Mâlik b. Enes, Ebû Abdillâh (ö. 179/795), *el-Muvatta'*, nşr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, (İkinci basım, Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1997), Kitâbü'l-Buyû', 43, (nr.1986), c:2, s. 213; Beyhakî, *Ön. ver.*, Kitâbu'l-Buyû', 101 (nr. 10950), c:5, s.578.

⁵⁷ Müslim, Kitâbü'l-Musâkat, 121 (nr. 1601), c: 3, s.1224.

⁵⁸ İbn Abdülber, Ebû Ömer (ö. 463/1071), *Mevsû'atü Şürûhi'l-Muvatta' et-Temhîdü ve'l-İstizkâr*, (Kahire: Merkez Hicr lil-Buhûsi ve'd-Dirâsâti'l-'Arabiyye ve'l-İslâmiyye, 2005), c:17, s.322.

⁵⁹ Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-Eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed (ö. 483/1090), *el-Mebsût*, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rifeh 1989), c:14, s.33.

ihtiyaç durumunda bizzat kendisi de borç almıştır. Karz da bir borçtur.

2- Hanefiler ve Kûfeliler hariç fakihlerin çoğunluğuna göre bir hayvanı borç almak/vermek câizdir.

3- Hayvanların selem akdiyle alım ve satımları câizdir. Onun hükmü de karzın hükmü gibidir.

4- Ayrıca bu hadîs-i şerif, karz veya başka borcu olanın bir teşekkür olarak borcunu daha iyisi ile ödenmesinin sünnet ve güzel ahlâktan olduğuna delildir. Bu, borç verene menfaat sağlayacak yasaklanmış olan bir karz işlemi değildir. Yasaklanmış olan, karz akdi esnasında menfaat sağlayacak bir şartın koşulması halinde ödenen fazlalıktır.”⁶⁰

3- عن أبي هريرة (رضي الله عنه) قال رسول الله (صلى الله عليه و سلم): " مَنْ نَقَسَ عَنْ مُؤْمِنٍ كُرْبَةً مِنْ كُرْبِ الدُّنْيَا، نَقَسَ اللَّهُ عَنْهُ كُرْبَةً مِنْ كُرْبِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ. وَمَنْ يَسَّرَ عَلَى مُعْسِرٍ، يَسَّرَ اللَّهُ عَلَيْهِ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ. وَمَنْ سَتَرَ مُسْلِمًا، سَتَرَهُ اللَّهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ. وَاللَّهُ فِي عَوْنِ الْعَبْدِ مَا كَانَ الْعَبْدُ فِي عَوْنِ أَخِيهِ. "

Ebû Hureyre *Radyallâhü anh*'den rivâyet olunmuştur. Rasûlullah *Sallallâhü Aleyhi ve Sellem* şöyle dedi: "Bir kimse, bir müslümanın dünya üzüntülerinden bir üzüntüyü giderip ferahlandırırorsa, Allah da onun kıyamet üzüntülerinden birini giderir. Her kim eli dar olan borçluya kolaylık gösterirse, Allah da dünya ve âhirette ona kolaylık gösterir. Her kim bir müslümanın (ayıbını) örterse, Allah da dünya ve âhirette onun (ayıbını) örter. Bir kul (din) kardeşine yardımda buldukça Allah da ona yardımında bulunur." ⁶¹

Bu hadîs-i şerif, müslümanların ihtiyaçlarını gidermenin, zorda olana kolaylık göstermenin, dertleriyle dertlenmenin, kusurlarını örtbas etmenin, onlara ilim, mal, yardım ve nasihat gibi şeylerle faydalı olmaya çalışmanın faziletine delildir. ⁶² Bu bağlamda, şüphesiz ki ödünç veme ve alma da Müslümanların ihtiyaçlarını temin etme ameliyesine girmektedir.

4 - ... عن ابن مسعود أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "مَا مِنْ مُسْلِمٍ يُقْرِضُ مُسْلِمًا قَرْضًا مَرَّتَيْنِ إِلَّا كَانَ كَصَدَقَتِهَا مَرَّةً." كَصَدَقَتِهَا مَرَّةً.

İbn Mes'ud *Radyallâhü anh* Nebî *Sallallâhü Aleyhi ve Sellem*'in şöyle dediğini rivâyet etmiştir: "Bir Müslüman, bir başka müslümana iki kez ödünç verecek olursa, mutlaka bir defa sadaka vermiş gibi olur." ⁶³

⁶⁰ Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref (ö. 676/1277), *el-Minhâcü Şerhu Sahîhi Müslim*, (Kahire: el-Mabaatü'l-Misriyye, 1930), c:11, s.37.

⁶¹ Müslim, *Kitâbü'z-Zikri ve'd-Duâi ve't-Tevbeti ve'l-İstiğfâr*, 38 (nr. 2699), c: 4, s.2074.

⁶² Nevevî, *Ön. ver.*, c:17, s.21.

⁶³ İbn Mâce, *es-Sünen*, *Kitâbü's-Sadakât*, 19, (nr.2430), c: 3, s.500. Muhaddis Bûsîrî, (ö. 840/1436)

Aynı sahabeden farklı bir rivâyette şöyle buyurmuştur:

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَقُولُ: "مَنْ أَقْرَضَ اللَّهَ مَرَّتَيْنِ، كَانَ لَهُ مِثْلُ أُجْرٍ أَحَدِهِمَا لَوْ تَصَدَّقَ بِهِ."

İbn Mes‘ud *Radyallâhü anh* Nebî *Sallallâhü Aleyhi ve Sellem*’in şöyle dediğini rivâyet etmiştir: “*Kim Allah (rızasını kazanma adın)a iki kere ödünç verirse, vermiş olduğu bu iki ödünçten birinin sevabı, onu sadaka vermiş gibi olur.*”⁶⁴

Bu hadis-i şeriflerde ödünç vermek suretiyle müslümanların birbirlerine yardımcı olmalarına, müslümanın sıkıntısını gidermenin ve ihtiyaç duyduğunda ona ödünç vermenin faziletine teşvik vardır. Çünkü karza ihtiyacı olana ödünç vermek, Allah’ın kuluna sevabını bol bol vereceği salih amellerdendir. Ki hadis-i şerifte, müslümanın müslüman kardeşine iki kere ödünç vermesinin Allah katındaki sevap açısından değerinin, Allah’ın onu bir kere sadaka olarak vermiş gibi değerlendireceği belirtilmektedir.⁶⁵

5 - عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ ؛ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " رَأَيْتُ لَيْلَةَ أُسْرِي بِي عَلَى بَابِ الْجَنَّةِ مَكْنُوبًا : الصَّدَقَةُ بِعَشْرِ أَمْثَالِهَا، وَ الْقَرْضُ بِثَمَانِيَةِ عَشَرَ، فَقُلْتُ: يَا جِبْرِيلُ! مَا بَالُ الْقَرْضِ أَفْضَلُ مِنَ الصَّدَقَةِ ؟ قَالَ: لِأَنَّ السَّائِلَ يَسْأَلُ وَعِنْدَهُ، وَ الْمُسْتَقْرِضُ لَا يَسْتَقْرِضُ إِلَّا مِنْ حَاجَةٍ."

Enes b. Mâlik *Radyallâhü anh*’den rivâyet edildiğine göre Rasûlüllâh *Sallallâhü Aleyhi ve Sellem* şöyle demiştir: “*Mirâc’a çıkarıldığım gece Cennet’in kapısı üzerinde "Sadaka on kat karşılığıyla, karz ise on sekiz kat karşılığıyla mükâfaat görür." ifadesinin yazılı olduğunu gördüm. Bunun üzerine: "Ey Cibrîl! Karzın durumu nedir ki sadakadan daha faziletlidir?" diye sordum. Dedi ki: "Çünkü dilenci, (kimi zaman) yanında var olduğu halde dilenir. Fakat karz olarak borç isteyen kimse ise, ancak ihtiyacından dolayı ister."*⁶⁶

Bu hadîs-i şerifde, borç vermenin sadakadan daha sevap olmasının hikmeti belirtilmektedir. Çünkü sadaka talebinde bulunanlar arasında muhtaç olmadıkları

bu hadisin senedinin zayıf olduğunu, râviler arasında bulunan Kays b. Rûmî’nin meçhul ve Süleymân b. Yüseyr’in ise zayıflığı hususunda ittifak olduğunu söylemiştir. Bkz.: Bûsîrî, *Ön. ver.*, s.329 (nr.809).

⁶⁴ İbn Balabân, Alâüddîn Ali el-Fârisî (739/1339), *Sahîhu İbni Hibbân bi-Tertibi İbni Balabân*, thk.: Şuayb Arnavut, (İkinci basım, Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1993), Kitâbü’l-Buyu‘, c:11, s.418, (nr. 5040). (Bu eserdeki hadislerin tahkik ve tahrircini yapan Şuayb Arnavut, bu hadisin hasen olduğunu söylemiştir.)

⁶⁵ Adevi, Safâü’d-Davvî Ahmed, *İhdâü’d-Dibâce bi Şerhi Süneni İbn Mâce*, (Bahreyn: Mektebetü Dâri’l-Yakîn, 1999), c:3, s.387; Haydar Hatipoğlu (1929-1995), *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*, (İstanbul: Kahraman Yayınları, 1992), c:6, s.554.

⁶⁶ İbn Mâce, *es-Sünen*, Kitâbü’s-Sadakât, 19, (nr.2431), c: 3, s.501. Bûsîrî, bu hadisin senedinde Hâlid b. Yezid b. Abdirrahmân b. Ebî Mâlik’in olması nedeniyle senedinin zayıf olduğunu, Ahmed, İbn Meîn, Ebû Dâvud, Nesâî ve diğerlerinin Hâlid b. Yezid’in zayıflığını ifade ettiklerini söylemiştir. Bkz.: Bûsîrî, *Ön ver.*, s.330 (nr.809).

halde dilencililiği alışkanlık haline getirenler olabilir. Ancak borç para veya başka bir mal isteyen kimseler ise genellikle ihtiyaçlarından dolayı isterler.⁶⁷ Bu da, daha fazla sıkışmış ve bunalmış olan kimseye yapılan yardımın sevabının, daha az sıkışana nispetle çok daha fazla olduğunu göstermektedir.

6 - حَدَّثَنِي عُنْبَةُ بْنُ حُمَيْدٍ الصَّبَّيُّ عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي إِسْحَاقَ الْهَنْدَانِيِّ؛ قَالَ: سَأَلْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ: الرَّجُلُ مِمَّا يُفْرَضُ أَخَاهُ الْمَالَ فَيُهْدَى لَهُ؟ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِذَا أَقْرَضَ أَحَدُكُمْ قَرْضًا فَأَهْدَى لَهُ، أَوْ حَمَلَهُ عَلَى الدَّابَّةِ، فَلَا يَرْكَبُهَا وَلَا يَقْبَلُهُ. إِلَّا أَنْ يَكُونَ جَرَى بَيْنَهُ وَبَيْنَهُ قَبْلَ ذَلِكَ." "

Yahya b. Ebû İshâk el-Hünâî'den rivâyet olunmuştur. O şöyle dedi: "Enes b. Mâlik *Radyallâhü anh*'a bizden birinin kardeşine borç olarak mal verdiğinde onun da ona hediye vermesinin durumunu sordum." O da dedi ki: Rasûlüllâh *Sallallâhü Aleyhi ve Sellem*: "Sizden biriniz karz olarak borç verdiği zaman, buna mukabil karz alan kişi hediye vermek veya bineğine bindirmek isterse, bineğine binmesin ve hediyesini de kabul etmesin. Ancak ödünç işleminden önce aralarında böyle işlem olursa o hariç." buyurmuştur.⁶⁸

Bu hadîs-i şerif, borç verenin (mukrızın) borçlu tarafından hediye ve benzeri yollarla yararlanmasının yasak olduğunu, ancak borç işleminden önce, taraflar arasında yardımlaşma ve hediyeleşme gibi hususlar adet halinde carî ise, yani hediyeleşmenin borç işlemiyle herhangi bir bağlantısı yoksa hediye kabul etmenin herhangi bir sakıncasının olmadığını belirtmektedir. Çünkü karzın, karz sahibine ribâyâ düşme endişesinden dolayı herhangi bir menfaat sağlamaması gerekir. Bunun için selef-i sâlihîn *Rıdvânüllâhi Aleyhim* alacaklının borçludan hediye kabul etmemesini tavsiye etmişlerdir.⁶⁹

Karza delil olarak sunduğumuz bu hadîs-i şeriflerde Peygamber *Sallallâhü Aleyhi ve Sellem*, müslümanların sıkıntılarını gidermeye, zorda olana kolaylık göstermeye ve borç isteyenlere borç vermeyi teşvik etmekte, borçlanıldığında da iyilikle ve en güzel şekilde borçların ödenmesini tavsiye etmektedir.

Ayrıca Allah Rasûlü *Sallallâhü Aleyhi ve Sellem*, ihtiyaç içerisinde olanın sıkıntısını giderenin, kıyamet gününde Allah'ın da onun sıkıntısını gidereceğini, o kişiye verdiği ödücün sadaka vermek gibi faziletli bir amel olduğunu beyan

⁶⁷ Hatipoğlu, *Ön ver.*, c:6, s.554.

⁶⁸ İbn Mâce, *es-Sünen*, Kitâbü's-Sadakât, 19, (nr.2432), c: 3, s.501. Bûsîrî, bu hadisin senedinin tartışmalı olduğunu, hadisin senedinde bulunan Utbe b. Humeyd ed-Dabbî'nin râviliğini Ahmed b. Hanbel'in zayıf saydığını, Ebû Hâtim'in uygun bulduğunu, İbn Hibbân'ın ise onu sikâlar arasında saydığını ve râviler arasında bulunan Yahyâ b. Ebî İshâk'ın ise halinin bilinmediğini söylemiştir. Bkz.: Bûsîrî, *Ön ver.*, s.330 (nr.810).

⁶⁹ Hatipoğlu, *Ön ver.*, c:6, s.558; Adevî, *Ön ver.*, c:3, s.387.

etmektedir.

1.3.3. Karzla İlgili Sahabe Görüşleri

Âyet-i kerîme ve hadîs-i şeriflerde teşvik edilen karzla (ödünç vermeye) ilgili olarak, bazı sahabe görüşleri de şöyledir:

- Sâlim'den rivâyet olunduğuna göre, Ebû'd-Derdâ (ö. 32/652) *Radyallâhü anh* şöyle dedi: “İki dinarı, iki kere karz olarak borç vermem, bana onları tasadduk etmemden daha sevimlidir. Çünkü onları ödünç olarak veriyorum, geri dönüyorlar. Eğer onları tasadduk etsem, benim için sadece iki kere ecri olur.”⁷⁰

-İbn-i Mes'ûd (ö. 32/652-53) *Radyallâhü anh* da “İki kere ödünç vermem, bana bir kere tasaddukta bulunmamdan daha sevimlidir.” demişlerdir⁷¹

- Ali (ö. 40/661) *Radyallâhü anh*'dan merfu' olarak şöyle rivayet edilmiştir: “Her menfaat sağlayan karz (ödünç) faizdir.”⁷²

-Fedâle b. Ubeyd (ö. 53/673) *Radyallâhü anh*'dan yapılan mevkuf⁷³ bir rivâyette şöyle buyrulmuştur: “Menfaat sağlayan her karz, faiz çeşitlerinden bir çeşittir.”⁷⁴

- Abdurrahmân b. Kâsım, babasından rivâyet ettiğine göre, Rasûlüllâh *Sallallâhü Aleyhi ve Sellem*'in eşi Âişe (ö. 58/678) *Radyallâhü anhâ* borçlanırdı. Kendisine denildi ki: “Ödeme gücün olmadığı halde niye borçlanırsın?” O da dedi ki: “*Rasûlüllâh Sallallâhü Aleyhi ve Sellem*'in 'Allah borcunu ödeme niyetinde olan her kulun yardımındadır.' dediğini duydum. Ben bu yardıma güveniyorum.”⁷⁵

⁷⁰ Beyhakî, *Ön. ver.*, Kitâbu'l-Buyû', 102 (nr. 10951), c:5, s.578.

⁷¹ Aynı, s.578.

⁷² İbn Ebû Şeybe, Ebû Bekr Abdullah (ö. 235/849), *el-Musannef*, (Kahire: el-Fârûku'l-Hadisiyye lit-Tıbbâ'ati ven'Neşr, 2008), c: 7, s.192; İbn Hacer el-Askalânî, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed (ö. 852/1449), *Telhisü'l-Habîr*, (y.y.: Müessesetü Kurtuba, 1995), Babü'l-Karz, c: 3, s.80 (nr.1235). Hadis âlimi ve hafızı İbn Hacer el-Askalânî, bu merfu hadisi Haris b. Ebu Üsâme'nin *Müsned*'inde tahrîç ettiğini ve bu hadisin isnadında bulunan Süvar b. Mu'ab'ın metruk olduğunu söylemiştir. Hindistanlı hadis ve fıkıh âlimi Zafer Ahmed et-Tehânevî (ö. 1974) de, aynı şekilde bu merfu hadisi Haris b. Ebu Üsâme'nin *Müsned*'inde tahrîç ettiğini ve hocası eş-Şeyh Eşref Ali et-Tehânevî (ö. 1943)'nin bu hadis hakkında حديث حسن لغيره 'Hadisün hasenün liğayrih' dediğini söylemiştir. Bkz: Tehânevî, Zafer Ahmed b. Latîf el-Usmânî (1892-1974), *İ'lâü's-Sünen*, (Karaçi-Pakistan: İdâratü'l-Kur'ân ve'l-'Ulûmu'l-İslâmiyye, t.y.), c: 14, s.512.

⁷³ Mevkûf: Sahâbeden birinin söz, fiil ve takrîrine dâir habere denir. Bkz.: Bilmen, *Ön. ver.*, c:1, s.29.

⁷⁴ Beyhakî, *Ön. ver.*, Kitâbu'l-Buyû', 97 (nr. 10933), c:5, s.573; Tehânevî, *Ön. ver.*, c: 14, s.515. Tehânevî, bu mevkuf hadisi Beyhakî'nin tahrîç ettiğini, ne Beyhakî ve ne de Beyhakî'nin es-Sünenü'l-Kübrâ'sı hakkında eser yazan İnu't-Türkmânî (ö. 750/1349)'nin bu rivâyeti illetli görmediğini, bu rivâyetin senedinde Müslim'in rivâyetinde kendisiyle istişhata bulunduğu Abdullah b. Ayyâş'ın olduğunu ve Ebû Hâtîm'in onun rivâyeti hakkında “ ليس بالمتمين (hadis hıfzı bakımından sağlam değildir) صدوق (doğru sözlüdür) يكتب حديثه (hadisi itibar için yazılır)” dediğini belirtmiştir.

⁷⁵ Beyhakî, *Ön. ver.*, Kitâbu'l-Buyû', 103 (nr. 10958), c:5, s.580. Hâkim (ö.405), *el-Müstedrek ale's-*

-İbn-i Abbâs (ö. 68/687-88) *Radyallâhü anh*: “İki kere ödünç vermem, bana bir kere vermemden (bağışta bulunmamdan) daha sevimlidir.”⁷⁶

- Mücâhid'den rivâyet olunduğuna göre, Abdullah b. Ömer (ö. 73/692) *Radyallâhü anhümâ* bir adamdan birkaç dirhem borç aldı. Sonra onu, daha iyisi ile ödedi. Adam dedi ki: “Ey Abdurrahman'ın babası, bunlar sana borç verdiğim dirhemlerden daha iyidir.” Abdullah b. Ömer de şöyle dedi: “*Biliyorum, fakat kendimce böyle vermeyi daha uygun buldum.*”⁷⁷

- Mâlik b. Enes (ö.179/795)'den rivâyet olunduğuna göre, ona İbn Mes'ud *Radyallâhü anh*'in şöyle dediği ulaşımıştır: “*Borç verdiğiniz zaman daha iyisini geri ödemeyi şart koşmayın. Bir avuç yulaf dahi olsa. Çünkü bu bir faizdir.*”⁷⁸

- Mâlik b. Enes'den rivâyet olunduğuna göre, bir adam Abdullah b. Ömer *Radyallâhü anhümâ*'e gelerek şöyle dedi: “Ey Abdurrahman'ın babası, ben bir adama borç verdim ve ona verdiğimin daha iyisiyle geri ödemesini şart koştum.” Abdullah b. Ömer *Radyallâhü anhümâ* şöyle dedi: “*Bu faizdir.*” Adam: “Nasıl yapmamı tavsiye edersin ey Abdurrahman'ın babası?” dedi. Abdullah b. Ömer *Radyallâhü anhümâ*: “*Borç vermenin üç amacı vardır: Allah rızasını kazanmak için verdiğin borç. Bununla Allah'ın rızasını kazanırsın. Arkadaşının hoşnutluğunu kazanmak için verdiğin borç. Bununla da arkadaşının hoşnutluğunu kazanırsın. Bir de kötüsünü verip iyisini almak için verdiğin borç vardır ki, bu da faizdir.*” buyurdu. Adam (tekrar): “Öyleyse nasıl yapmamı tavsiye edersin ey Abdurrahman'ın babası?” dedi. O da şöyle dedi: “*Sözleşmeyi yırtmanı (yani daha iyisini geri ödetme şartından vazgeçmeni) öneririm. Eğer sana, verdiğinin mislini (aynı miktarını) geri verirse (öderse) kabul edersin. Eğer verdiğinden azını geri verirse alırsın ve sevap kazanırsın. Şâyet verdiğinden daha iyisini kendi arzusu ile sana öderse, bu bir teşekkürdür. Bununla sana teşekkür etmiştir. (Alırsın ve) beklediğin sevabı da kazanırsın.*”⁷⁹

1.3.4. Karzla İlgili Bazı Fakihlerin Görüşleri

Karzla ilgili olarak, bazı İslâm fakihlerinin görüşleri de şöyledir:

Sahîhayn adlı eserinde bu hadisle ilgili olarak ‘bu senedleri sahih bir hadistir’ demiştir. Bkz.: Hâkim, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed en-Nisâbüri (ö. 405/1014), *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, (Kahire: Dâru'l-Haremeyn, 1997), Kitâbu'l-Buyu', c:2, s. 28 (nr. 2257, 2258).

⁷⁶ Beyhakî, *Ön. ver.*, Kitâbu'l-Buyu', 102 (nr. 10951), c:5, s.578.

⁷⁷ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, Kitâbü'l-Buyu', 43, (nr.1987), c:2, s.213; Beyhakî, *Ön. ver.*, Kitâbu'l-Buyu', 99 (nr. 10944), c:5, s.576.

⁷⁸ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, Kitâbü'l-Buyu', 44, (nr.1992), c:2, s.215.

⁷⁹ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, Kitâbü'l-Buyu', 44, (nr.1990), c:2, s.214; Beyhakî, *Ön. ver.*, Kitâbu'l-Buyu', 98 (nr. 10937), c:5, s.574.

1- Müctehid âlim İbn Münzîr (ö.318/930), *el-İcmâ'* adlı üzerinde icmâ edilmiş meseleleri ele aldığı eserinde, yiyecek ve bunun dışındaki şeylerden ödünç istemenin câiz olduğuna, ödünç verenin akid anında hediye veya fazla ödemeyi şart koşup bunları almasının ise fâiz olduğuna dair İslâm fakihlerinin icmâ ettiklerini belirtmiştir.⁸⁰

2- Zâhirî mezhebinin ileri gelen fakihlerinden İbn-i Hazm (ö. 456/1064), *el-Muhallâ* adlı eserinde: “Karz, bir hayır fiilidir. Bir insana, bizatihi kendi malından bir şeyi onun zimmetine peşin veya vadeli olarak mislini sana geri ödemek üzere vermindir. Bu üzerinde icma' edilmiş bir şeydir.” demiştir.⁸¹

3- Hanefî fakihlerinden Şemsü'l-Eimme es-Serahsî (ö. 483/1090), *el-Mebsût* adlı eserinde karz vermenin hem caiz ve hem de mendup olduğunu, karzla âriyetin hüküm bakımından aynı seviyede değerlendirildiğini ve ‘aynı tüketilmekle fayda sağlayan ve âriyet olarak verilen her mislî malın karz olduğunu söylemiştir.⁸²

4- Malikî fakihi İbn Şâs (ö. 616/1219), *'İkdü'l-Cevâhiri's-Semîne* adlı eserinde karzla ilgili olarak: “Karz, bir malı Allah rızası için alanın faydalanması amacıyla vermektir. Daha sonra alan kişi mislini veya aynı vasıf üzere duruyorsa ‘aynını geri iade etmekte muhayerdir. Karzda süre şartı koşmak caizdir ve bağlayıcıdır.” demiştir.⁸³

5- Hanbelî fakihi ve usulcüsü İbn Kudâme (ö. 620/1223), *el-Muğni* adlı eserinde karzın meşruluğu hususunda müslümanların icmâ' ettiklerini, karzın ödünç veren hakkında mendup, ödünç isteyen kişi için ise mübah olduğunu söylemiştir.⁸⁴

6- Şafîî fakihi Râfi'î (ö. 623/1226), *el-'Azîzü Şerhu'l-Vecîz* adlı eserinde karz vermenin mendup olduğunu ve bunun bir iyilik ve müslümanın sıkıntısını gidermek üzere yapılan bir yardım işi olduğunu söylemiştir.⁸⁵

7- Hanefî fakihlerinden Haskefî (ö. 1088/1677), *ed-Dürrü'l-Muhtâr* adlı eserinde karzın, mislî bir malın daha sonra benzerini geri ödemek üzere başkasına verilmesi amacıyla yapılan hususî bir akid olduğunu söylemiştir.⁸⁶

⁸⁰ İbn Münzîr, Ebû Bekr Muhammed b. İbrâhîm (318/930), *el-İcmâ'*, (İkinci basım, Birleşik Arap Emirlikleri: Mektebetü'l-Fürkân, 1999), s.135, 136.

⁸¹ İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed (ö. 456/1064), *el-Muhallâ*, (Mısır: İdâratü't-Tabâ 'ati'l-Müniriyye, 1350 H.), c:8, s.77.

⁸² Serahsî, *Ön. ver.*, c:14, s.30, 34.

⁸³ İbn Şâs, Celâlüddîn Abdullâh b. Necm (ö. 616/1219), *'İkdü'l-Cevâhiri's-Semîneti fî Mezhebi âlimi'l-Medîne*, (Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 2003), c:2, s.758.

⁸⁴ İbn Kudâme, *Ön. ver.*, c:6, s.429.

⁸⁵ Râfi'î, Ebû'l-Kâsım Abdülkerîm b. Muhammed (ö. 623/1226), *el-'Azîzü Şerhu'l-Vecîz*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-'İmiyye, 1997), c:4, s.428.

⁸⁶ Haskefî, *Ön. ver.*, s.429.

8- Muhammed Kadri Paşa da (ö.1306/1888) *Mürşidü'l-Hayrân* adlı eserinde karzı, “bir şahsın yararlanılmakla tüketilen belli bir mislî malı, kendine emsali iade edilmek üzere birine vermesidir”⁸⁷ şeklinde tarif etmiştir.

Konuyla alakalı zikredilen âyet-i kerîmeler, hadîs-i şerifler, sahabe ve fakihlerin beyanları çerçevesinde İslâm fakihleri “*Hayır işleyiniz ki, kurtuluşa eresiniz.*”⁸⁸ âyet-i kerîmesi çerçevesinde karzın mendup bir akit olduğunu ve aynı zamanda ihtiyaç sahiplerini rahatlatan büyük bir iyilik ve hayır işi olduğunu söylemişlerdir.⁸⁹

Karzla ilgili aktarmış olduğumuz bu sahabe sözlerine, İslâm fakihlerinin görüşlerine ve yaptıkları karz tanımlamalarına bakacak olursak; onların bu akdin caizliği ve meşrûluğu hususunda görüş birliği içerisinde oldukları görülmektedir.

1.4. KARZ AKDİNİN UNSURLARI:

Bir akdin teşekkül edebilmesi için birtakım unsurların bulunması gereklidir. Akid hakkında yapılan Mecelle'deki “Tarafeynin bir hususu iltizam ve taahhüt etmeleridir ki, îcâb ve kabulün irtibatından ibarettir.”⁹⁰ şeklindeki meşhur tanıma göre, bir tasarrufun akid olabilmesi için, “tarafklar (tarafeyn), sîga (icâb ve kabul) ile akdin konusu (bir hususu ilzam ve taahhüt)” unsurlarını barındırması gerekir.⁹¹

İcra edilen akdin yapı ve mahiyeti, akdin muhtevasına göre zaman zaman değişiklik gösterse de, genelde bu unsurlar bütün akidlerde bulunması gereklidir. Bu unsurlar olmaksızın bir akdin varlığı düşünülemez.⁹²

1.4.1.Karz Akdinde İrade Beyanı (İcâb ve Kabûl)

Kur'an-ı Kerîm'de insanların sahip oldukları malların intikallerinin “*Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin. Ancak karşılıklı rıza ile yapılan ticaretle olursa başka.*”⁹³ buyrulmuş karşılıklı rıza esasına dayalı olması gerektiği ifade edilmiştir.

⁸⁷ Kadri Paşa, *Ön. ver.*, s.113 (md. 686).

⁸⁸ Hacc, 22/77.

⁸⁹ Şirbînî, *Ön. ver.*, c:2, s.153; İbn Kudâme, *Ön. ver.*, c:6, s.429; Karâfi, *Ön. ver.*, c:5, s.295.

⁹⁰ Ali Haydar Efendi (ö. 1935), *Dürrü'l-Hukkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*, (Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 2003), c:1, s.105 (md.103).

⁹¹ Zerkâ (2004), *Ön. ver.*, c:1, s.400-403; Karaman, “Akid”, *TDVİA*, c:2, s.252.

⁹² Bardakoğlu, *Ön. ver.*, s.344

⁹³ Nisâ: 4/ 29.

Bu nedenle bir akdin meydana gelmesi için öncelikle karşılıklı rıza gerekmektedir. Akdin kurulmasına katılan tarafların rızalarını ortaya koyan irade beyanları mevcut değilse bir akidten bahsedilemez. İrade beyanı, tarafların akid yapma rızâlarını sözlü, fiili ve benzeri yollarla dışa yansıtılmaları demektir. İşte, akidlerde aranan temel unsur bu karşılıklı rızâ ilkesidir. Açığa vurulmamış rızâyâ bir hüküm bağlanması mümkün olmadığından, aralarında hukukî bir ilişki kurmak isteyen kişiler, bu iradelerini açıklamak durumundadırlar. İşte Mecelle’de tanımlanan akdin “îcâb ve kabul” ifadesinden bu irade beyanı anlaşılmaktadır.⁹⁴

Îcâb (الإيجاب), taraflardan birince akdin yapılması teklifini içeren ve bu amaçla söylenen ilk sözdür. Akitle ilgili tasarruf bununla ispat olur. Tek taraflı bir irade beyanıdır. Kabul (القبول) ise, îcâba karşılık olarak söylenen ikinci sözdür. Akdin kurulması sonucunu doğurur. Yine bu da tek taraflı bir irade beyanıdır.⁹⁵

Hanefilere göre îcap ve kabul, karşılıklı rızânın göstergesi sayıldığından, genelde akdin yegâne rüknü olarak nitelendirilmiştir. Bu nedenle karz akdi, bu îcap ve kabûl manasını ifade eden akdî irade beyanıyla kurulur. Karzın rüknünün sadece îcâb olduğuna dair Hanefî fakihi İmâm Ebû Yûsuf (ö. 182/798)’tan gelen bir rivâyet de vardır. Bu görüşe göre, kabûl bir rükün değildir. Karz bir tür âriyet sayılır. Âriyet akdi için ise kabûl bir rükün değildir. Ancak İmâm Muhammed (ö. 189/805)’e göre karz akdi, karz alan kişinin zimmetinde aldığı şeyin mislini ödeme borcu olması itibariyle alım-satım akdine benzemektedir; bu nedenle îcâbın yanı sıra kabûl sîgası da bir rükün kabul edilir. Buna göre karz akdi; ‘bu şeyi sana ödünç olarak verdim, bu şeyi karz olarak al’ gibi îcâb lafızları ile bu lafızlara karşılık söylenen ‘karzı aldım, kabul ettim, razı oldum’ gibi kabûle işâret eden veya bu manaları ifade edecek her türlü lafızlarla kurulur.⁹⁶

Şafîî ve Hanbelîlere göre de karz akdi, îcâb ve kabulü ifade eden akid sîgaları ile kurulur. Çünkü karzda da, alış veriş akdinde olduğu gibi mülkün bir başkasına temlikî söz konusudur. Bu nedenle karz akdi îcâb ve kabûlsüz olmaz. Îcâb, bazen ‘bu şeyi sana karz olarak verdim, bu şeye mislini geri iade etmek üzere mâlik oldum, sana selef ettim’ gibi veya bu manaları ifade eden her sarîh lafızla, bazen de ‘bu şeyi misliyle al, bu şeyi bedelini geri ödemek üzere al, bu şeyi ihtiyaçlarına harca ve bedelini geri öde’ gibi kinâyeli lafızlarla olur. Ancak, ‘bunu sana temellük ettim’ gibi

⁹⁴ Kadri Paşa, *Ön. ver.*, s.31 (md. 191); Bardakoğlu, *Ön. ver.*, s.345; Karaman, *Ön. ver.*, c:2, s.67.

⁹⁵ Ali Haydar, *Ön. ver.*, c:1, s.103-104 (md.101, 102); Bilmen, *Ön. ver.*, c:1, s.34-35.

⁹⁶ Kâsânî, *Ön. ver.*, c:10, s.595; Bilmen, *Ön. ver.*, c:6, s.94.

karz lafzının ifade edilmediği veya geri ödenmek üzere bedelin zikredilmediği lafızlarla yapılan işlem karz değil hibe olur. Çünkü karşılıksız temlik hibe sayılır.⁹⁷

Akdin rükünleriyle ilgili olarak asıl olanın, yapılacak olan akidler hakkında iki tarafın irâdelerinin uyuşması yani karşılıklı rıza olduğunu söyledik. Ancak İslâm fikhî, tarafların bu irade beyanlarının şeksiz ve şüphesiz, açık ve net bir şekilde ortaya çıkarılmasını gerekli görmektedir. Bu da en çok tarafların iradelerini ifade eden icâb ve kabûl sözleriyle olur. Ancak fikhî nazarında lisanla söylenen söz, akdî rızanın ortaya çıkması için tek çıkar yol değildir. Bazan ihtiyârî veya ızdırârî olarak sözün yerini tutacak yazı, işaret vb. yollarla da tarafların iradeleri ortaya çıkabilir.⁹⁸

1.4.1.1. Akdî Irâdenin (Akde Rızanın) Sözle Beyanı:

Akidlerde, akdî iradenin herhangi bir ihtilafa sebebiyet vermeyecek şekilde ortaya çıkması büyük önem arz etmektedir. Bu nedenle İslâm fakihleri irade beyanının ifade şekli üzerinde çok durmuşlardır. Çünkü akidlerde icap ve kabûl için kullanılan lafızlar, her akidde tarafların kast ettikleri akidlere delâlet ederler. Her akdin konusu (mahalli) ve hükümleri farklı olduğundan tarafların sîgalarla neyi kast ettikleri kesin olarak tespit edilemediğinde akdin özel hükümleriyle bağlayıcılığı mümkün değildir. Bu hususta temel görüşün ortaya çıkması ve dikkate alınmasının en belirgin özelliği, şart olmamakla beraber akde rızayı gösteren sözle ifadenin esas alınmasıdır.⁹⁹

Hanefî fakihleri akdî iradenin artık düşünme, tereddüt ve istişâre devresini aşarak karar alma safhasına geçmiş mazî (geçmiş zaman) sîgasıyla olmasını tercih etmişlerdir. Bununla beraber muzârî (geniş zaman) ve emir sîgalarıyla yapıldığında ise, gelecek zaman manasına değil de şimdiki zaman manasına olursa muzari ve emir sîgalarıyla da akdî iradenin olabileceğini söylemişlerdir.¹⁰⁰

Bu çerçevede Hanefîlere göre karz akdinin sözle beyanını ifade eden sîgalar; "şu malı sana ödünç verdim, bu şeyi ödünç olarak al, şu malı iktirâz ettim vb." icâb sözlerine karşılık, "karz olarak aldım, kabul ettim, razı oldum vb." kabûlün sıhhatine ve rızâyâ delâlet eden bütün sözlerdir.¹⁰¹

Şafiîlere göre 'bunu sana karz verdim veya sana borç verdim, onu mislini geri

⁹⁷ Şîrâzî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Ali b. Yûsuf (ö. 476/1083), *el-Mühezzeb fî Fıkhi'l-İmâmi'sh-Şâfi'i*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1995), c:2, s.82; İbn Kudâme, *Ön. ver.*, c:6, s.430; Behûtî, *Ön. ver.*, c:3, s.37.

⁹⁸ Zerkâ (2004), *Ön. ver.*, c:1, s.405, 411.

⁹⁹ Zerkâ (2004), *Ön. ver.*, c:1, s.405,411; Karaman, *Ön. ver.*, c:2, s.68.

¹⁰⁰ Kâsânî, *Ön. ver.*, c:6, s.528; Ali Haydar, *Ön. ver.*, c:1, s.139 (md.169-172).

¹⁰¹ Kâsânî, *Ön. ver.*, c:10, s.595; Bilmen, *Ön. ver.*, c:6, s.94.

ödeme mukabilinde al, onu al ihtiyaçlarına harca ve bedelini geri öde, onu sana bedelini geri vermek üzere temlik ettim veya buna benzer kinâyeten söylenen her icâp sîgasıyla irade beyan edilebilir. Kabûlün gerekip gerekmediği hususunda iki görüş vardır. Tercih edilen kavle göre, diğer akidlerde olduğu gibi karzda da kabûl şarttır. Diğer bir görüşe göre ise, karz akidinde bunun şart olmadığı söylenmiştir.¹⁰²

Hanbelilere göre irade beyanı karz, selef veya bu manaya delâlet eden her lafızla olabilir. Yani ‘bunu (malı) sana bedelini geri ödemek üzere temlik ettim veya karz iradesine delâlet eden bir karînenin bulunduğu her sîgayla irade (akde rıza) beyan edilebilir.¹⁰³

1.4.1.2. Akdî İrâdenin Yazıyla Beyanı:

Mecelle şârihlerinden Ali Haydar Efendi (ö. 1935), *Dürrü'l-Hukkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm* adlı eserinde akdî irâdenin yazıyla beyanı hususunda “Mükâtebe (yazışma), muhâtaba gibidir.” (Mecelle - 69) maddesini açıklarken bu maddeyle kast olunanın, iki kişi arasında gerçekleşen alış veriş, kira, kefillik, havâle, rehin ve buna benzer akidlerde sözle akde rızanın beyan edilerek akidin kurulmasının caiz olduğu gibi, insanlar arasında yazı olarak kabul edilen her yazının da dille söylenen söz gibi olduğu kabul edilerek yazıyla da akdî irâdenin caiz olduğunu belirtmiştir. Ancak bu hususta yazının anlaşılır olması ve bir vesika olarak kabul edilebilir olması şarttır.¹⁰⁴

Arapça olarak bir kâğıda أَقْرَضْتُكَ هَذَا الْمَال (şu malı sana ödünç verdim) yazıp muhataba veren şahsa, muhatabın da altına قَبِلْتُ yazması veya Türkçe sözlü olarak "kabul ettim" demesi gibi.

Şafiîlere göre, ise bir kişi mevcut olmayan (ğâib olan) bir şahsa ‘bu malı sana ödünç verdim’ veya ‘sana sattım’ diye bir yazı yazsa, akdin gerçekleşmesi için yazıyla yapılan bu icabın geçerli olup olmadığı hususunda iki görüş vardır: Birinci görüşe göre akid gerçekleşir, çünkü şahıs mevcut olmadığından dolayı yazıya ihtiyaç duyulmuştur. İkinci görüşe göre ise akid gerçekleşmez. Çünkü konuşmaya kâdir olanın yazıyla verdiği icabı geçerli değildir.¹⁰⁵

1.4.1.3. Akdî İrâdenin İşaretle Beyanı:

Hanefilere göre akidlerde rızayı ortaya koyma vasıtasının sözle olması şart olmadığından, dilsizlerde olduğu gibi söz söyleme imkânı yoksa akdin gerçekleşmesi

¹⁰² Râfî'î, *Ön. ver.*, c:4, s.430; Şirbînî, *Ön. ver.*, c:2, s.153-154.

¹⁰³ İbn Kudâme, *Ön. ver.*, c:6, s.430.

¹⁰⁴ Ali Haydar, *Ön. ver.*, c:1, s.69 (md. 69).

¹⁰⁵ Şirâzî, *Ön. ver.*, c:2, s.82.

için anlaşılır bir işâret, söz yerine kâim olur. Dilsizliğin, dilsiz doğma gibi aslî olması veya sonradan meydana gelen ârizî bir sebeple olması arasında bir fark yoktur.¹⁰⁶

Bu husus Mecelle’de “Dilsizin işâreti ma’hudesi lisan ile beyan gibidir.” maddesiyle ifadesini bulmuştur. Bu maddeden dilsizin yazı yazmasını bilsin veya bilmesin işâretinin muteber olduğu anlaşılmaktadır. Yazı ve işâret, irâde beyanına delâleti açısından aynı derecededir.¹⁰⁷

Bu çerçevede, akidlerde sadece icâbı bir rükün olarak kabul eden İmam Ebû Yûsuf'a göre irâde beyanının ifadesi olan icâbın sözlü olarak verilmesi mukabilinde, baş eğerek “evet” manasına kabûl cevabının verilmesiyle karz akdi sahîh olur.¹⁰⁸ "Bana bin lira ödünç borç ver" diyen bir mûcibe muhatabın, “evet” manasına başını eğerek cevap vermesi gibi.

1.4.1.4. Akdî İrâdenin Sükûtle İkrarı:

Akidlerde akdî rızanın söz, yazı veya işâretle beyanı yanında bazı durumlarda icâba muhatap olan kişinin konuşmaması, açıklama yapması gereken yerde susması da zımnen akde rıza beyanı sayılmaktadır.¹⁰⁹

Bu çerçevede, taraflardan birinin icâbı ve karşı tarafın susmasıyla da akid meydana gelebilir. Mecelle’nin "Susana bir söz isnat olunmaz. Lâkin ma’raz-ı hâcette sükût beyandır."¹¹⁰ küllî fıkıh kaidesinde olduğu gibi akidlerde sadece icâbı bir rükün olarak kabul eden İmam Ebû Yûsuf'a göre akdî rızanın bir ifadesi olan icâbın sözlü olarak verilmesi mukabilinde, karşı tarafın susmasıyla karz akdi sahîh olur.¹¹¹

Bir zenginın paraya ihtiyacı olan bir şahsa "Bu bin lirayı ödünç olarak al, ihtiyacını gör, daha sonra sıkıntını atlınca geri ödersin." demesi mukabilinde o şahsın, açık bir geri çevirme hareketi göstermeksizin sükût ederek parayı kabul etmesi gibi.

1.4.1.5. Akdî İrâdenin Teâtî veya Elektronik Haberleşme

Yollarıyla Beyanı:

Muâsır fıkıh âlimleri, müctehid İslâm fakihlerinin irâde beyanı ile ilgili olarak şart koştuıkları açıklık, netlik ve kesinlik gibi hususların gerçekleşmesi halinde, fiili

¹⁰⁶ Kâsânî, *Ön. ver.*, c:6, s.536.

¹⁰⁷ Ali Haydar, *Ön. ver.*, c:1, s.70 (md. 70).

¹⁰⁸ Kâsânî, *Ön. ver.*, c:10, s.595.

¹⁰⁹ Karaman, *Ön. ver.*, c:2, s.79.

¹¹⁰ Ali Haydar, *Ön. ver.*, c:1, s.66 (md. 67).

¹¹¹ Kâsânî, *Ön. ver.*, c:10, s.595.

mübâdele olan teâti veya artık günümüzde her alanda kullanılır hale gelmiş olan telefon, elektronik haberleşme vb. yollarla da irâde beyanının yapılabileceğini söylemişlerdir.¹¹²

1.4.2.Karz Akdinde Taraflar

Taraflar (âkideyn), akde teşebbüs eden ve kendilerinden icâb veya kabûl ifadeleri sâdır olan kişilerdir. Bir veya birden fazla olabilir.¹¹³ Akdin tarafları dediğimizde, birbirleriyle akid ilişkisine giren gerçek veya tüzel kişiler kast edilmiş olur.¹¹⁴

Mecelle’de yer alan “Akid, tarafeynin bir hususu iltizam ve taahhüt etmeleridir ki, icâb ve kabulün irtibatından ibarettir.”¹¹⁵ tanımındaki “tarafeyn” ifadesinden de anlaşılacağı üzere, bir akdin meydana gelebilmesi için en az iki tarafa ihtiyaç vardır. Karz akdinde mukrız ve müstakrız (ödünç veren ve alan) akdin taraflarıdır. Karz akdiyle ilgili istihlaları açıklarken ödünç verene mukrız (المُقْرَضُ), ödünç isteyene de müstakrız (المُسْتَقْرَضُ) veya mukterız (المُقْتَرِضُ) denildiği ifade etmiştik.¹¹⁶

Bu tarafların tam ehliyet ve salâhiyete sahip olmaları gerekmektedir. Ehliyet ve salâhiyete sahip olmayanın veya ehliyet ve salâhiyetini kaybeden kişinin irade beyan etmeleri muteber değildir.¹¹⁷ Taraflar, akde razı olduklarını gösteren irâdelerini bizzat kendileri beyan edebilecekleri gibi, yetkili bir temsilcinin taraflardan biri adına vekâleten irâde beyanında bulunması da mümkündür.¹¹⁸

Karz akdi, ödünç verme mukâbilinde bir bedel mevcut olmadığı için başlangıç bakımından teberrû işlemine benzediğinden dolayı; bunun tabii sonucu olarak ödünç veren kişinin teberrû ehliyetine sahip olması gerekir. Teberrû ehliyeti olmayan kişi karz veremez. Bu hususta fakihler arasında anlayış farklılığı yoktur.¹¹⁹

Bu çerçevede vasînin de, yetimin malından kendisi adına ödünç alma hakkı yoktur. Çünkü vasî, yetimin malından başkasına ödünç veremez. Yetimin malından başkasına ödünç veremeyen, kendisi de yetimin malından ödünç alamaz. Çünkü

¹¹² Zerkâ (2004), *Ön. ver.*, c:1, s.415; Çeker, *Ön. ver.*, s.40; Bardakoğlu, *Ön. ver.*, s.345.

¹¹³ Zerkâ (2004), *Ön. ver.*, c:1, s.400; Zeydan, Abdülkerim (ö.2014), *el-Medhal li'd-Dirâseti's-Şerîati'l-İslâmiyye*, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2013), s.296.

¹¹⁴ Bardakoğlu, *Ön. ver.*, s.344.

¹¹⁵ Ali Haydar, *Ön. ver.*, c:1, s.105 (md. 103).

¹¹⁶ Bkz.: s.8.

¹¹⁷ Zeydan, *Ön. ver.*, s.297.

¹¹⁸ Karaman, *Ön. ver.*, c:2, s.321-325.

¹¹⁹ Kâsânî, *Ön. ver.*, c:10, s.596; Şîrâzî, *Ön. ver.*, c:2, s.82; İbn Kudâme, *Ön. ver.*, c:6, s.430.

ödünç verme işi, bir teberrû işlemidir. Yetimin malı ise teberrûya mütehammil (uygun) değildir.¹²⁰

Bu nedenle ödünç verenin akıllı, ergin ve ödünç vereceği malın sahibi ya da onu karz olarak vermeye yetkili bulunması gerekir. Küçük çocukların veya akıl hastalarının teberrû ehliyetleri olmadığı için kendi mallarını başkasına bağışlayamadıkları gibi, bunu karz olarak da veremezler.¹²¹ Meselâ, bir adam çocuğa veya bir deliye karz verse, onlar da onu kaybetseler veya helak etseler, bunları tazminden sorumlu olmazlar.¹²²

Fakihlerin bu görüşlerinden, küçük çocukların veya akıl hastalarının veli veya vasîlerinin, bunların lehine olacak tasarrufları yapabilecekleri, aleyhine olacak tasarrufları ise yapamayacakları anlaşılmaktadır.

1.4.3.Karz Akdinin Konusu (Mahalli)

İslâm fikhında akdin konusu derken, kast olunan akdin üzerinde gerçekleştiği, hükümlerinin ve neticesinin kendisinde ortaya çıktığı şeyler kastedilmektedir. Bu bazen eşya, bazen mal veya bazen de para olabilir. Yani akidlere göre farklılık arzdebilmektedir. Dolayısıyla bir akdin söz konusu olabilmesi için tarafların irade beyanlarının belli bir konu üzerinde gerçekleşmesi gerekir.¹²³

Karz akdinde de, akde konu olacak olan bu malların bazı nitelikleri taşıması gerekmektedir. Bunlar şunlardır:

1.4.3.1. Mislî veya Kıyemî Olması:

Karz akdine konu olacak malın mislî veya kıyemî olması ile ilgili fakihler şu iki görüş çerçevesinde ihtilaf etmişlerdir:

1- Hanefî fakihlerine göre, karz edilecek malın mislî bir mal olması gerekmektedir. Misli mal demek, çarşı ve pazarda aralarında ihtilafı mûcib bir farklılık bulunmaksızın bir benzerinin bulunduğu mallardır. Buğday, arpa gibi ölçek ile ölçülen; altın, gümüş ve et gibi terazi ile tartılan; yumurta gibi mislî olan adedi mütekâribeler yani taneleri arasında fazla bir farklılık bulunmayan mallar bu kâbildendir. Mislî olmayan adedi mütekâribe ve mezrûattan ise karz caiz değildir.

¹²⁰ Serahsî, *Ön. ver.*, c:14, s.37.

¹²¹ Serahsî, *Ön. ver.*, c:14, s.41; Kâsânî, *Ön. ver.*, c:10, s.596; Şîrâzî, *Ön. ver.*, c:2, s.82; İbn Kudâme, *Ön. ver.*, c:6, s.430; Hamdi Döndüren, *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali*, (İstanbul: Erkam Yayınları 2016), s.411.

¹²² Serahsî, c:14, s.41.

¹²³ Karaman, *Ön. ver.*, II, s.155-179; Zeydan, *Ön. ver.*, s.291-294.

Çünkü bunlarda mal helak olduğunda ne malın ‘aynını ne de mislini ödeme imkânı vardır. Mala kıymet biçen bilirkişilerin değişmesiyle malın kıymeti de değişeceğinden dolayı kıyemî mallardan karz vermek sonuçta nizaya sebebiyet verir. Bunun için karz akdinde gereken, malın mislinin ödenmesidir. Bu sebeple sadece misli mallardan karz caizdir."¹²⁴

Kıyemî olan şeyler hakkında istikraz muamelesi caiz değildir. Çünkü kıyemî malların değerini belirlemenin yolu tahmin ve zanna dayanır. Karz akdinde böyle bir yolla malın değerinin tespitine itibar edilmez.¹²⁵

2- Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî fakihlerine göre ise, kendisinde selem akdi yapılabilen her şeyin karz olarak verilmesi de mümkündür. Bu, ölçülüp tartılabilen altın, gümüş, yiyecek vb. şeylerden misli olabileceği gibi, alınıp satılabilen ve vasfi tespit edilebilen hayvan ve ticaret malları gibi kıyemî şeylerden de olabilir.¹²⁶ Bunlar karzın meşruiyetine dair aktardığımız Ebû Râfi‘ *Radıyallâhü anh*’den rivâyet edilen hadîs-i şerifi,¹²⁷ karzın kıyemî mallardan olabileceğine delil olarak göstermişlerdir.¹²⁸

Şâfiîlere göre vasfi tespit edilemeyen malların karz olarak verilmesi hususunda iki görüş vardır. Birinci görüşe göre, karz daha sonra mislinin ödenmesi gereken bir borç akdi olduğu için cevher gibi vasfi tespit edilemeyen mislini de iade etmek mümkün olmadığından karz olarak verilmesi caiz değildir. İkinci görüşe göre ise, misli olmayanın ödünç alan kişi tarafından kıymeti ödenebileceğinden caizdir.¹²⁹

1.4.3.2. Ayn Olması:

Karz konusu malın ‘ayn olması ile ilgili de fakihler iki farklı görüş beyan etmişlerdir:

1- Hanefî fakihlere göre, karz olarak verilen mal ‘ayn yani zatiyle kaim somut olarak mevcut olan aynî bir mal olmalıdır. Mecelle’de ‘ayn ev, at, sandalye gibi muayyen ve müşahhas olan şeyler olarak tarif edilmiştir.¹³⁰ Bu nedenle karz olarak verilen, malın bizatihi kendisi olmalıdır. Mal denilince akla, insan tabiatının kendisine meylettiği, kendisinden istifâde edebildiği ve ihtiyaç anı için toplayıp

¹²⁴ Kâsânî, *Ön. ver.*, c:10, s.596; İbn Âbidîn, *Ön. ver.*, c:7, s.388; Bilmen, *Ön. ver.*, c:6, s.94.

¹²⁵ Serahsî, *Ön. ver.*, c:14, s.31.

¹²⁶ Şîrâzî, *Ön. ver.*, c:2, s.83; Karâfi, *Ön. ver.*, c:5, s.287; İbn Kudâme, *Ön. ver.*, c:6, s.432.

¹²⁷ Müslim, *Kitâbü'l-Musâkat*, 118 (nr. 1600), c: 3, s.1224. Bkz.: s.17

¹²⁸ İmrânî, *Ön. ver.*, c:5, s.461; Karâfi, *Ön. ver.*, c:5, s.285.; İbn Kudâme, *Ön. ver.*, c:6, s.432.

¹²⁹ Şîrâzî, *Ön. ver.*, c:2, s.83; İmrânî, *Ön. ver.*, c:5, s.460.

¹³⁰ Ali Haydar, *Ön. ver.*, c:1, s.129 (md. 159).

saklayabildiği şey akla gelir.¹³¹

Menfaatlerin ise karz akdine konu olması caiz değildir. Çünkü menfaat, bir ‘aynın kullanılmasıyla meydana gelen fayda, iyi olana ulaştırılan şey veya zararın karşısı anlamlarına gelmektedir.¹³²

2- Şâfîî, Mâlikî ve Hanbelî fakihlere göre ise, karz konusu malın ‘ayn olması şartının aranmadığı, kendisinde selem akdi yapılabilen her şeyin karz konusu olabileceği şeklindedir. Bunlar menfaatin selem akdinde caiz olmadığı için karz akdinde de caiz olmadığını söylemiştir.¹³³

Ancak Hanbelî fakihlerinden İbn Teymiyye (ö. 728/1328) ise, zamanımızda çiftçiler arasında ‘değişik’ olarak adlandırılan bir gün onun hasadında, diğerinin de bir gün bunun hasadında çalışmasında olduğu gibi menfaatlerin de karzının caiz olduğu kanaatindedir.¹³⁴

1.4.3.3. Malum Olması:

Karzda akde konu olan malın, taraflarca malum olması gerekir. Taraflardan birinin ‘ben bu malı böyle bilmiyordum veya senden böyle bir mal ödünç almıştım’ gibi ileride ihtilafa sebep olacak herhangi bir belirsizlik olmamalıdır.¹³⁵ Bu çerçevede;

1- Hanefilere göre karz konusu malın, teslimi anında ölçek ile ölçülen, terazi ile tartılan ve taneleri arasında fazla bir farklılık bulunmayan mallardan olduğunun bilinmesi gerekir.¹³⁶ Ne kadar verildiğinin veya hangi vasıfta bir mal verildiğinin bilinmesi, geri ödeme anında herhangi bir ihtilafın çıkmamasını sağlayacaktır.

2- Şâfîî göre karz konusu malın miktarı bilinir olmadıkça caiz değildir. Şâyet tartısı belli olmayan bir dirhem (altın veya gümüş) ve ölçüsü belli olmayan bir yiyecek karz olarak verilecek olsa bu caiz olmaz. Çünkü miktar belli olmaz ise ödeme de mümkün olmaz.¹³⁷

3- Mâlikîlere göre zimmette selem olarak caiz olan her malda karz da caizdir. Ancak, ev ve arazi gibi gayrimenkullerde caiz değildir. Aynı şekilde maden topraklarında da caiz değildir. Maden topraklarında câiz olmayışının nedeni ise,

¹³¹ Ali Haydar, *Ön. ver.*, c:1, s.115 (md. 126); Bilmen, *Ön. ver.*, c:6, s.9.

¹³² Hasan Hacak, “Menfaat”, *TDVİA*, c:29, s.131.

¹³³ Şîrâzî, *Ön. ver.*, c:2, s.83; Karâfî, *Ön. ver.*, c:5, s.287; İbn Kudâme, *Ön. ver.*, c:6, s.432.

¹³⁴ Behûfî, *Ön. ver.*, c:3, s.38.

¹³⁵ Karaman, *Ön. ver.*, c:2, s.168.

¹³⁶ Kâsânî, *Ön. ver.*, c:10, s.596; Bilmen, *Ön. ver.*, c:6, s.94.

¹³⁷ Şîrâzî, *Ön. ver.*, c:2, s.83; ‘İmrânî, *Ön. ver.*, c:5, s.461.

maden topraklarındaki değerli madenlerin miktarının malum olmamasıdır.¹³⁸ Bundan, Mâlikîlerce de karz konusu malın malum olması gerektiği anlaşılmaktadır.

4- Hanbelîlere göre de, ölçüğü ve tartısı belli olan mallar ile zimmette selem olarak sabit olan her şeyde karz caizdir. Çünkü selem yoluyla zimmette sabit olan malın alış veriş yoluyla mülk edinilmesi ve vasfının tespiti mümkündür. Bu sebeple karzı da caizdir.¹³⁹

1.4.3.4. Tesliminin Mümkün Olması:

Aynî akidler grubunda yer alan karz akdinin, tamamlanması için teslimin şart olup olmaması yönünden iki farklı görüş beyan edilmiştir:

1- Cumhur fukahâya göre karz akdinin tamamlanabilmesi tıpkı âriyet, hibe, vedâ ve rehin akidlerinde olduğu gibi tesliminin gerçekleşmesine bağlıdır. Bunun için akid anında karz konusu malın tesliminin mümkün olması gerekir.¹⁴⁰

2- Mâlikîler göre ise karz akdi, teslim gerçekleşmese de mücerret akid lafzıyla bağlayıcı olan akidlerdendir. Teslim alınması şart değildir.¹⁴¹

Bu çerçevede karz akdinin konusuyla alakalı olarak;

Hanefîlere göre borç verilecek şeyin tüketildiği zaman benzerinin karşı tarafa teslimi mümkün olan mislî bir mal ya da altın, gümüş veya para olması gerekir.¹⁴²

Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelîlere göre ise, teslimi mümkün olduğu için kendisinde selem akdi yapılabilen her şeyin karza konu olabileceği, bunun, ölçülüp tartılabilen altın, gümüş ve yiyecek vb. şeylerden mislî olabileceği gibi, alınıp satılabilen ve vasfı tespit edilebilen hayvan ve ticaret malları gibi kıyemî şeylerden de karzın olabileceği söylenmiştir.¹⁴³

¹³⁸ Karâfi, *Ön. ver.*, c:5, s.287.

¹³⁹ İbn Kudâme, *Ön. ver.*, c:6, s.432; Behûtî, *Ön. ver.*, c:3, s.38.

¹⁴⁰ Zerkâ (2004), *Ön. ver.*, c:1, s.419; Apaydın, “Karz”, *TDVİA*, c:24, s.521.

¹⁴¹ İbn Şâs, *Ön. ver.*, c:2, s.761; Haraşî, Muhammed b. Abdullah (ö. 1101/1690) *el-Haraşî ‘ale’l-Muhtasarı Celil*, (Bulak-Mısır: el-Matba‘atü’l-Kübrâ el-Emîriyye 1317 h.), c: 5, s.232.

¹⁴² Kâsâni, *Ön. ver.*, c:10, s.596; İbn Âbidîn, *Ön. ver.*, c:7, s.388; Ahmet Özdemir, “Karz Akdinin Mahiyeti ve Faizli İşlemleri Önleme Fonksiyonu”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt-Sayı: 12-1, (Ocak-Haziran 2012), s.129.

¹⁴³ Şîrâzî, *Ön. ver.*, c:2, s.83; Karâfi, *Ön. ver.*, c:5, s.287; İbn Kudâme, *Ön. ver.*, c:6, s.432.

2. BÖLÜM: KARZ VERMENİN ÖNEMİ VE KARZ AKDIYLE İLGİLİ ÇEŞİTLİ HÜKÜMLER

2.1. KARZ VERMENİN ÖNEMİ

Dinimiz İslâm, yoksul olan müslümanların iktisâdi durumlarının iyileştirilmesi ve darda olanlarının sıkıntısından kurtarılması amacıyla bazı müesseseler kurmuş veya kurulması için tavsiyelerde bulunmuştur. Bunlardan bir kısmını zorunlu tutmuş, bir kısmını da hayır kapısı olarak kişilerin kendi iradelerine bırakmıştır. Zorunlu olanlar, başta zekât müessesesi olmak üzere fitre, fidyе, keffâretler ve adaklar; zorunlu olmayanlar ise sadaka, bağış, karz ve vakıflardır.¹⁴⁴

İşte, bir şahsın kullanılmakla tüketilen mislî bir malı, ihtiyacından dolayı isteyen kişiye, ihtiyacını giderdikten sonra o malın emsalini geri iade etmek üzere vermesi¹⁴⁵ şeklinde tarif edilen karz, kardeşliğe, sevgiye ve toplumsal bağların kuvvetlendirilmesine vesile olan bir hayır kapısıdır.¹⁴⁶ İhtiyacı olan birisine Allah rızası için ödünç vererek yardım etmek, onu sıkıntılarından kurtarmak elbette ki kalbi duyguların gelişmesine vesile olacak bir faaliyettir.

Bu nedenle karz, İslâm dininde bir hayır işi olarak görülmüş ve ihtiyaç içerisindeki insanları rahatlatan en büyük iyiliklerden birisi olarak kabul edilmiştir.¹⁴⁷ Bunun için darda olana yardım eden ve kazandıklarıyla insanların sıkıntılarını gideren kişi Kur'an'ın “*Rabbimize kulluk edin ve hayır işleyin ki kurtuluşa eresiniz.*”¹⁴⁸ müjdesi çerçevesinde ölüm sonrası hayat için umutlarını yeşertecek, endişelerini azaltacaktır.

Karzı öven, faziletini anlatan ve onu teşvik eden birçok âyet-i kerîme, hadîs-i şerif ve sahabe sözünün olduğunu tezimizin birinci bölümünde belirtmiştik. Karzın önemine vurgu yapmak için onlardan bazısını burada tekrar zikretmeyi uygun bulduk.

¹⁴⁴ Mehmet Şener, “İslâm Hukukunda Karz-ı Hasen”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 6 (İzmir 1989), s.391.

¹⁴⁵ Kadri Paşa, *Ön. ver.*, s.113 (md. 686).

¹⁴⁶ ‘İmrânî, *Ön. ver.*, c:5, s.455.

¹⁴⁷ Karâfi, *Ön. ver.*, c:5, s.295.

¹⁴⁸ Hac, 22/77.

Kur'an'da: "*Kimdir Allah (rızası için) güzel bir ödünç verecek o kimse ki, Allah da o ödünçü kendisine kat kat ödesin.*" ¹⁴⁹ buyurulmaktadır.

Bu ve benzeri karzla ilgili âyet-i kerîmelerde Allah'ın rızâsını kazanmak için yapılan malî harcamaların Allah'a verilen bir ödünç olarak anılması, verilenin Allah katında zayi olmayacağına, karşılığının sevap ve mükâfat olarak geri döneceğine dair ilâhî bir vaad şeklinde yorumlanmıştır. Bu ödünçün "güzel" diye nitelenmesi ise harcamanın riya ve dünyevî beklenti karıştırmadan sırf Allah rızâsı için ve helâl maldan yapılmasının gerektiğine ve böyle bir davranışın güzelliğine işâret etmektedir. ¹⁵⁰

Rasûlullah *Sallallâhü Aleyhi ve Sellem* bir hadîs-i şeriflerinde: "*Bir kimse, bir müslümanın dünya üzüntülerinden (sıkıntılarında) bir üzüntüyü giderip ferahlandırırsa, Allah da onun kıyamet üzüntülerinden bir üzüntüsünü giderir. Her kim eli dar olan borçluya kolaylık gösterirse, Allah da dünya ve âhirette ona kolaylık gösterir.*" ¹⁵¹

Rasûlullâh *Sallallâhü Aleyhi ve Sellem*, zikredilen bu hadîs-i şeriflerinde müslümanların derdiyle dertlenmenin, para veya herhangi bir mala ihtiyaçları olduklarında onlara ödünç vererek sıkıntılı zamanlarında onların bu ihtiyaçlarını gidermeye koşmanın büyük bir sevap olduğunu belirtmekte ve onları yardımlaşmaya teşvik etmektedir.

İslâm fakihlerinin fikhî değerlendirmelerine göre karz, ödünç veren açısından mendup, ödünç isteyen açısında ise mübah bir akittir. Bu nedenle ihtiyaç içerisindeki bir kişinin borç istemesinde herhangi bir kerâhiyet yoktur. ¹⁵²

Hanbelî mezhebinin kurucusu ve muhaddis Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), karz olarak borç istemenin dilencilik işi olmadığını yani borç istemenin mekruh olmayacağını belirterek, 'eğer borç istemekte herhangi bir kerâhiyet olacak olsaydı Peygamber *Sallallâhü Aleyhi ve Sellem* bundan en çok uzak duran birisi olurdu' buyurmuştur. ¹⁵³ Halbûki Rasûlullâh *Sallallâhü Aleyhi ve Sellem* de bizzat kendisi

¹⁴⁹ Bakara, 2/245.

¹⁵⁰ Taberî, *Ön. ver.*, c:4, s.428-429; Apaydın, "Karz" TDVİA, c:24, s.520.

¹⁵¹ Müslim, *Kitâbü'z-Zikri ve'd-Duâi ve't-Tevbeti ve'l-İstiğfâr*, 38 (nr. 2699), c: 4, s.2074.

¹⁵² Serahsî, *Ön. ver.*, c:14, s.30; İbn Kudâme, *Ön. ver.*, c:6, s.429-430; Behûtî, *Ön. ver.*, c:3, s.37.

¹⁵³ İbn Kudâme, *Ön. ver.*, c:6, s.430; Behûtî, *Ön. ver.*, c:3, s.37.

ödünç borç almış ve hem de aldığı borcu daha iyisiyle geri ödemiştir.¹⁵⁴

Karz olarak borç almakla ilgili sahabeden İrbâd b. Sâriye *Radiyallâhü anh* şöyle rivâyet etmiştir: ‘Ben *Rasûlüllâh Sallallâhü Aleyhi ve Sellem*’in yanında idim. Bir bedevi gelip: ‘Alacaklı olduğum genç devemi öde’ dedi. *Rasûlüllâh Sallallâhü Aleyhi ve Sellem* de ona daha yaşlı (devesinden daha üstün olan) bir deve verdi. Bunun üzerine bedevi: ‘Yâ Rasûlallah bu benim devemden yaşça daha üstündür’ dedi. *Rasûlüllâh Sallallâhü Aleyhi ve Sellem* de: “*İnsanların en hayırlısı, borcunu en iyi şekilde ödeyendir.*”¹⁵⁵ buyurdu.

Karz-ı hasenin önemi ve faziletiyle ilgili naslarda birçok övgü bulunmasının nedenlerinden biri de, karzın Allah’ın şiddetle yasakladığı faize¹⁵⁶ ve faizli borca bir alternatif olduğu ve onu ortadan kaldıracı bir muâmele çeşidi olduğundan dolaydır.¹⁵⁷

Âyet-i kerîme ve hadîs-i şeriflerde karz-ı hasenin faziletiyle ilgili tavsiyelerin bu kadar çok olmasına rağmen, zamanımızda bu yardımlaşma ve dayanışma müessesesinin zayıflamasının nedenlerinden biri de kanaatimizce toplumumuzun bilgi ve dini şuur seviyesinin yetersizliğidir. Bu nedenle, insanları mânevî kazanca yönlendirecek bilgilendirme ve bilinçlendirme çalışmalarının artırılmasının toplumda bu hayır müessesesinin tekrar işlerlik kazanmasına katkı sağlayacağı kanaatindeyiz.

2.2. KARZ AKDIYLA İLGİLİ ÇEŞİTLİ HÜKÜMLER

2.2.1. Karzın Edası İle İlgili Teklif Hükümler

İslâm fakihleri “*Hayır işleyiniz ki, kurtuluşa eresiniz.*”¹⁵⁸ âyet-i kerîmesinin delâletiyle karz akdinin, ihtiyaç sahiplerini rahatlatan büyük bir iyilik ve hayır işi olup, veren açısından mendup olduğunu söylemişlerdir.¹⁵⁹ Ayrıca Peygamber

¹⁵⁴ Müslim, *Kitâbü'l-Musâkat*, 118 (nr. 1600), c: 3, s.1224.

¹⁵⁵ İbn Mâce, *Kitâbü't-Ticâre*, 62, (nr.2286), c: 3, s.388. Hâkim (ö.405), *el-Müstedrek ale's-Sahihayn* adlı eserinde bu hadisle ilgili olarak ‘bu senedleri sahih bir hadistir’ demiştir. Bkz.: Hâkim, *el-Müstedrek ale's-Sahihayn*, *Kitâbü'l-Buyu*, c:2, s. 37 (nr. 2284).

¹⁵⁶ “*Ey iman edenler! Kat kat artırılmış olarak faiz yemeyin. Allah’a karşı gelmekten sakının ki kurtuluşa eresiniz.*” (Âl-i İmrân: 3/130).

¹⁵⁷ Abdullah Durmuş, “Fıkıhta Karz (Ödünç) Sözleşmesinde Vade Şartının Bağlayıcılığı Meselesi” *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 16 (Ekim 2010), s. 328.

¹⁵⁸ Hacc, 22/77.

¹⁵⁹ Serahsî, *Ön. ver.*, c:14, s.30; İbn Kudâme, *Ön. ver.*, c:6, s.429; Şirbînî, *Ön. ver.*, c:2, s.153; Karâfi, *Ön. ver.*, c:5, s.295; Şener, *Ön. ver.*, Sayı:6, s.391.

Sallallâhü Aleyhi ve Sellem'in de karz olarak borç almasını¹⁶⁰ delil göstererek borç almanın da herhangi bir sakıncasının olmadığını ifade etmişlerdir.¹⁶¹

Ancak, mendup bir akit olan karzın, normal caiz oluşu dışında verilmiş ve alış sebebine bağlı olarak zaman zaman fâsid, mekruh ya da haram hükmüne dönüşebileceği gibi, buna mukâbil bazen de karz vermenin vâcip hükmünde olabileceği kabul edilmektedir.¹⁶² Bunları kısaca şöyle açıklayabiliriz:

2.2.1.1.Karzın Vâcip Oluşu

Bazı İslâm fakihleri karz akdine konu olan mallardan, şiddetli geçim sıkıntısı gibi zarûri bir ihtiyaç nedeniyle ödünç isteyen kimseye karz olarak borç verilmesinin veya borçlu kimseye sıkıntısını atlatacaya kadar beklemenin vacip olduğunu söylemişlerdir.¹⁶³

2.2.1.2.Karzın Caiz Oluşu

Hanefilere göre, birimleri arasında fazla farklılık bulunmayan ve çarşı veya pazarda misli bulunabilen mallardan¹⁶⁴, Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelîlere göre ise, zimmette borcunun sabit olması nedeniyle kendisinde selem akdi yapılabilen her şeyden ödünç isteyen kişiye karz olarak borç vermek caizdir.¹⁶⁵

2.2.1.3.Karzın Fâsit Oluşu

Her akidin kendilerine mahsus şartları olduğu gibi, karz akdinin de kendine mahsus şartları vardır. Karz akdinde taraflardan birinin ileri sürdüğü ve ifasını istediği akdin gereği olmayan bazı şartlar akdin fesadına sebep olabilir.¹⁶⁶ Borç karşılığı bir eşya satın almak gibi.

Bu hususta Mâlik b. Enes (ö. 179/795), *el-Muvatta'* adlı hadis kitabında Rasûlüllâh *Sallallâhü Aleyhi ve Sellem*'in, satım akdiyle ödünç akdinin bir arada yapılmasını yasakladığına dair bir rivayeti nakletmiştir.¹⁶⁷

Tirmizî (ö. 279/892)'nin de Abdullah b. Amr *Radiyallâhü anh*'dan tahric ettiği göre, Allah Rasûlü *Sallallâhü Aleyhi ve Sellem*: “*Selef ile satış (borç karşılığı satış), bir satış akdinde iki satış, zararına katlanılmayan kazanç ve yanında*

¹⁶⁰ Müslim, Kitâbü'l-Musâkat, 118 (nr. 1600), c: 3, s.1224.

¹⁶¹ İbn Kudâme, *Ön. ver.*, c:6, s.430.

¹⁶² Karâfi, *Ön. ver.*, c:5, s.295; Şirbînî, *Ön. ver.*, c:2, s.153; Bilmen, *Ön. ver.*, c:6, s.101.

¹⁶³ Şirbînî, *Ön. ver.*, c:2, s.153; Karâfi, *Ön. ver.*, c:5, s.295; Bilmen, *Ön. ver.*, c:6, s.101.

¹⁶⁴ Serahsî, *Ön. ver.*, c:14, s.30; İbn Âbidîn, *Ön. ver.*, c:7, s.388; Kâsânî, *Ön. ver.*, c:10, s.596.

¹⁶⁵ Şirâzî, *Ön. ver.*, c:2, s.83; Karâfi, *Ön. ver.*, c:5, s.287; İbn Kudâme, *Ön. ver.*, c:6, s.432.

¹⁶⁶ Karaman, “Akid”, *TDVİA*, c:2, s.254.

¹⁶⁷ *Muvatta'*, Kitâbü'l-Buyu', 30, (nr.1920), c: 2, s.186. *Muvatta'* şârihlerinden İbn Abdülber bu hadisin sahih olduğunu söylemiştir. Bkz.: İbn Abdülber, *Ön. ver.*, c:17, s.89.

olmayanın satışı helal değildir.” buyurmuştur.¹⁶⁸

Bu hadis-i şerifler çerçevesinde İslâm fakihleri bir kimsenin kendisine ödünç vermesi şartıyla bir mal satın almasını fasit olarak değerlendirmişlerdir. Buradaki akdin fesâdına neden olan şart, akdin gerekleri arasında bulunmamasına rağmen taraflardan birine menfaaat sağlayan şarttır.¹⁶⁹

Ayrıca Hanefilere göre, kıyemî olan şeyler hakkında da karz muâmelesi fâsıdır. Bu sebeple bir kimse, bir malı fâsid karz ile ödünç alıp teslim alsa, ona fâsid bir alış verişle satın almış gibi sahip olur. Ondandır faydalanması helâl olmaz, akdi feshedip sahibine geri iade etmesi lâzım gelir. Yani karzın câiz olmadığı böylesi her yerde, ondan faydalanmak da câiz olmaz. Fakat bunu başkasına satacak olursa bu satış muâmelesi, helâl olmamakla beraber sahih olur. Bu halde ödünç alanın, ödünç verene o malın kıymetini ödemesi gerekir. Bir hayvanın ödünç alınması ve ödünç alınan bu hayvanın başkasına satılması gibi.¹⁷⁰

İmâm Ebû Yûsuf'a göre fasit bir karzla teslim alınan mal eğer mevcutsa, o malın 'aynının geri iadesi gerekir. Ancak ödünç verenin rızası olursa, onun yerine başkasını da verebilir. Fâsid karzla alınan maldan faydalanmak haramdır. Akdin fesh edilmesi gerekir.¹⁷¹

Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelîlere göre ise, kendisinde alım satım ve selem akdi yapılabilen her şeyin karz akdine konu olabileceğinden dolayı bu akidlere konu olan kıyemî malların karzı fâsid değildir.¹⁷²

Karz akdinde genel kâide, karz konusu olan maldaki menfatin ödünç verene değil, ödünç alana ait olmasıdır. Eğer ödünç veren, geri ödeme anında verdiğinin miktarca daha fazlasını veya daha kalitelisini almayı şart koşarsa karz akdi fâsid olur. Karz konusu mal elde mevcutsa iadesi, elde mevcut değilse kıymetinin tazmini gerekir.¹⁷³

2.2.1.4. Karzın Mekruh Oluşu

Karz almak veya vermek bazı durumlarda yapılan işlemler nedeniyle mekruh olabilir:

¹⁶⁸ Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa Sevre (ö. 279/892), *el-Câmi'u'l-Kebîr*, (İkinci basım, Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî 1998), Ebvâbü'l-Buyû', 19, (nr. 1234), c: 2, s.515 . Tirmizî, bu hadisin hasen sahih olduğunu belirtmiştir.

¹⁶⁹ Serahsî, *Ön. ver.*, c:14, s.40; 'İmrânî, *Ön. ver.*, c:5, s.462; İbn Kudâme, *Ön. ver.*, c:6, s.437; Karâfi, *Ön. ver.*, c:5, s.289.

¹⁷⁰ Serahsî, *Ön. ver.*, c:14, s.33; İbn Âbidîn, *Ön. ver.*, c:7, s.389.

¹⁷¹ İbn Âbidîn, *Ön. ver.*, c:7, s.389; Haskefi, *Ön. ver.*, s.429.

¹⁷² Şîrâzî, *Ön. ver.*, c:2, s.83; Karâfi, *Ön. ver.*, c:5, s.287; İbn Kudâme, *Ön. ver.*, c:6, s.432.

¹⁷³ Serahsî, *Ön. ver.*, c:14, s.40; 'İmrânî, *Ön. ver.*, c:5, s.462; Karâfi, *Ön. ver.*, c:5, s.289-290.

1- Hanefîlere göre bir kimse vermiş olduğu ödünç karşılığında bir malı rehin alsa, almış olduğu bu rehinden, ödünç alanın yani mal sahibinin izni olmaksızın istifâde etmesi mekruhtur. Burada ödünç güvence altına alma açısından rehin almak câiz görülürken, rehin verenin izni olmadan rehin alanın maldan faydalanılması mekruh görülmüştür. Ancak kullanımına râzı olduğu ve izin verdiği takdirde mekruh olmaktan çıkar. Karz karşılığı rehin alınan evde, ödünç veren kişinin rehin verenin izniyle oturması gibi.¹⁷⁴

2- Aynı şekilde ödünç veren kişi, ödünç alan kişiye bir hediye vermesini veya bir yemek ısmarlamasını ya da ödünç verdiği malın daha kalitelisini geri ödemesini şart koşsa, bunlar mekruh olur. Ancak herhangi bir şart koşulmaksızın ödünç alan tarafından hediye verilecek olursa, onu almak veya yemek verilecek olsa o yemekten yemek ya da ödünç verilen malın daha kalitelisi geri ödenecek olursa onu kabul etmek mekruh olmaz. Çünkü karz akdinde yasaklanan menfaat, şart koşularak elde edilen menfaattir. Şart koşulan bir menfaat olmadıkça bunlar câizdir.¹⁷⁵

3- Süftece yoluyla bir kişi, yol tehlikesini ortadan kaldırmak amacıyla bir başka beldede ikamet eden arkadaşına ödenmek üzere bir şahsa bir miktar para ödünç verse, bu da aynı şekilde mekruh olur. Çünkü o bu yolla, kendisi açısından paranın yolda kaybolma tehlikesini güvence altına almak istemektedir. Ancak, yol tehlikesini ortadan kaldırma amacına matuf olmaksızın mutlak olarak bir ödünç alınır ve bu borç başka bir beldede şartsız olarak ödenirse bunda sakınca yoktur.¹⁷⁶

4- Şâfiîlere göre karz aldığı malı mekruh görülen işlere harcayacağı zannı gâlip olan kimselere karz vermek mekruh görülmüştür. Aynı şekilde akid anında şart koşulan fazlalığı veya hediye almaya da mekruhtur. Ancak, şart koşulmaksızın borç alan tarafından verilecek fazlalığı veya hediye borç verenin alması ise mekruh görülmemiştir.¹⁷⁷

5- Hanbelîlere göre miktarı belirlenemeyecek şeylerin karz olarak verilmesi mekruh görülmüştür. Meselâ, bir topluluğun ziraî sulamada nöbetleşe usulü ortak kullandıkları bir su hakkında, bazısının kendi nöbet günleri dışında sulamaya ihtiyaçları olsa, kendi nöbet gününde onlar sulamak üzere ödünç olarak başkasının nöbet günüyle değiştirmek istese, bunda herhangi bir sakınca olmaz. Ancak, sulamanın günü veya ne kadar sulayacağı belirsiz olursa, sulamada musâvaat

¹⁷⁴ İbn Âbidîn, *Ön. ver.*, c:7, s.395.

¹⁷⁵ Serahsî, *Ön. ver.*, c:14, s.37.

¹⁷⁶ Kâsânî, *Ön. ver.*, c:10, s.599; İbn Âbidîn, *Ön. ver.*, c:7, s.395.

¹⁷⁷ Şirbîni, *Ön. ver.*, c:2, s.153, 156.

olmayacağından dolayı bu mekruh olur.¹⁷⁸

2.2.1.5. Karzın Haram Oluşu (Menfaat Sağlama)

Dinen yasak olan bir işi yapmak, aldığı karz malını ma'siyete harcamak, daha iyisini, daha fazlasını almak veya bir menfaat elde etmek gibi bir iş için karz alınmış veya verilmişse, bu durumda karzın haram olduğu hususunda İslâm fakihleri arasında ihtilaf bulunmamaktadır. Ayrıca karz akdinde menfaatin borç verene değil, borç alana ait olması asıldır. Ödünç verenin kendi adına herhangi bir menfaat şart koşması, akdi bâtil kılar ve harama dönüştürür.¹⁷⁹

Menfaat sağlayan karzla ilgili olarak kendisine müracaat ettiğimiz bütün fıkıh kitaplarında Ali *Radiyallâhü anh*'dan merfu' olarak yapılan:

عن علي رضي الله عنه أمير المؤمنين مرفوعاً: "كُلُّ قَرْضٍ جَرَّ مَنَفَعَةً فَهُوَ رِبَاً"

"Her menfaat sağlayan karz faizdir."¹⁸⁰ ve Fedâle b. Ubeyd *Radiyallâhü anh*'dan mevkuf olarak yapılan:

عن فضالة بن عبيد رضي الله عنه موقوفاً: "كُلُّ قَرْضٍ جَرَّ مَنَفَعَةً فَهُوَ وَجْهٌ مِنَ وُجُوهِ الرِّبَا."

"Menfaat sağlayan her karz, faiz çeşitlerinden bir çeşittir."¹⁸¹ rivâyetlerine işâret edildiği ve bunların hem lafzına hem de manasına îtimat edildiği görülmektedir.¹⁸²

İbn Münzîr (ö.318/930), *el-İcmâ'* adlı eserinde, ödünç verenin akid anında hediye alma veya fazla ödeme gibi kendisine menfaat sağlayan şartlar koşup bunları almasının fâiz olduğuna ve Hanefî fakihlerinden Bedruddîn Aynî (ö. 855) de aynı şekilde '*Umdetü'l-Kârî* adlı eserinde, müslümanların Nebî *Salallâhü Aleyhi ve Sellem*'den naklen borçlanma hususunda ziyade şartı koşmalarının ribâ ve haram olduğunda dair icmâ ettiklerini söylemişlerdir.¹⁸³

Fakihlerin işâret ettikleri bu karza müteallık menfaat sağlama şekilleri çok çeşitli şekillerde olabilir. Mesela, ödünç verenin ödünç isteyene fazladan ödeme veya hediye verme şartı koşması, karz karşılığında ona birşeyler satmayı veya satın

¹⁷⁸ İbn Kudâme, *Ön. ver.*, c:6, s.434; Behûtî, *Ön. ver.*, c:3, s.40.

¹⁷⁹ Sahnûn, Abdüsselâm b. Saîd et-Tenûhî (ö. 240/854), *el-Müdevvenetü'l-Kübrâ*, (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994), c:3, s.174; Serahsî, *Ön. ver.*, c:14, s.35; İbn Âbidîn, *Ön. ver.*, c:7, s.395; Karâfî, *Ön. ver.*, c:5, s.289; Şîrbînî, *Ön. ver.*, c:2, s.153; İbn Kudâme, *Ön. ver.*, c:6, s.436.

¹⁸⁰ İbn Hacer, *Telhisü'l-Habîr*, Babü'l-Karz, (nr.1235), c: 3, s.80; Tehânevî, *İ'lâü's-Sünen*, c: 14, s.512. (Bu rivayetin tahrirciyle ilgili 78'inci dipnotta bilgi verilmiştir.)

¹⁸¹ Beyhakî, *Ön. ver.*, Kitâbü'l-Buyû', 97 (nr. 10933), c:5, s.573; İbn Hacer, *Telhisü'l-Habîr*, Babü'l-Karz, (nr.1235), c: 3, s.80. (Bu rivayetin tahrirciyle ilgili 79'ncü dipnotta bilgi verilmiştir.)

¹⁸² Serahsî, *Ön. ver.*, c:14, s.35; Şîrâzî, *Ön. ver.*, c:2, s.84; 'İmrânî, *Ön. ver.*, c: 5, s.463; İbn Kudâme, *Ön. ver.*, c:6, s.436.

¹⁸³ İbn Münzîr, *Ön. ver.*, s.136; Aynî (2001), *Ön. ver.*, c:12, s.64.

almayı, bir şeyi kiraya vermeyi veya kiralamayı şart koşması gibi.¹⁸⁴

Hâsılı, ödünç verenin (mukrızın) ödünç verme anında kendi adına herhangi bir menfaat sağlamayı şart koşması yapılan akdi menfaat sağlayan karz hükmüne dönüştürür. Bu menfaatin alınması fâiz olacağından dolayı haramdır. Eğer herhangi bir menfaat şart koşulmaz ve ödünç isteyen aldığı ödünçten daha kalitelisini verecek olursa bunun alınmasında herhangi bir sakınca yoktur. Allah Rasûlü *Sallallâhü Aleyhi ve Sellem* de bunu teşvik etmiştir. Ama aldığından daha iyisini ödeme gibi ödünç verene menfaat sağlayan benzeri şartlar koşulursa bu haram yani fâiz olur.¹⁸⁵

2.2.2.Taraflarla İlgili Şartlar ve Sorumluluklar

Karz akdinde en önemli husus ne borcu veren kişinin, ne de borcu alan kişinin mağdur olmamasıdır. Bu hususta her iki tarafa da önemli sorumluluklar düşmektedir. İslâm fakihleri, karz akdi yapan tarafların ehliyet şartlarını, birbirlerine karşı olan sorumluluklarını ve dikkat etmeleri gereken kuralları yapacak oldukları akdin ileride herhangi bir nizaya ve anlaşmazlığa sebebiyet vermemesi için ayrıntılı bir şekilde açıklamışlardır.

2.2.2.1.Mukrızla İlgili Şartlar, Haklar Ve Sorumluluklar

İslâm fakihleri göre ödünç veren (mukrız) açısından mendup bir akit olan karzın, ödünç verme mukabilinde alınacak bir bedel olmadığı için başlangıç bakımından bir teberrû işlemine benzediğinden, bunun tabîi sonucu olarak ödünç verenin teberrû ehliyetine sahip olması gerektiğini söylemişlerdir. Teberrû ehliyeti olmayan birisinin yapmış olduğu karz işlemi geçersizdir.¹⁸⁶

Bu nedenle karz verenin akıllı ve ergin olması, ayrıca ödünç vereceği malın sahibi ya da onu karz olarak vermeye yetkili bulunması gerekir. Bunun için fakihler küçük çocukların veya akıl hastalarının teberrû ehliyetleri olmadığı için kendi mallarını başkasına bağışlayamadıkları gibi, bunu karz olarak da veremeyeceklerini, yine aynı şekilde bir babanın, küçük çocuğunun malını karz olarak veremediği gibi bir vasînin de, vasîsi olduğu yetimin malını, ne kendi adına ne de başkası adına ödünç veremeyeceğini söylemişlerdir.¹⁸⁷

¹⁸⁴ Kâsânî, *Ön. ver.*, c:10, s.598; Şîrâzî, *Ön. ver.*, c:2, s.83; İbn Kudâme, *Ön. ver.*, c:6, s.432.

¹⁸⁵ Serahsî, *Ön. ver.*, c:14, s.35; İbn Âbidîn, *Ön. ver.*, c:2, s.395; Şîrbînî, *Ön. ver.*, c:2, s.156; Behûfî, *Ön. ver.*, c:3, s.41.

¹⁸⁶ Serahsî, *Ön. ver.*, c:14, s.30; Kâsânî, *Ön. ver.*, c:10, s.596; Şîrbînî, *Ön. ver.*, c:2, s.154; Şîrâzî, *Ön. ver.*, c:2, s.82; İbn Kudâme, *Ön. ver.*, c:6, s.429, 430.

¹⁸⁷ Serahsî, *Ön. ver.*, c:14, s.41; Kâsânî, *Ön. ver.*, c:10, s.596; Râfi‘î, *Ön. ver.*, c:4, s.430; Döndüren,

Karz akdinin gerçekleşmesi için ödünç verilecek malın karşı tarafa teslim edilmesi de gerektiğinden, öncelikle ödünç verecek olan kişinin karz konusu malı ödünç talep edene teslim etmesi gerekir, bu da zaten karzın gereğidir.¹⁸⁸

Mâlikîlere göre ise karz akdi, teslim gerçekleşme de mücerret akid lafzıyla bağlayıcı olan akidlerden olduğu için teslim şartı aranmamaktadır.¹⁸⁹

Mâlikî fakihlerinin dışındaki diğer cumhur fukahâya göre ödünç verenin, verdiği ödünçünü ihtiyacı olduğunda veya lüzum gördüğünde istediği zaman geri talep etme hakkı vardır.¹⁹⁰

Ödünç veren kişinin, zor durumda olan borçlusuna kolaylık göstermesi âyet-i kerîmede tavsiye edilmiş¹⁹¹ ve bu davranışı hadis-i şerifte de Allah katında bağışlanmasına vesile olacak bir davranış olarak haber verilmiştir. Ebû Hureyre *Radiyallâhü anh*'dan rivâyet edildiğine göre Rasûlüllâh *Sallallâhü Aleyhi ve Sellem* şöyle buyurmuştur: “*Vaktiyle insanlara borç veren bir adam vardı. (Alacaklarını toplayan) hizmetkârına: ‘borçlarını ödeme zorluğu çeken birine vardığında onun borcundan vazgeç. Umarız ki Allah da bizim günahlarımızdan vazgeçer’ derdi. Bu adam Allah’a kavuştu. Allah da onun günahlarından vazgeçti (affetti).*”¹⁹²

İslâm fakihleri, şiddetli geçim sıkıntısı gibi zarûri bir ihtiyaç nedeniyle karz isteyen kimseye karz vermenin vacip, ödünç aldığı malı mekruh görülen işlerde kullanacağı zannı gâlip olan kimseye ödünç vermenin mekruh, ödünç aldığı malı dinen yasak olan bir işi yapacağı veya ma’siyete harcayacağı zannı gâlip olan birisine ödünç vermenin ise haram olduğundan ödünç verecek olan kişinin, kendisinden ödünç isteyen kimsenin hangi amaçla ödünç istediğini bilme hakkının olduğunu söylemişlerdir.¹⁹³

2.2.2.2.Müstakrızla İlgili Şartlar, Haklar Ve Sorumluluklar

Ödünç alan kişi (müstakrız) açısından mübah¹⁹⁴ olan karz akdinde, ödünç

Ön. ver., s.411.

¹⁸⁸ Kâsânî, *Ön. ver.*, c:10, s.596; İbni Abidin, *Ön. ver.*, c:7, s.392; Döndüren, *Ön. ver.*, s.412.

¹⁸⁹ Haraşî, *Ön. ver.*, c: 5, s.232.

¹⁹⁰ Serahsî, *Ön. ver.*, c:14, s.33; Kâsânî, *Ön. ver.*, c:10, s.600; İbn Şâs, *Ön. ver.*, c: 2, s.761; Karâfi, *Ön. ver.*, c:5, s.295; Râfi‘î, *Ön. ver.*, c:4, s.431, İbn Kudâme, *Ön. ver.*, c:6, s.431.

¹⁹¹ “*Eğer borçlu darlık içindeyse, ona eli genişleyinceye kadar mühlet verin. Eğer bilerseniz, (borcu) sadaka olarak bağışlamanız, sizin için daha hayırlıdır.*” Bakara, 2/280.

¹⁹² Müslim, *Kitâbü'l-Musâkat*, 31 (nr. 1562), c: 3, s.1196.

¹⁹³ Şirbîni, *Ön. ver.*, c:2, s.153; Karâfi, *Ön. ver.*, c: 5, s.295; Behûtî, *Ön. ver.*, c:3, s.37; Bilmen, *Ön. ver.*, c:6, s.101; Özdemir, *Ön. ver.*, s.128.

¹⁹⁴ İbn Kudâme, *Ön. ver.*, c:6, s.429; Behûtî, *Ön. ver.*, c:3, s.37.

alanın da teberrû ehliyetine sahip olması gerekir. Teberrû ehliyetine sahip olmayan karza mâlik olamaz. Bu nedenle bir kimse hukûken kısıtlı olan bir çocuğa ödünç verse ve bu çocuk da aldığı bu ödünçü harcasa veya kaybetse tazmin etmesi gerekmez.¹⁹⁵

Ödünç alan kişinin, aldığı borcu ihtiyacını gördükten sonra veya lüzum gördüğü her an geri verebilme hakkı vardır. Ödünç veren ‘şu an bunun değeri düşük’ diyerek almayacak bile olsa kabule zorlanır.¹⁹⁶

Karz akdi, cumhur ulâmaya göre karza konu olan malın teslimi ile tamam olup mülkiyet ifade ettiği için,¹⁹⁷ malın tesliminden sonra herhangi bir sebeple mal zayi olsa veya kayboldu ödünç alan kişinin her hâlükarda karzı misliyle tazmin etme sorumluluğu bulunmaktadır.¹⁹⁸

Ancak, akit yapılmış ama henüz daha mal teslim edilmeden herhangi bir zarar söz konusu olursa, ödünç isteyen kişinin tazmin sorumluluğu bulunmamaktadır.¹⁹⁹

Ödünç isteyen, ödünç isterken durumunu (ödeme gücünü) ödünç verecek olan kişiye bildirmesi gerekir. Daha sonra ödeyemeyeceği bir borcu istememelidir. Ancak, ödeyemediğinde ödünç vereni zarara sokmayacak küçük miktarda bir borç ise o zaman durumunu belirtmemesinde bir sakınca yoktur.²⁰⁰

Ebû Hureyre *Radiyallâhü anh*'den rivâyet olunduğuna göre Rasûlüllâh *Sallallâhü Aleyhi ve Sellem*: “*Mü'minin ruhu, ödeninceye kadar borcuna bağlı kalır.*”²⁰¹ demiş ve fetihler sonucu devletin mâli imkanları artıncaya kadar insanlara borç bırakarak ölenlerin cenaze namazlarını kılmayarak: “*Arkadaşınız üzerine siz namaz kılınız*”²⁰² buyurmuştur.

Ödünç isteyen, insanların mallarını dolandırmak veya telef etmek niyetiyle borçlanmasının Allah katında büyük bir vebal olduğu hadis-i şerifte belirtilmiştir.²⁰³ Ebû Hureyre *Radiyallâhü anh*'den rivâyet edildiğine göre Rasûlüllâh *Sallallâhü Aleyhi ve Sellem*: “*Kim, ödemek niyetiyle insanların malını (bir ihtiyacı nedeniyle*

¹⁹⁵ Serahsî, *Ön. ver.*, c:14, s.41; Kâsânî, *Ön. ver.*, c:10, s.596; Haskefî, *Ön. ver.*, s.429.

¹⁹⁶ Şîrâzî, *Ön. ver.*, c:2, s.82; İbn Âbidîn, *Ön. ver.*, c:7, s.394.

¹⁹⁷ Kudâme, *Ön. ver.*, c:6, s.431; İmrânî, *Ön. ver.*, c:5, s.458; İbni Abidin, *Ön. ver.*, c:7, s.392.

¹⁹⁸ Karaman, *Ön. ver.*, c:2, s.63.

¹⁹⁹ Kadri Paşa, *Ön. ver.*, s.113 (md. 687).

²⁰⁰ İbn Kudâme, *Ön. ver.*, c:6, s.430; Behûtî, *Ön. ver.*, c:3, s.37.

²⁰¹ İbn Mâce, *Kitâbü's-Sadaka*, 12 (nr. 2413), c: 3, s.489. Hâkim (ö.405), *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn* adlı eserinde bu hadis ile ilgili olarak ‘bu hadis, Buhâri ve Müslim şartlarına göre sahih olup ancak onların tahric etmedikleri bir hadistir’ demiştir. Bkz.: Hâkim, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, *Kitâbu'l-Buyu'*, c:2, s. 33 (nr. 2274).

²⁰² Müslim, *Kitâbü'l-Ferâiz*, 14 (nr. 1619), c: 3, s.1237.

²⁰³ Özdemir, *Ön. ver.*, s.127.

borç) alır ise, Allah (o kimseye borcunu) ödemeyi kolay kılar. Kim de telef etmek (insanları dolandırmak) niyetiyle halkın malını alırsa Allah onu telef eder.” buyurmuşlardır.²⁰⁴

Ödünç alan kişinin ihtiyacını giderip, borcunu ödeyebilecek duruma geldiğinde ödünç aldığı şeyi tam ve eksiksiz olarak hemen ödemekle mükelleftir. Borcunu ödememesi veya borcunu geciktirmesi hadîs-i şeriflerde zulüm olarak değerlendirilmiştir.²⁰⁵ Bu hususta yine Ebû Hureyre *Radıyallâhü anh*'den rivâyetle Rasûlüllâh *Sallallâhü Aleyhi ve Sellem* şöyle buyurmuşlardır: "*Zengin (borcunu ödeme imkânı olan) kişinin borcunu ödemeyi uzatması zulümdür*".²⁰⁶

2.2.3.Karza Konu Olan Hususlarla İlgili Hükümler

İslâm fihkında karza konu (mahal) olan hususlarla ilgili temel ilkeleri tezimizin 'Karz Akdinin Unsurları' bölümünde incelediğimiz için bu bölümde karza konu olan bazı malları ve bunlarla ilgili fakihlerin görüşlerini kısaca aktaracağız.

Şâfîî, Mâlikî ve Hanbelîlere göre, kendisinde selem akdi yapılabilen veya alınıp satılabilen her şeyin karza konu olabileceği²⁰⁷ belirtildiğinden dolayı öncelikle Hanefî fakihlerinin görüşlerine değinip, açıklamaya ihtiyaç duyuldukça diğer mezhep fakihlerinin görüşlerini de belirteceğiz.

2.2.3.1.Paralar ve Paraların Karzı

Genel kabule göre de paranın kullanılmaya başlaması, tarihin belirli bir aşamasından sonra gerçekleştiği için insanların önce malları karz akdine konu yaptıkları, dolayısıyla karz akdinin temelinde mislî eşya ödücünün yattığı söylenebilir. Tabiatıyla paranın ortaya çıkışı da doğrudan doğruya olmamıştır. Önce değerli madenlerin para gibi kullanılması ve bunların karz akdine konu yapılması söz konusu olmuştur. Bu nedenle paralar, hukuken mislî bir eşya sayılmaktadır. Zaten bugün karz akdinin yaygın olan türü, para ödücü şeklinde olmaktadır.²⁰⁸

Dar anlamda para denilince kast edilen o ülkede tedavülde bulunan millî paradır. Geniş anlamda ise, hem bunu hem yabancı ülke paralarını ifade eder. Peygamber *Sallallâhü Aleyhi ve Sellem* ve daha sonraki Hulefâ-i Râşidîn

²⁰⁴ Buhâri, *Kitâbü'l-İstikrâz*, 2 (nr. 2387), s.315.

²⁰⁵ Özdemir, *Ön. ver.*, s.127.

²⁰⁶ Buhâri, *Kitâbü'l-İstikrâz*, 12 (nr. 2400), s.316.

²⁰⁷ Karâfî, *Ön. ver.*, c:5, s.287; Şîrâzî, *Ön. ver.*, c:2, s.83; İbn Kudâme, *Ön. ver.*, c:6, s.432.

²⁰⁸ Ekrem Kurt, *Tüketim Ödücü Sözleşmesi*, (Ankara: Adalet Yayınevi, 2014), *Ön. ver.*, s.33.

dönemlerinde tedavülde bulunan para genellikle Bizans'ın altın dinarı ile Sâsânîler'in gümüş dirhemi idi; “nakdân” denildiğinde bu iki para kastediliyordu. Ödemelere esas teşkil eden bu paraların yanı sıra ufaklık para olarak çeşitli madenlerden, özellikle bakırdan değişik ağırlıklarda kesilmiş felsler de zaman içinde tedavüle çıkmıştır. Genişleyen İslâm coğrafyasında başta altın ve gümüş olmak üzere çeşitli metallere kesilmiş farklı ağırlık ve şekillerde madenî paralar (akçe, mangır) tedavül imkânı bulmuştur. Fakihlerin temel fıkıh eserlerinde nakitle ilgili dinî hükümler işlenirken bu madenî paralar esas alınmıştır. 1929 dünya ekonomik buhranından sonra metal sisteminden kâğıt para sistemine geçilmiş ve artık para denilince kâğıt para ve ufaklık metal para anlaşılır olmuştur. Kâğıt paranın değerinin itibarî, yani gerçek kıymetinin temsil ettiği değerle mukayese edilemeyecek kadar düşük olması pek çok iktisadî ve hukukî problemi de beraberinde getirmiştir. Tedavülden kalkma ve değer dalgalanmaları gibi parasal olayların borç ilişkilerine etkisi fakihleri meşgul eden bir mesele olmuştur.²⁰⁹

Bu çerçevede Hanefilere göre altın, gümüş ve fulûs denilen geçerli madenî paraların miktarı, tartısı, ölçüğü ve vasıfları malum oldukları sürece ödünç alınmaları veya verilmeleri caizdir.²¹⁰ İmâmı Muhammed, kendisiyle eşyaya değer biçilen her şeyin bedel ve para olarak belirlenebileceğini, paranın sadece altın, gümüş veya diğer madenlerden olmasının gerekmediğini söylemiştir.²¹¹ Bu değerlendirmeye göre daha önceki zamanlarda kullanılan altın ve gümüş para dışındaki fels, mangır vb. madenî paralara kıyas yaparak kâğıt paranın da örfî bir para sayılması mümkündür.²¹²

Hanefilere göre altın ve gümüş, yaratılış itibarıyla eşyaya değer olarak yaratıldıklarından dolayı tedâvülden kaldırılırsalar da para olma niteliğini kaybetmezler. Bunların tartılarak ödünç alınıp verilmeleri veya adetlerinin tartıları malum ise adeden verilmeleri caizdir. Bu nedenle ödünç alındıktan sonra geri ödemelerinde tartılarak veya adeden mislinin ödenmesi gerekir. Değerlerinin artmasına veya düşmesine itibar edilmez.²¹³

Altın ve gümüşün dışındaki paraların da yine aynı şekilde değerlerini kaybetmedikleri müddetçe karz akdinin genel kuralları çerçevesinde milsen geri

²⁰⁹ Bilal Aybakan, “Nakit” *TDVİA*, c:32, s.324.

²¹⁰ Serahsî, *Ön. ver.*, c:14, s. 30; Haskefî, *Ön. ver.*, s.429.

²¹¹ Kâsânî, *Ön. ver.*, c:7, s.64.

²¹² Döndüren, *Ön. ver.*, s.381.

²¹³ Haskefî, *Ön. ver.*, s.429; İbn Âbidîn, *Ön. ver.*, c:7, s.389.

ödenmeleri gerekir. Ancak kesâdî²¹⁴ yani tedâvülden kaldırılmaları ile değerlerinin artması veya değer kaybetmeleri halinde nasıl bir işlem göreceği ile ilgili İslâm fakihleri arasında farklı değerlendirmeler olmuştur. Konuyla ilgili olarak fakihlerin görüşleri özetle şöyledir:

2.2.4.1.1. Paraların Tedâvülden Kalkması (Kesadı):

Hanefilere göre altın ve gümüşün dışındaki paraların, para kabul edilmeleri insanlar arasında örfle veya devletin para kabul etmesiyle olmuştur. Bunların kesâdıyla da para olma nitelikleri ortadan kalkar. Bu nedenle, bir kimse 10 fels²¹⁵ borç alsın veya günümüzde kullanılan mâdeni paralarla meselâ 500 TL borç alsın, almış olduğu bu borç para bir müddet sonra halkın veya devletin ortak kararıyla tedâvülden kalksa; kıyas deliline istinâden İmâm Ebû Hanîfe'ye göre mislinin ödenmesi, İmâm Ebû Yûsuf ve İmâm Muhammed'e göre ise (hâlis) gümüş itibar alınarak kıymetinin ödenmesi gerekir.²¹⁶

İmâm Ebû Hanîfe'ye göre kesada uğrayan (tedavülden kalkan) bu nevi paraların mislinin ödenmesinin nedeni, bu paraların satım akdinde olduğu gibi bir semen²¹⁷ olma özelliklerinden dolayı değil, karz akdinin konusu olan mislî mallardan olmasından dolayıdır. Ödünç alan kişinin sorumluluğu, ödünç teslim aldığı bu paraların mislini vermektir. Gasp edilen bu nevi paraların kendisi geri verildiğinde sorumluluğun ortadan kalktığı gibi, ödünç alınan bu nevi paraların da misli ödendiğinde sorumluluk biter. İmâm Ebû Yûsuf ve İmâm Muhammed göre ise kıymetini tazmin etmenin nedeni, borçlunun karz almakla geri ödemesi gerekli olan miktar, teslim aldığı mislidir. Teslim alınan ise semen özelliği taşıyan bu paralardır. Ancak bunların kesada uğraması vesilesiyle para olma vasfını kaybettikleri için teslim alındığı zamanki mislini geri verme imkânı kalmamıştır. Mislî bir malın ödünç alınıp benzeri bulunmadığında kıymetinin ödenmesinde olduğu gibi bunlarda da kıymetinin ödenmesi gerekir.²¹⁸

²¹⁴ Kesad: Paranın semeniyyet değerini yitirip, onunla işlem yapılmasının tüm beldelerde terk edilmesi, tedavülden kaldırılması demektir. Bkz.: İbn Âbidîn, *Ön. ver.*, c:7, s.55, 390.

²¹⁵ Fels: Akçe, para, mangır gibi manalara gelir. Çoğulu fülûs olup ağırlık ve büyüklükleri hesaba katılmaksızın İslâmiyetin ilk devirlerinden itibaren basılan bakır ve bronz sikkelere denir. Bkz.: İbrahim Artuk, "Fels" *TDVİA*, c:12, s.309.

²¹⁶ Serahsî, *Ön. ver.*, c:14, s. 29; İbn Âbidîn, *Ön. ver.*, c:7, s.390; Merğınâni, Ebû'l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl (ö. 593/1197), *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedî*, (Son baskı, İstanbul: Eda Neşriyat, 1991), c:3, s.86.

²¹⁷ Semen: 'Aynların satım akdinde mâli bedeli veya tedâvüldeki para anlamında kullanılan bir fıkıh istilahıdır. Bkz.: Kâsânî, *Ön. ver.*, c:7, s.64; Gözübenli, "Semen", *TDVİA*, c:36, s.465.

²¹⁸ Serahsî, *Ön. ver.*, c:14, s.29-30; Merğınâni, *Ön. ver.*, c:3, s.86.

İmâm Ebû Yûsuf'a göre borçlu kişi, bu tedavülden kalkmış paraların kıymetini tazmin etmekle yükümlü olunca, bu paraların teslim alındığı ilk günün altın veya gümüşün değeri üzerinden değerlendirmesi yapılarak kıymetinin, İmâm Muhammed'e göre ise kullanımda olduğu son günün kıymetinin aynı şekilde değerlendirmesi yapılarak altın veya gümüşün değeri üzerinden kıymetinin ödenmesi gerekir.²¹⁹

Bu paraların kıymetinin tazmin edilme vakti hususunda bu iki fakih arasındaki ihtilâf, esas itibâriyle gasp edilen mislî bir malın piyasada bulunamaması durumundaki görüş ayrılığından kaynaklanmaktadır. Bir kimse mislî olan bir malı gasp etse ve bu mal da piyasada bulunamaz hale gelse İmâm Ebû Yûsuf, gasp ettiği günkü değerinin ödemesi gerektiğini, İmâm Muhammed ise, mahkemenin tazmin hükmünü verdiği günkü değerinin ödemesi gerektiğini söylemişlerdir. Buna göre, İmâm Merğınânî (ö. 593/1197) İmâmı Muhammed'in görüşünün her iki taraf açısından daha uygun olduğunu, İmâm Ebû Yûsuf'un görüşünün ise daha kolay olduğunu söylemiştir.²²⁰

Şâfiîlere göre selem akdinde olduğu gibi alış verişi sahih olan ve vasfı tespit edilebilen her şeyin karzı caizdir. Ödünç veren, bir kişiye dinar (altın) ve dirhem (halis gümüş) olarak ödünç verse, sonra bunların kullanımı yasaklansa ödünç verenin sadece verdiğini alma hakkı vardır. Bir görüşe göre ise kullanımının yasaklandığı günün kıymetini alma hakkı vardır denilmiştir. Ancak halis olmayan gümüşün karzının ise caiz olmadığı söylenmiştir.²²¹

Hanbelîlere göre karz konusu, altın ve gümüşün dışındaki paralardan olup, devlet başkanı da bunların kullanımını yasaklar ve bunlarla işlem yapma terkedilirse ödünç verenin kıymetini alma hakkı doğar. Bu hususta ödünç alanın karzı teslim aldığı günün değerine bakılır ve o verilir. Daha sonra kıymeti az düşmüş çok düşmüş ona bakılmaz.²²²

2.2.4.1.2. Paraların Değernin Düşmesi veya Artması:

Hanefilere göre altın ve gümüşün dışındaki madeni paraların ödünç alınmasından veya verilmesinden sonra değerlerinin artması veya düşmesi durumuna

²¹⁹ Serahsî, *Ön. ver.*, c:14, s.30; İbn Âbidîn, *Ön. ver.*, c:7, s.390.

²²⁰ Merğınânî, *Ön. ver.*, c:3, s.86; İbnü'l-Hümâm, *Kemâlüddîn es-Sivâsî* (ö. 861/1457), *Şerhu Fethi'l-Kadir 'ala'l-Hidâyeti Şerhi Bidâyeti'l-Mübtedî*, (Beyrüt: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2003), c:7, s.149; İbn Âbidîn, *Ön. ver.*, c:7, s.390..

²²¹ Şirâzî, *Ön. ver.*, c:2, s. 83; 'İmrânî, *Ön. ver.*, c:5, s.467.

²²² İbn Kudâme, *Ön. ver.*, c:6, s.441; Behûtî, *Ön. ver.*, c:3, s.39.

ise itibar edilmez. Mislen geri ödenmesi gerekir. Çünkü semen olma özellikleri ortadan kalkmamıştır. Sadece insanların o paraya olan rağbetlerinin değişmesiyle değeri değişmiştir. Buna ise itibar edilmez.²²³

Ancak Hanefî fukahasından Bezzâziyye, Zehîra ve Hulâsa adlı eser sahiplerinin İmâm Ebû Yûsuf'a isnad ederek naklettikleri müftâbih ikinci bir kavle göre ise bu nevi paraların piyasada bulunamaz olması, tedâvülden kaldırılması veya değerinin artması ve düşmesi arasında hiçbir fark yoktur. Mislen değil, teslim alma gününün kıymetinin ödenmesi gerekir.²²⁴

Hanbelîlere göre bu nevi paraların değerlenin düşmesi durumunda ise az olsun çok olsun mislini geri vermeye bir mani yoktur. Çünkü onlarda bir değişiklik olmamış, sadece değerleri düşmüştür.²²⁵

2.2.3.2.Veznî, Keyfî ve Adedî Malların Karzı

Şeker vb. tartı ile satılan, buğday ve arpa gibi ölçek ile satılan ve yumurta vb. birbirlerine yakın olup sayı ile satılan malların karz olarak alınması ve verilmesi caizdir. Çünkü mislini ödemesi garanti edilmiştir.²²⁶ Meselâ, bir kişi belirli miktar buğday ödünç alsa, ödünç alan buğdayın değeri değiştikten sonra aynı miktar buğdayı mislen geri ödemek istese, ödünç veren bunu kabule zorlanır.²²⁷ Yani fâiz olur gerekçesiyle, 'benim sana ödünç verdiğim buğdayın ölçegi o zaman 10 TL idi, şimdi ise 5 TL'ye indi' diyerek almama durumuna gidemez.

2.2.3.3.Hamur, Ekmek vb. Unlu Mâmüllerin Karzı

Hanefîlere göre unlu mamüllerden hamurun tartılarak, mayanın ise tartılmasa da miktarı belirli olarak ödünç alınması caizdir. Bu hususta İbn Mes'ûd (Radiyallâhu anh)'dan aktarılan mevkuf bir rivâyette:

عن عبد الله رضي الله عنه قال: " مَا رَأَى الْمُسْلِمُونَ حَسَنًا فَهُوَ عِنْدَ اللَّهِ حَسَنٌ ، وَ مَا رَأَهُ الْمُسْلِمُونَ سَيِّئًا فَهُوَ عِنْدَ اللَّهِ سَيِّئٌ . "

"Müslümanların güzel gördüğü, Allah katında da güzeldir. Onların çirkin gördüğü, Allah katında da çirkindir."²²⁸ buyrulması hamur mayasının tartılmadan da karz

²²³ Serahsî, *Ön. ver.*, c:14, s.30.

²²⁴ İbn Âbidîn, *Ön. ver.*, c:7, s.55-56, 390.

²²⁵ İbn Kudâme, *Ön. ver.*, c:6, s.442.

²²⁶ Serahsî, *Ön. ver.*, c:14, s.30-31; Haskefî, *Ön. ver.*, s.429; İbn Âbidîn, *Ön. ver.*, c:7, s.390.

²²⁷ İbn Âbidîn, *Ön. ver.*, c:7, s.390.

²²⁸ Müstedrek, *Kitâbu Ma'rifeti's-Sahâbe*, c:3, s.89 (nr. 4527). Hâkim, bu rivâyetin Buhâri ve Müslimin tahrir etmedikleri senedleri sahih bir hadis olduğunu söylemiştir.

olarak verilebileceğine delil olarak gösterilmiştir.²²⁹

Ekmeğin ise İmam Ebû Hanife'ye göre ne tartı ile ne de adedî olarak karzı caiz değildir. Çünkü ekmeğin belli bir ölçüsü yoktur. Ekmeğin hamuru, pişirme şekli ve oranları birbirinden farklıdır. Ayrıca bir kısmının ağırlığı fazla, bir kısmının ağırlığı da hafif olabilir. Bu nedenle ölçüsü belli olamayan bir malın karzı caiz değildir. İmam Ebû Yûsuf'a göre ise ekmek âdeten tartılmaktadır. Tartılan malların karz akdine konu olması caizdir, ancak büyüklük ve küçüklüklerinde farklılıklar olabildiğinden dolayı adeden karzı caiz değildir. İmâm Muhammed ise, insanların ihtiyacının bulunması, örf ve adetlerin oluşması yüzünden ekmeğin adeden ödünç verilmesini müstahsen görmüştür. Fetvâ da buna göre verilmiştir.²³⁰

Günümüzde un cinsi ile ekmek fabrikalarının ürettiği standart ekmeklerin de misli mal çeşidine girmesinin uygun olacağı kanaati söylenmiştir.²³¹

Şâfiî fakihlerine göre ekmeğin karzıyla ilgili olarak yapılan değerlendirme, ekmeğin vasfının tespit edilebilirliği açısından ele alınmıştır. Eğer cevherler (kıymetli madenler) gibi vasfı tespit edilemeyen şeylerin karz olarak verilmesi caizdir denilecek olursa ekmeğin karzı caiz, eğer vasfı tespit edilemeyen şeylerin karzı caiz değildir denilecek olursa ekmeğin karzı caiz değildir. Bu çerçevede ekmeğin karzı hususunda iki vecih ortaya çıkmaktadır:

Birinci veche göre vasfı tespit edilemeyen şeylerden olduğu için karzı caiz değildir. İkinci veche göre ise caizdir. Eğer cevazına fetvâ verilecek olup misli olmayan şeylerin sûreta mislinin verilmesi gerekir denilecek olursa, tartılarak ekmeğin misli geri verilir. Eğer misli olmayanın kıymeti ödenir denilecek olursa, ekmeğin kıymeti ödenir.

Buna göre eğer ekmeğin mislinin ödenmesi şart koşulursa, bu hususta iki vecih vardır: Birinci veche göre caizdir, çünkü ekmeğin karz olarak alınmasıyla ilgili kolaylık ancak bu şekilde elde edilir. İkinci veche göre ise ekmeğin ekmekle satışı caiz olmadığı gibi ekmeğin ekmekle karz da caiz değildir.²³²

Malikîlere göre ekmeğin karzının câiz olması için pişirme şekillerinin değişik olması nedeniyle geri ödeme anında nevinin belirli olması gerekir.²³³

Hanbelîlere göre ekmeğin ve hamurun tartıyla veya adeden karz olarak alınıp

²²⁹ Haskefi, *Ön. ver.*, s.430; İbn Âbidîn, *Ön. ver.*, c:7, s.396.

²³⁰ Serahsî, *Ön. ver.*, c:14, s.31; Kâsânî, *Ön. ver.*, c:10, s.596; İbn Âbidîn, *Ön. ver.*, c:7, s.389.

²³¹ Döndüren, *Ön. ver.*, s.412.

²³² 'İmrânî, *Ön. ver.*, c:5, s.467; Şirbînî, *Ön. ver.*, c:2, s.155.

²³³ Karâfi, *Ön. ver.*, c:5, s.289.

verilmesi, ziyadesini veya daha iyisini alma şartı olmadıkça caizdir. Tartıyla karz olarak alınmış ise tartıyla, adeden karz olarak alınmış ise adeden geri ödenmesi gerekir.²³⁴

2.2.3.4.Yiyeceklerin, Meyvelerin ve Sebzelerin Karzı

Bir kimsenin ölçü ve tartı ile alınıp satılan meyvelerden ödünç alması caizdir. Ancak ödünç alınan bu meyveler, ödünç verene geri ödeyemeden çarşı ve pazarda tükense veya bulunamaz hale gelse İmâm Ebû Hanîfe'ye göre alacaklı kişi mislini tahsil edebilmek için yenisi çıkıncaya kadar alacağını ertelemek zorundadır. Çünkü bir malın çarşı pazarda bulunamaz hale gelmesi o malın helakı gibi değerlendirilir. İmâm Ebû Yûsuf'a göre de alacaklı alacağını ertelemeye mecburdur. Çünkü bu beklenirse misli bulunabilecek şeylerdendir. Ancak, kıymetini ödeme hususunda her iki taraf birbiriyle anlaşılırsa kıymeti ödenebilir.²³⁵

Aynı şekilde taraflar, yiyeceklerin pahalı olduğu başka bir şehirde karşılaşırsalar, alacaklı da hakkını istese, borçlu orada pahalı olduğu için ödemesi, bu durumda alacaklı "benim borcumu vermedi veya geciktirdi" diye borçluyu cezalandıramaz. Sadece, ödünç alan kişinin ödünç aldığı yerde ödeyeceğine dair kefile alacağını güvence altına alabilir.²³⁶

Taze sebzelerin karzı ise caiz değildir. Tüketildiği zaman kıymetlerinin tazmini gerekir. Ancak miktarı ölçülebilen kuru sebzelerin borç alınmasında ise sakınca yoktur. Çünkü bunlar tüketildiği zaman misliyle tazmin edilebilir.²³⁷

2.2.3.5.Hayvanların Karzı

Hanefilere göre hayvanların ödünç verilmesi caiz değildir. Çünkü hayvanı telef edenin sorumluluğu, bunun kıymetini ödemektir. Halbûki hayvanın mâlî değerinde denklik kurulacak herhangi bir mala karşılık zimmet borcunun tespiti mümkün değildir. Çünkü karz akdinde mal harcandığında kıymetini ödemek ancak mislini vermenin imkânsız olduğu durumlarda söz konusudur. Karz akdinin gereği, ödünç alınan ile verilen arasında mislî bir denklik bulunması şartıyla malın zimmet borcu olmasıdır. Hayvanlarda böyle bir şey imkânsız olduğundan, ödünç verilmesi caiz değildir. Bu nedenle bir kimse bir hayvanı ödünç alıp teslim almış ise, aynen geri iade etmesi gerekir. Ama satmışsa, bu satım akdi geçerli olur. Ancak onun

²³⁴ İbn Kudâme, *Ön. ver.*, c:6, s.435; Behûfî, *Ön. ver.*, c:3, s.40.

²³⁵ İbn Âbidîn, *Ön. ver.*, c:7, s.391-392.

²³⁶ Haskefî, *Ön. ver.*, s.429; İbn Âbidîn, *Ön. ver.*, c:7, s.391-392.

²³⁷ Serahsî, *Ön. ver.*, c:14, s. 33.

kıymetini ödemekle yükümlüdür. Çünkü fasit bir karz akdi sonucunda teslim alınan mal, fasit bir satım akdiyle teslim alınan mal gibidir.²³⁸

Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelîler ise Rasûlüllâh *Sallallâhü Aleyhi ve Sellem*'in bir adamdan ödünç olarak genç bir deve almasını²³⁹ delil göstererek hayvanların ödünç verilmesinin caiz olduğunu söylemişlerdir.²⁴⁰

Hanefî fakihlerinden Bedruddîn Aynî (ö. 855) '*Umdetü'l-Kârî* adlı eserinde, hayvanların ödünç verilmesine delil olarak gösterilen bu hadisin ribâ âyetiyle nesh olduğunu, mensuhla amel edilemeyeceğini, tarih itibâriyle ribâ âyetinin sonradan nâzil olduğunu, Ebû Râfi'*Radyallâhü anh*'in rivâyet ettiği hadise benzer her hadisin ribâ âyetinden önce rivâyet olduğunu, Hanefî ve Kûfeli fakihlerin bu sebeple hayvan istikrâzını câiz görmediklerini söylemiştir.²⁴¹

2.2.3.6. Gayrimenkullerin Karzı

Hanefî fakihleri hayvanlarda olduğu gibi prensip olarak mislî olmayan bir malın karz olarak borç verilmesinin caiz olmadığını söylemişlerdir.²⁴²

Şâfiî ve Hanbelî fakihleri, selem akdinde olduğu gibi alış verişle mülk edinilen ve vasfî tespit edilebilen her şeyin ödünç alınmasının veya verilmesinin caiz olduğunu, ancak vasfî tespit edilemeyen kıymetli maden ve benzeri şeylerin karzı hususunda ise iki görüşün olduğunu söylemişlerdir. Birinci görüşe göre bu nevi malların karzı caiz değildir. Çünkü karz, mislini vermeyi gerektirir. Vasfî tespit edilemeyen malın mislini verme imkânı yoktur. İkinci görüşe göre ise, bu nevi malların karzı caizdir. Çünkü ödünç alan kişi tarafından, misli olamayanın kıymeti tazmin edilir.²⁴³

Mâlikîler ise, zimmette borç olarak sabit olmadığı için yurt, yerler, ağaçlar, maden toprakları gibi gayrimenkullerin karz olarak verilmesinin caiz olmadığını

²³⁸ Serahsî, *Ön. ver.*, c:14, s.32, 33.

²³⁹ "Ebû Râfi'*Radyallâhü anh*'den rivâyet olunmuştur ki, Rasûlüllâh *Sallallâhü Aleyhi ve Sellem* bir adamdan ödünç olarak genç bir deve aldı. Sonra sadaka (zekât) malı bir takım develer geldi. Peygamberimiz, Ebû Râfi'*Radyallâhü anh*'a o adamdan alınan ödünç genç devenin ödenmesini emretti. Ebû Râfi'*Radyallâhü anh* (Peygamberimize) dönerek: "Develerin içinde (öyle bir genç) deveyi bulamadım. Ancak ondan daha kıymetli altı yaşlarını tamamlayıp yedi yaşına giren develeri buldum, (ne yapmalıyım ey Allah'ın Rasûlü?) deyince bana şöyle buyurdular: "*Ona onu ver. Muhakkak ki insanların en hayırlıları, (borcunu) en iyi ödeyenlerdir.*" buyurdu" Bkz.; Müslim, *Kitâbü'l-Musâkat*, 118 (nr. 1600), c: 3, s.1224.

²⁴⁰ 'İmrânî, *Ön. ver.*, c:5, s.461; İbn Kudâme, *Ön. ver.*, c:6, s.432; Karâfi, *Ön. ver.*, c:5, s. 285.

²⁴¹ Aynî (2001), *Ön. ver.*, c:12, s.64.

²⁴² Serahsî, *Ön. ver.*, c:14, s. 33; İbni Âbidîn, *Ön. ver.*, c:7, s.389.

²⁴³ Şîrâzî, *Ön. ver.*, c:2, s. 83; İbn Kudâme, *Ön. ver.*, c:6, s.432.

söylemişlerdir.²⁴⁴

2.2.4.Karzın Mülk İfade Etmesi (Tesellüm Şartı)

İslâm fakihlerinin çoğunluğuna göre karz akdinin tamamlanması için ödünç verilecek şeyin karşı tarafa teslim edilmesi gereklidir. Sadece akdî iradenin beyanıyla karz akdi meydana gelmiş olmaz.

Hanefilerden İmam Ebu Hanife ve İmâm Muhammed'e göre ödünç verilen şey üzerinde mülkiyet hakkı, ödünç alanın teslim almasıyla sabit olur. Buna göre, meselâ bir kimse bir ölçek buğdayı ödünç alıp teslim alsa, ona sahip olmuş olur. Artık ödünç veren kişi, verdiği buğdayın 'aynını geri istese bile ödünç alan kişinin zimmetinde mislini verme hakkı doğmuş olur. Ödünç verilenin elinde mal mevcut olsa da hüküm değişmez. İmam Ebû Yûsuf göre ise, ödünç verilen şey teslim alınıp elde mevcut bulunduğu sürece, ödünç alan kişi buna mâlik olamaz. Buna malik olabilmesi için tasarruf etmesi gerekir.²⁴⁵

Şâfiîlere göre ödünç verilen şey üzerinde mülkiyet hakkı, ödünç alan kişinin o malı teslim almasıyla sabit olur. Çünkü o mala teslim almakla mâlik olamayacak olsa onun üzerinde tasarruf yapma imkânı olmaz. Tercih edilen görüş de budur. Diğer bir görüşe göre ise ödünç alan kişi, ancak ödünç aldığı mal üzerinde tasarrufta bulunmakla o mala sahip olur.²⁴⁶

Mâlikîlere göre karz akdi, teslim gerçekleşmese de veya ödünç alınan mal üzerinde tasarrufta bulunulmasa da mücerret akid lafzıyla bağlayıcı olan akidlerdendir. Karz, bununla ödünç isteyen mülkü olur. Teslim alınması şart değildir. Ödünç veren kişi akidten dönmek istese de, ödünç alanın akid gereği söz konusu olan maldan faydalanabilmesi için belirlenen süre sona ermedikçe akidten dönemez.²⁴⁷

Hanbelîlere göre karz, karşı tarafın teslim alınmasıyla mülk ifade eder. Karz, ödünç veren hakkında bağlayıcı, ödünç alan kişi hakkında ise caiz olan bir akittir. Dünç veren (mukrız), yaptığı bu akitten verdiği malın 'aynını geri almak üzere dönmek istese ona malik olamaz. Ancak karzı teslim alan iflas eder veya hakkında kısıtlılık kararı verilirse zimmette sabit olan bir borç olması sebebiyle mislini veya

²⁴⁴ Karâfi, *Ön. ver.*, c:5, s. 287.

²⁴⁵ Haskefi, *Ön. ver.*, s. 429; İbni Âbidîn, *Ön. ver.*, c:7, s.392.

²⁴⁶ İmrânî, *Ön. ver.*, c:5, s.458; Şirbînî, *Ön. ver.*, c: 2, s.157.

²⁴⁷ İbn Şâs, *Ön. ver.*, c:2, s.761; Haraşî, *Ön. ver.*, c: 5, s.232.

değerini talep edebilir.²⁴⁸

Bu değerlendirmelerden, karzın kendisinden beklenen yararının sağlanabilmesi için ödünç alan kişi tarafından teslim alınarak mülkiyetin alıcıya devredilmesinin gerektiği ve alıcının mülkiyetine geçtikten sonra da meydana gelecek her türlü zarardan akdin tabiatı gereği alıcı sorumlu²⁴⁹ olacağından dolayı Mâlikîlerin teslim alınmaksızın mücerret akidle karzın mülkiyet ifade etmesi görüşünün isabetli olmadığı kanaatindeyiz.

2.2.5.Karz Borcunu Geri Ödeme Şekli

2.2.5.1.Karzı Misli veya Kıymetiyle Geri Ödeme

Hanefîlere göre karz hükmüyle teslim alınan mal fazlalık ve eksiklik ihtimali söz konusu olmaksızın aynı misliyle geri ödenmesi gerekir. Kıymetiyle ödenmesi gereken malların ödünç olarak alınması veya verilmesi caiz değildir. Çünkü kıymeti bilmenin yolu zanna ve tahmine dayanır. Karz akdinde ise, zan ve tahmin yoluyla yapılan denkliğe itibar edilmez.²⁵⁰

İmâm Ebû Hanîfe ve İmâm Muhammed'e göre karz, ödünç alan kişi tarafından teslim alınmakla beraber mülkiyet ifade ettiğinden dolayı, üzerinde herhangi bir tasarrufta bulunulsa veya bulunulmasa da geri ödenirken mislinin ödenmesi gerekir. İmâm Ebû Yûsuf'a göre ise, ödünç alan kişi karzı teslim alıp harcamadıkça ona sahip olamaz. Üzerinde tasarrufta bulunmamış ise geri öderken mislini değil 'aynını iade etmesi gerekir.²⁵¹

Hanefî fakihlerinin bu görüşlerine göre, meselâ bir kimse tohumluk bir miktar buğday ödünç alsa, henüz daha ekmeden ödünç veren alacağını geri istese, İmâm Ebû Hanîfe ve İmâm Muhammed'e göre ödünç alan 'aynını değil mislini geri verebilir. Çünkü karz olarak vermekle artık o mal ödünç verenin mülkünden çıkmış, ödünç alanın mülküne girmiş olur. Dolayısıyla ödünç alanın zimmetinde henüz daha tohumu ekmemiş de olsa, 'aynını değil mislini ödeme borcu sabit olur. İmâm Ebû Yûsuf'a göre ise 'aynını geri iade etmesi gerekir.

Şafiîlere göre ödünç alan kişi, mislî şeylerden ödünç almış ise mislini geri ödemesi gerekir. Çünkü karzın muktezâsı, mislinin geri ödenmesidir. Alınan ödünç

²⁴⁸ İbn Kudâme *Ön. ver.*, c:6, s.431; Behûtî, *Ön. ver.*, c:3, s.37-38.

²⁴⁹ Zerkâ (2004), *Ön. ver.*, c:1, s.641; Karaman, *Ön. ver.*, c:2, s.63.

²⁵⁰ Serahsî, *Ön. ver.*, c:14, s.31.

²⁵¹ Haskefî, *Ön. ver.*, s.429; İbn Âbidîn, *Ön. ver.*, c:7, s.392.

misli olmayan şeylerden ise, bu hususta iki görüş vardır. Birinci görüşe göre, kıymetinin ödenmesi gerekir. Çünkü misliyle tazmin edilenin misli bulunmadığı zaman kıymetiyle tazmini yapılır. İkinci görüşe göre ise yaratılışca ve şeklen (sûretâ) onun misli olanını geri ödemesi gerekir.²⁵²

Hanbelîlere göre ödünç alan kişi geri ödeme yapacak olduğu zaman keylî ve veznî mallarda mislini geri öder. Bunların dışındaki kıymetî mallarda ise iki görüş hâkimdir. Birinci görüşe göre bunlar misli olmadığı için karz akdi yapıldığı günün kıymeti tazmin edilir. İkinci görüşe göre ise, Peygamber *Sallallâhü Aleyhi ve Sellem*'in bir deveyi borç alıp mislini geri ödemesinde olduğu gibi²⁵³ mislinin ödemesinin gerektiği söylenmiştir. Burada vasıfların mislîliği takrîbi olarak takdir edilir. Çünkü hakîki mislîlik, ancak ölçülen ve tartılan mallarda bulunur.²⁵⁴

Hanbelîlere göre bir kişi, karz olarak aldığı mal üzerinde herhangi bir tasarrufta bulunmadan önce ödünç veren alacağını geri isterse, karz her ne kadar teslim alınmakla mülk ifade etse de, ödünç alan kişinin karz olarak aldığı malı aynı özellik üzere, herhangi bir kusur ve noksanlık olmadan elinde mevcut duruyor ise 'aynını geri iade edebilir.'²⁵⁵

2.2.5.2.Karzı Daha İyisi veya Fazlasıyla Geri Ödeme

İslâm fakihlerince ödünç verme anında herhangi bir menfaat şart koşulmadan mutlak olarak ödünç verilir de, ödünç alan kişi ödeme anında kendi rızası ile aldığından daha iyisini geri verecek olursa, bunda herhangi bir sakıncanın olmadığı ve Rasûlüllâh *Sallallâhü Aleyhi ve Sellem*'in tavsiyeleri²⁵⁶ çerçevesinde ödünçü daha iyisi ile ödenmenin mendup olduğu ifade edilmiştir.²⁵⁷

Bu nedenle ödünçün (karzın), herhangi bir şart koşulmaksızın fazlasıyla ödenmesi caiz olduğu gibi daha iyisiyle de ödenmesi caizdir. Ancak, ödünç alan kişinin bunu borcu sebebiyle yaptığı biliniyorsa veya borcun daha iyisini vermek örf

²⁵² Şîrâzî, *Ön. ver.*, c:2, s. 85; İmrânî, *Ön. ver.*, c:5, s.466; Şîrbînî, *Ön. ver.*, c:2, s.155.

²⁵³ Müslim, *Kitâbü'l-Musâkat*, 118 (nr. 1600), c: 3, s.1224.

²⁵⁴ İbn Kudâme, *Ön. ver.*, c:6, s.434-435; Behûtî, *Ön. ver.*, c:3, s.39.

²⁵⁵ İbn Kudâme, *Ön. ver.*, c:6, s.431.

²⁵⁶ Saîd b. Hânic şöyle rivayet etmiştir: 'İrbâd b. Sâriye *Radıyallâhü anh*'ın şöyle dediğini işittim': "*Ben Rasûlüllâh Sallallâhü Aleyhi ve Sellem*'in yanında idim. Bir bedevi gelip: 'Alacaklı olduğum genç devemi öde' dedi. *Rasûlüllâh Sallallâhü Aleyhi ve Sellem* ona daha yaşlı (devesinden daha üstün olan) bir deve verdi. Bunun üzerine bedevi: 'Yâ Rasûlallah bu benim devemden yaşça daha üstündür' dedi. *Rasûlüllâh Sallallâhü Aleyhi ve Sellem* de: "İnsanların en hayırlısı, borcunu en iyi şekilde ödeyendir." Bkz.:İbn Mâce, *Kitâbü't-Ticâre*, 62, (nr.2286), c: 3, s.388.

²⁵⁷ Kâsânî, *Ön. ver.*, c:10, s.598; Şîrbînî, *Ön. ver.*, c:2, s.155; Râfîî, *Ön. ver.*, c:4, s.433; Karâfî, *Ön. ver.*, c:5, s.296; İbn Kudâme, *Ön. ver.*, c:6, s.438.

haline gelmişse verilen fazlalığı almaktan sakınmak daha evlâdır.²⁵⁸ Çünkü örfen ma'rûf olan bir şey şart koşulmuş gibi değerlendirilir.²⁵⁹

2.2.5.3.Karzı Daha Azıyla Ödeme

Hanefî ve Şâfiîlere göre ödünç alanın kendi rızasıyla ödücünü daha fazlasıyla veya iyisiyle ödemesinde olduğu gibi, ödünç verenin de kendi rızasıyla alacağını daha azıyla kabul etmesi de caizdir. Böylece ödünç veren kişi, alacağının bir kısmını tahsil etmiş, diğer kısmından da borçluyu ibra etmiş olur.²⁶⁰

Hanbelîlere göre ise karz akdinde verilen borcun daha azıyla ödeme şartı caiz değildir. Çünkü karz mislini ödemeyi gerektirir. Noksan ödeme durumu, karzın muktezasına aykırıdır.²⁶¹

2.2.5.4.Karzın Başka Cinsle Ödenmesi

Borcu ödeme hususunda, borcun konusu ne ise onu aynen vermek veya ödemekle ifâ gerçekleşmiş olur. Ancak borçlu ile alacaklı anlaşarak ve İslâm'ın yasakladığı faizin araya girmesini önlemek şartına bağlı olarak borç konusu yerine geçecek başka bir şey ile de borcu ödemek mümkündür. Fıkıh ıstılahında, bir şeyi başkasıyla değiştirmek manasına gelen "istibdâl" ıstılahıyla ifade edilen bu ödeme şekli, selem akdi dışında genellikle caiz görülmüştür.²⁶²

Bu tür bir ifâya göre örneğin, karz olarak yiyecek borcu olan bir adam belirlenen süre sonunda ödünç veren kişiye: 'bu paraları al, onunla borcum olan yiyecekleri satın alır ve kakkını teslim almış olursun' dese, bunda bir sakınca yoktur.²⁶³

Aynı şekilde para olarak borcu olan bir adam 'bu altınları alacağın karşılığında sat' dese ve alacaklı da alacağı kadar satıp paraya çevirse, bu talimat borçlunun emriyle olduğu için alacağına bağlı bir hak olarak gerçekleşir ve alacağını teslim almış olur.²⁶⁴

Bu misaller çerçevesinde 1000 TL borç alan bir kimse, ödünç verenin alacağını istemesi halinde elinde nakit para yoksa ve alacaklısının da kabul etmesi halinde bunun yerine aynı değerde başka bir mal ile ödemede bulunabilir.

²⁵⁸ Serahsî, *Ön. ver.*, c:14, s. 36; Karâfî, *Ön. ver.*, c:5, s.296; Râfi, *Ön. ver.*, c:4, s.433.

²⁵⁹ Ali Haydar, *Ön. ver.*, s.51 (md. 43).

²⁶⁰ Serahsî, *Ön. ver.*, c:14, s.38; İmrânî, *Ön. ver.*, c:5, s.465.

²⁶¹ İbn Kudâme, *Ön. ver.*, c:6, s.439; Behûtî, *Ön. ver.*, c:3, s.41.

²⁶² Karaman, *Ön. ver.*, c:2, s.512; Mehmet Âkif Aydın, "Borç", *TDVİA*, c:6, s.289.

²⁶³ Sahnûn, *Ön. ver.*, c:3, s.180.

²⁶⁴ Serahsî, *Ön. ver.*, c:14, s.40.

2.2.6.Karz Ödeme Yeri ve Süftece

2.2.6.1.Karz Borcunu Ödeme Yeri

Karz akdinde borcunun ödenme yeri hususunda asıl olan, karz işleminin gerçekleştiği yerde olmasıdır.²⁶⁵ Ancak karzın başka bir yerde ödenmesi hususunda ise fakihler arasında farklı değerlendirmelerin olduğu görülmüştür.

Hanefilere göre karz akdinde, ödünç başka yerde ödeme şartını koymak caiz değildir. Çünkü alınan ödünç başka bir yerde teslim etme veya ödeme şartı, teslim zamanı şartı gibidir. Karzda ödeme için zaman şartı bağlayıcı değildir.²⁶⁶

Alacaklı (mukrız), borçlusuyla bir başka şehirde karşılaşır borcunu ödemesini istediğinde bakılır; para gibi taşınması kolay ve külfetsiz bir borç olup da orada ödeyebilme imkânı var ise orada ödemesi gerekir. Çünkü bu nevi bir borcun şurada veya burada ödenmesi arasında bir fark yoktur.²⁶⁷

Ancak, karz konusu borç nakliye külfeti olan bir malsa, bunlar o malın daha pahalı veya ucuz olduğu başka bir şehirde karşılaşsalar, ödünç veren kişi verdiği malı orada talep edecek olsa, ödünç alan ödemeye zorlanamaz. Çünkü bu kendisini yoldaki riskten kurtarmaktadır. Kendisine fayda getiren her karz faizdir. Ancak İmâm Ebû Hanîfe'ye göre ödünç veren kişi, ödünç alan kişiden alacağını ödünç verdiği şehirde ödeyeceğine dair güvence veya kefil isteyebilir. İmâm Ebû Yûsuf'a göre ise ödünç verdiği şehirdeki kıymeti üzerinden ödeme hususunda anlaşacak olurlarsa bu caizdir.²⁶⁸

Karz konusu mal taşınmasında güçlük ve masraf gerektiren bir şey olup, taraflar başka bir beldede karşılaşsalar ve ödünç alan kişi orada borcunu ödemeyi teklif etse ödünç veren kişi bunu kabule mecbur değildir. Ödünç alan kişinin ödemeye mecbur olduğu yer, ödünç aldığı yerdir.²⁶⁹

Bir kimse, Türkiye'de bir şahıstan 500 TL ödünç olarak borç alsın, bunlar başka bir ülkede karşılaşsalar ve ödünç veren kişi alacağını istese, eğer o ülkede ödünç alınan para geçerli ise gidip getirebileceği bir zamana kadar borç ertelenir ve ödeyeceğine dair güvence alınır. Ancak, o para karşılaştıkları ülkede geçerli değilse

²⁶⁵ İbn Kudâme, *Ön. ver.*, c:6, s.442; Karaman, *Ön. ver.*, c:2, s.507.

²⁶⁶ Serahsî, *Ön. ver.*, c:14, s.37.

²⁶⁷ Karaman, *Ön. ver.*, c:2, s.507.

²⁶⁸ Haskefi, *Ön. ver.*, s.429; İbn Âbidîn, *Ön. ver.*, c:7, s.391.

²⁶⁹ Karaman, *Ön. ver.*, c:2, s.507.

veya getirmesi de mümkün değilse, 500 TL'nin o ülkede tedâvülde olmaması nedeniyle para değeri olmadığı için kıymetini ödeyebilir. Ödeyemeyecek durumda olursa, borç aldığı yerde ödeyeceğine dair kefil veya güvence alınabilir.²⁷⁰

Yine aynı şekilde bir kimse, Türkiye'de çeyrek altın ödünç alsa ve bunlar başka bir ülkede karşılaştalar, ödünç veren kişi alacağını orada istese, mislini ödemesi gerekir. Çeyrek altınının o ülkede geçerli olup olmadığına, ucuz veya pahalı olup olmadığına bakılmaz. Parada olduğu gibi orada ödeyemeyecek durumda olursa, borç ertelenir, borç aldığı yerde ödeyeceğine dair kefil veya güvence alınabilir.²⁷¹

Şafîlere göre ödünç veren, dirhem ve benzeri taşıma külfeti olayan bir şeyi ödünç olarak verse ve bunlar başka bir şehirde karşılaştıklarında ödünç veren kişi alacağını talep etse, ödünç alan kişinin borcunu ödemesi veya ödünç alan borcunu ödemek istese ödünç verenin bunu kabul etmesi gerekir. Ancak ödünç veren kişi, yiyecek ve benzeri taşıma külfeti olan bir şeyi ödünç olarak verse ve bunlar başka bir şehirde karşılaştıklarında ödünç veren alacağını talep etse, ödünç alan kişi borcunu ödemeye veya ödünç alan kişi borcunu ödemek istese ödünç veren bunu kabul etmeye zorlanamaz. Ama her ikisi de ödeme hususunda anlaşılır ise bu caizdir. Çünkü yasak her ikisinin hakkını korumak için getirilmiştir.²⁷²

Hanbelîlere göre şartsız olarak verilen bir borç, başka beldede ödenecek olsa bu caizdir. Ödünç veren kişi, nakliye külfeti olan bir malı borç verse ve bunlar başka bir beldede karşılaştıklarında alacağını istese borçluyu bağlamaz. Ancak alacağının kıymetini isterse bu bağlayıcı olur. Çünkü kıymetin (bedelin) taşınmasında herhangi bir külfet yoktur. Aynı şekilde ödünç alan kişi, nakliye külfeti olan vereceğini başka bir beldede ödeyecek olsa o da ödünç vereni bağlamaz. Çünkü borç verdiği yere taşıma ihtiyacı ortaya çıkacaktır. Ama ödünç veren kişinin, bu malı borç verdiği beldedeki kıymetini talep etme hakkı vardır. Ancak, karz para cinsinden veya nakliye külfeti olmayan bir şey cinsinden ise başka beldede de olsalar tarafların talepleri bağlayıcıdır. Çünkü bu nevi karzın teslim yeri olarak, ödünç alınan beldede veya başka bir yerde olması arasında bir fark yoktur.²⁷³

Mâlikîlere göre yiyecek, eşya ve hayvan gibi karz konusu hususların başka bir beldede ödenmek üzere ödünç verilmesi haramdır. Ancak, taşıma külfeti olmayan para ve altın gibi karz konusu hususların şart koşulmadıkça başka bir beldede

²⁷⁰ Kâsânî, *Ön. ver.*, c:10, s.597; İbn Âbidîn, *Ön. ver.*, c:7, s.392.

²⁷¹ İbn Âbidîn, *Ön. ver.*, c:7, s.391.

²⁷² Şîrâzî, *Ön. ver.*, c:2, s.85; Şîrbînî, *Ön. ver.*, c:2, s.156.

²⁷³ İbn Kudâme, *Ön. ver.*, c:6, s. 442; Behûtî, *Ön. ver.*, c:3, s.43.

ödenmek üzere ödünç verilmesinde Irak ehlinin (Hanefilerin) süfteceyle yaptıkları gibi herhangi bir sakınca yoktur.²⁷⁴

2.2.6.2.Süftece

Süftece; ödünç veren kişinin alacaklısına, belirli miktardaki parayı borçlanılan yerin dışındaki belli bir yerde bizzat ödeme garantisini veya oradaki muhatabı olan üçüncü bir kişiye (ortağına, bir yakınına veya bir borçlusuna) kayıtsız şartsız ödeme emrini içeren yazıya yahut bu işlemin kendisine denir. Genellikle başka bir şehre giden yolcunun veya tâcirin yol tehlikesinden veya taşıma külfetinden istifâde etmek için başvurduğu bir işlemdir.²⁷⁵

Atâ b. Ebû Rebâh (ö. 114/732)'dan rivâyet olunduğuna göre, Abdullah b. Zübeyr *Radiyallâhü anh* Mekke'de bir gruptan dirhem alıyor ve Mus'ab b. Zübeyr'e Irak'a götürmesi için (süftece) yazıyordu. Onlar da, orada ondan alıyorlardı. İbn Abbas *Radiyallâhü anh*'a bu durum soruldu. O da bunda bir sakınca görmediğini söyledi. Ona denildi ki: Dirhemlerin, daha iyisini alacak olurlarsa (durum nedir?), İbn Abbas *Radiyallâhü anh*: 'Kendi dirhemleri ağırlığınca alırlarsa bunda herhangi bir sakınca yoktur' dedi.²⁷⁶

Hanefilere göre, halkın adet haline getirdiği bu süftece uygulaması mutlak bir borç olarak alınır ve bundan sonra herhangi bir şart olmaksızın başka belde ödenirse bunda sakınca yoktur. Ancak ödünç alınırken, şurada ödeyeceksin gibi bir şart koşulursa bu uygulama mekruh olur. Çünkü borç veren kişi kendi adına, bu şekilde yol tehlikesini ortadan kaldırmaktadır. Bu ise yarar sağlayan bir ödünç olmuş olur.²⁷⁷

Şâfiîlere göre yol tehlikelerinden veya taşıma külfetinden istifâde etmek için bir şahsa bedelini başka bir şehirde ödemek üzere borç vermek veya süftece yazmak caiz değildir.²⁷⁸

Mâlikîlere göre süftece hususunda iki görüş hâkimdir. Birinci görüşe göre süftece, menfaat sağlayan bir karz olduğu için caiz görülmemiştir. İkinci görüşe göre ise, yol güvenliği riski varsa zarûreten süftece düzenlenebilir. Alacaklının gideceği yere ulaştıran bütün yollarda can ve mal tehlikesi mevcutsa, bu ikisinin

²⁷⁴ Sahnûn, *Ön. ver.*, c:3, s.175-176; Karâfi, *Ön. ver.*, c:5, s.292-293.

²⁷⁵ İbn Âbidîn, *Ön. ver.*, c:7, s.395; Karâfi, *Ön. ver.*, c:5, s.293; Cengiz Kallek, "Süftece", *TDVİA*, c:38, s.19.

²⁷⁶ Beyhakî, *Ön. ver.*, Kitâbü'l-Buyû', 100 (nr. 10947), c:5, s.577.

²⁷⁷ Serahsî, *Ön. ver.*, c:14, s.37; Kâsânî, *Ön. ver.*, c:10, s.599; İbn Âbidîn, *Ön. ver.*, c:7, s.395.

²⁷⁸ Şîrâzî, *Ön. ver.*, c:2, s.84; 'İmrânî, *Ön. ver.*, c:5, s.462, 464.

muhafazasındaki maslahat, menfaat sağlayan karzın zararını önceleyeceğinden özellikle nakli güç ‘aynlar için süftece düzenlenmesi caizdir.’²⁷⁹

Hanbelîlere göre Ahmed b. Hanbel’den bu hususta iki görüş nakledilmiştir. Birinci görüşe göre, başka belde ödemeye şartıyla süftece yazılmasının câiz olmadığı, ikinci görüşe göre ise bunda her ikisinin de maslahatı olduğundan dolayı câiz olduğu şeklindedir. Aynı şekilde ödünç veren kişi, ödünç verirken şartsız olarak verir de süftece yazarsa veya herhangi bir şart olmaksızın ödünç başka bir belde ödenirse, bunda da herhangi bir sakınca yoktur.²⁸⁰

Fakihlerin bu tahlilleri çerçevesinde ödünç veren, süfteceye konu olan malı bir belde diğer bir beldeye ulaştırmak isterken kendi malının ulaşım güvenliğini sağlamak için karz akdi yaparsa bunun mekruh olduğu, ancak kendi malının ulaşım güvenliğinden ziyade bu zaman sürecinde borç alanın istifade etmesi için sırf bir iyilik olsun diye bu yola başvurarak karz akdi yapıp süftece yazarsa bunda bir sakıncanın olmadığı kanaatindeyiz.

2.2.7.Karz Akdinde Vadenin Bağlayıcılığı

İslâm fakihleri, karza konu olan hususlar için bir vade belirlenmesi halinde, belirlenen bu vadenin bağlayıcı olup olmaması konusunda iki görüş ortaya koymuşlardır. Bu görüşleri kısaca şöyle özetleyebiliriz:

2.2.7.1.Karz Akdinde Vadenin Bağlayıcı Olması

Mâlikîlere göre karz akdinde süre şartı koymak yani belirli bir vâde ile ödünç vermek caizdir. Bu nedenle ödünç veren açısından vadenin dikkate alınması gerektiği görüşündedirler.²⁸¹ Bir kimse akid esnasında üzerinde anlaştıkları bir vâdeye kadar ödünç alsa, bu belirlenen vâdede borcunu ödemesi gerekir. Mâlikîler bu görüşlerine şu hadîs-i şerifi delil olarak göstermişlerdir:

-Ebû Hureyre *Radıyallâhü anh'den*; o da Rasûlullah *Sallallâhü Aleyhi ve Sellem'den* rivâyet etti ki, Rasûlullah, İsrâil oğullarından bir adam zikretti. O adam İsrâil oğullarının bâzısından ödünç olarak bin dînâr vermesini istedi. Ödünç vermek isteyen bir kişi: ‘Buna şahid yapacağım şahidleri getir’ dedi. Ödünç isteyen: ‘Şâhid olarak Allah yeter’ (Feth, 48/28), dedi. Ödünç verecek olan bu sefer de: ‘Haydi bana

²⁷⁹ İbn Şâs, *Ön. ver.*, c: 2, s.759; Haraşî, *Ön. ver.*, c: 5, s.231; Karâfi, *Ön. ver.*, c:5, s.293.

²⁸⁰ İbn Kudâme, *Ön. ver.*, c:6, s.436, 438.

²⁸¹ Haraşî, *Ön. ver.*, c: 5, s.232; Karâfi, *Ön. ver.*, c:5, s.295.

kefil getir' dedi. O adam: 'Kefil olarak Allah yeter' dedi. Para sahibi: 'Hakîkaten doğru söyledin' dedi ve belirlenen bir va'de ile ona bin dînârı verdi. Parayı alan müteâkiben deniz seferine çıktı. İşlerini gördü. Sonra kendisine ödünç veren zâta gelmek üzere bineceği bir gemi aradı. Belirlenen müddet yaklaşıyordu. Fakat bir gemi bulamadı. Bunun üzerine bir odun parçası alıp, onun içini oydu. İçine bin dînârı ve bir de kendisinden o arkadaşına yazdığı bir mektup sahîfesini koydu. Sonra o oyuk yerin ağzını sıkıca kapatıp düzeltti. Sonra o odun parçasını deniz kenarına getirdi ve şöyle duâ etti: 'Ey Allah'ım, Sen bilmektesin ki, ben filan kimseden bin dînâr ödünç istedim. O benden bir kefil istedi. Ben "Kefil olarak Allah kâfidir" dedim. O, Sen'in kefilliğine razı oldu. Bir de benden şâhid istedi. Ben yine "Şâhid olarak Allah kâfidir" dedim. O yine Sen'in şâhidliğine de razı oldu (ve bin dînârı verdi. Ben vâdesinde borcumu ödemek kaygısına düştüm de) ona bu parayı göndereyim diye bir gemi bulmaya çalıştım. Fakat bulmağa muktedir olamadım. Artık ben şu bin dînâr borcumu Sen'in koruyuculuğuna emânet ediyorum! dedi. Sonra o odunu denize attı. Odun denizin içine girdikten sonra kendisi geri döndü. Borçlu bu hususta kendisini beldesine çıkaracak gemi bulmağa çalışırken, alacaklı da onun dönmesini umarak deniz kenarına çıktı. Belki bir gemi malını getirmiş olabilir diye gözetliyordu. Bu sırada birdenbire sahilde içinde para bulunan o odunu gördü. Onu ailesine yakacak bir odun olarak aldı. Evde onu parçalayınca içindeki paraları ve mektup sahîfesini buldu. Sonra ödünç alan, ödünç verene geldi ve ona bin dînârı getirdi ve: 'Allah'a yemîn ederim ki, (zamanında) malını sana getirmem için bir gemi aramaya devam ettim. Fakat sana geldiğim şu zamandan önce bir gemi bulamadım, dedi ve borcunu verdi. Ödünç veren kişi: 'Sen bana bir şey gönderdin mi?' dedi. Ödünç alan: 'İçinde sana geldiğim şu günden önce bir gemi bulamadığımı sana haber veriyorum' dedi. Ödünç veren kişi: 'Şübhesiz ki, Allah senin odun içinde göndermiş olduğun borcunu senin adına ödemiştir. Binâenaleyh tekrar vermek için getirdiğin bu bin dînârı, bir râşid olarak sevinçle götür' dedi."²⁸²

Mâlikîler bu hadîs-i şerifde geçen "*belirlenen bir vâde ile ona bin dînârı verdi*" sözünün karz akdinde süre belirlemenin cevazını ifade ettiğini ve Rasûlüllâh *Sallallâhü Aleyhi ve Sellem*'den önceki peygamberler vasıtasıyla bildirilen dini hükümlerin onu nesh edici bir delil bulunmadıkça bizim için de meşrû olduğunu söylemişlerdir.²⁸³

²⁸² Buhâri, Kitâbü'l-Kefâle, 1, (nr.2291), s.301.

²⁸³ Karâfi, *Ön. ver.*, c:5, s.295-296.

Hanefilerce de sadece şu durumlarda karz akdinde sürenin bağlayıcı olduğu belirtilmiştir:

1- Ödünç verecek olan bir kişi, belli bir vâde ile bir şahsa ödünç verilmesini vasiyet ederse bu vâde bağlayıcı olur. Örneğin bir şahıs, ölümünden sonra kendi malından bir kimseye bir yıl vâdeli olarak ödünç verilmesini vasiyet etse, bu vasiyeti geçerlidir ve vasiyet olunduğu gibi ölümünden sonra malından o kimseye bir miktar ödünç vermek gerekir. Bu durumda mirasçılardan bir yıldan önce bu alacağı talep etme hakları olamaz.²⁸⁴ Eğer mirasçılar, mûrisin bir yıl vâde ile başkasına ödünç verilmesi yönündeki bu vasiyetini yerine getirmeyip o malı tüketecek olurlarsa, mûrisin başka malı varsa onlar satılarak üçte bir bedelinden bir yıl vadeli olarak o şahsa karz verme vasiyeti mutlaka yerine getirilir.²⁸⁵

2- Ödünç alan kişi, aldığı borcu inkâr eder ve ödünç veren kişi de alacağını tahsil edebilmek için ona belli bir vâde tanırsa veya ödünç alan borcunu bir başka şahsa havâle eder ve ödünç veren kişi de yeni borçluya ‘şu zamana kadar öde’ gibi bir vâde verirse ya da kadı (hâkim), Mâlikî mezhebinin görüşüne göre telifken hüküm verirse birinci maddede olduğu gibi Hanefilerce sürenin bağlayıcı olacağı söylenmiştir.²⁸⁶

2.2.7.2.Karzda Vâdenin Bağlayıcı Olmaması

Hanefilere göre karz akdi, teberrû niteliğinde olduğundan dolayı diğer borçların hilâfına karz borcu için vâde belirlemek bağlayıcı değildir. Yani bir kimse ödünç verirken belli bir süre belirleyerek vâde koyamaz. Ya da ödünç verdikten sonra vâde koymuşsa da bu dikkate alınmaz.²⁸⁷ Bu yüzden ödünç veren kişi, borçlu kişiden alacağını dilediği zaman isteyebilir. Hanefiler bunun nedenini şöyle açıklamışlardır:

1- Ödünç veren kişi bir bakıma teberrû niteliğinde bir tasarrufta bulunmuştur. Belirlenen vâde bağlayıcı olsaydı, teberrû yoluyla yapılan tasarruf, bu yolla bir şeyler veren kişiyi bağlardı. Bu bağlayıcılık da belirlenen vâde bitene kadar o kişinin alacağını talep hakkından vazgeçilmesi manasına gelirdi. Halbûki bu, teberrû yoluyla yapılan bir tasarrufun yapısına aykırıdır. Herhangi bir akdin yapısına aykırı olarak ileri sürülen şart geçersiz olduğu gibi, böyle bir şeyin akid kapsamına alınması da

²⁸⁴ Kâsânî, *Ön. ver.*, c:10, s.600.

²⁸⁵ Serahsî, *Ön. ver.*, c:28, s.100.

²⁸⁶ Durmuş, *Ön. ver.*, s.328.

²⁸⁷ Kâsânî, *Ön. ver.*, c:10, s.600.

geçersizdir. İşte bu yüzden akid yapıldıktan sonra zikredilse bile vâde bağlayıcı değildir.

2- Karz akdi, âriyet akdi gibi değerlendirilir. Âriyet akdinin bir vâde belirlenerek yapılması bağlayıcı değildir. Hatta âriyet veren kimse, bu akdin vâdesini bir yıl olarak belirlese bile verdiği malı o anda geri isteyebilir. İşte karz akdi için belirlenen vâde de bunun gibidir. İbrâ yoluyla mülkiyetin sonlandırılması ise bunun hilâfinadır. Hak sahibi, ibra yoluyla bir maldaki mülkiyetini sona erdirebilir. Çünkü teberrû yoluyla mülkiyetin sona erdirilmesi mümkündür. Ancak bir kimse ödünç vermekle mülkiyetini ortadan kaldırmamaktadır. Mislinin mülkiyeti kendisinde durmaktadır. Karz akdinde vâde bağlayıcı olsaydı, mal sahibinin vâde doluncaya kadar kendi mülkünü talep etme hakkını kullanamaması söz konusu olacaktı. Bu ise teberrû akdinin yapısına aykırıdır.²⁸⁸

Şâfiî ve Hanbelîlere göre de karz akdinde vâde belirlenmesi bağlayıcı değildir. Vâde belirlenmiş olsa da ödünç verenin, karzın bedelini (ihtiyacı olduğunda) hemen talep etme hakkı vardır. Veya taraflar istedikleri zaman akdi feshedip, vâdeyi sonlandırabilirler.²⁸⁹ Fakat akid esnasında bir vâde belirlenmiş ise o vâdeye uymak bir va'd olduğu için mendup kabul edilmiştir.²⁹⁰

Cumhur fukahâya göre karz, mendup bir akit olarak değerlendirilip her ne kadar bu vâde bağlayıcı kabul edilmese de Mâlikîlerin, karz akdindeki vâdenin bağlayıcılığı görüşünün karz-hasen müessesesinin işlerlilik kazanması ve temel hedef olan ihtiyaçların karşılanması amacının gerçekleşmesi açısından daha uygun olacağı kanaatindeyiz.

2.2.8.Karz Akdinde Vekâlet Ve Elçilik (Aracılık)

Sözlükte ‘birine güvenmek, bir işi güvenilir birine bırakmak’²⁹¹ anlamına kullanılan vekâlet, fıkıh ıstılâhında bir kimsenin birine kendi adına hukukî işlem yapma yetkisi vermesini ve bu yetkiyi ifâde eder.²⁹²

Elçilik (aracılık) ise, sözlükte ‘göndermek, mektup, mesaj’²⁹³ gibi anlamlara gelir. Fıkıh ıstılâhı olarak ise, bir kimsenin irâde beyanını diğer bir kimseye tebliğ

²⁸⁸ Serahsî, *Ön. ver.*, c:14, s.33-34; Kâsânî, *Ön. ver.*, c:10, s.600.

²⁸⁹ Şîrâzî, *Ön. ver.*, c:2, s.82; İmrânî, *Ön. ver.*, c:5, s.457; İbn Kudâme, *Ön. ver.*, c:6, s.431.

²⁹⁰ Şîrbîni, *Ön. ver.*, c:2, s.157; Behûtî, *Ön. ver.*, c:3, s.40.

²⁹¹ Feyrûzâbâdî, *Ön. ver.*, s.1069; Cevherî, *Ön. ver.*, c:5, s.1845.

²⁹² Aybakan, “Vekâlet”, *TDVİA*, c:43, s.1; Abdülmun‘im, *Ön. ver.*, c:3, s.496.

²⁹³ Feyrûzâbâdî, *Ön. ver.*, s.1005; Cevherî, *Ön. ver.*, c:4, s.1709.

etmeyi ifâde eder. Vekâlette temsilci başkası adına hareket etmekle beraber yaptığı işlem kendisinin irâde beyanıyla kurulurken, elçi sadece işlem yapmak isteyen kişinin irâde beyanını iletmekle görevlidir.²⁹⁴

Hanefî fakihlerince ödünç vermede vekâlet caiz görülmüş, ancak ödünç istemede ise caiz görülmemiştir.²⁹⁵ Meselâ yirmi kişi bir adama gelerek ödünç isteyip, hepsine vekâleten aralarından birine vermesini söyleseler, o da verse, daha sonra ödünç veren kişi paraları teslim alan kişiden onun hissesine düşen miktardan fazlasını talep edemez. Çünkü o, kendi hissesinin dışındakileri, arkadaşları adına vekâleten teslim almıştır. Bu durum karzı teslim almada vekâletin sahih olduğunu, karz istemede ise vekâletin sahih olmadığını göstermektedir.²⁹⁶

Bir elçi vasıtasıyla ödünç istemede ise, ödünç alanın sadece akdî irade beyanı karşı tarafa iletiği için elçilik caiz görülmüştür. Ödünç alan kişi, bir kişiye ‘bana 500 TL ödünç olarak para gönder’ diye bir elçi (aracı) gönderse, ödünç verecek olan kişi de bunun üzerine ödünç isteyen istediği parayı bu elçiyle gönderse ve elçi de teslim aldığını ikrar etse akid sahih olur.²⁹⁷

Şâfiî fakihlerince de ödünç almada vekâlet caiz görülmüştür.²⁹⁸

2.2.9. Karz Konusu Malın Satın Alınması

Ödünç alınan malın, ödünç alan kişi tarafından satın alınması caizdir. İmâm Ebû Hanîfe ve İmâm Muhammed’e göre, bu satın almada kast edilen, ödünç alınan mal değil zimmette sabit olan borçtur. Henüz ödünç alınan mal üzerinde tasarrufta bulunulmamış olsa bile, parası aynı mecliste verilmek şartıyla karz konusu malın satın alınması caizdir. Ancak parası verilmeden meclisten ayrılacak olurlarsa, Rasûlüllâh *Sallallâhü Aleyhi ve Sellem*’in nehyettiği²⁹⁹ ‘borcun borç karşılığı satılması’ gibi bir durum ortaya çıkacağından satış caiz olmaz. İmâm Ebû Yûsuf’a göre ise, karz olarak alınan mal üzerinde tasarrufta bulunulmadıkça mülkiyet ifade etmediğinden bu işlem caiz olmaz. Ancak karz alınan malın üzerinde tasarrufta bulunulması halinde ise, her üç fakihe göre de caizdir. Çünkü tasarrufta bulunmakla

²⁹⁴ Nasi Aslan, “Risâlet”, *TDVİA*, c:35, s.125.

²⁹⁵ İbn Âbidîn, *Ön. ver.*, c:7, s.396.

²⁹⁶ Haskefi, *Ön. ver.*, s.430; Kadri Paşa, *Ön. ver.*, s.114 (md. 698).

²⁹⁷ İbn Âbidîn, *Ön. ver.*, c:7, s.395-396.

²⁹⁸ Şirbîni, *Ön. ver.*, c:2, s.158.

²⁹⁹ İbn Ömer *Radıyallâhü anhümâ*’dan rivâyet edildiğine göre *Rasûlüllâh Sallallâhü Aleyhi ve Sellem* ‘borcun borç karşılığı satılmasını yasaklamıştır.’ Bkz.: Hâkim, *el-Müstedrek ale’s-Sahihayn*, Kitâbu’l-Buyu’, c:2, s. 83 (nr. 2397). Hâkim (ö.405), bu hadisin Müslim’in şartlarına göre sahih olduğunu söylemiştir.

zimmette mislini vermek üzere ihtilafsız mülkiyet sabit olmuş olur.³⁰⁰

2.2.10.Karzın Teminat (Güvence) Altına Alınması

İslâm dini, Allah'ın “*Ey iman edenler!.....İyilik ve takva (Allah'a karşı gelmekten sakınma) üzere yardımlaşın.*”³⁰¹ emri çerçevesinde müslümanların dinin ve aklı selimin iyi ve güzel kabul ettiği her hususta yardımlaşmalarını ve sıkıntılarının çözümünde dayanışma içerisinde olmalarını öğütlemektedir.³⁰²

Rasûlullah *Sallallâhü Aleyhi ve Sellem* de aynı şekilde, müslümanların derdiyle dertlenmenin, sıkıntılı zamanlarında onların ihtiyaçlarını gidermenin büyük bir sevap olduğunu belirtmiş ve onları yardımlaşmaya teşvik etmiştir.³⁰³

Ancak İslâm fikhında, Allah ve Rasûlü *Sallallâhü Aleyhi ve Sellem*'in bu öğütleri temeline dayanan sosyal yardımlaşma ve dayanışma müessesesi Karz-ı Hasenin, zamanımızda kendisinden beklenen düzeyde işlevsel olarak çalıştığını söyleyebilmemiz mümkün değildir.

Özellikle ödünç verebilme imkânı olan insanların, ödünç vermeye yanaşmamalarının nedenleri araştırıldığında veya kendilerine hangi nedenlerden dolayı ödünç vermek istemedikleri sorulduğunda, kimi zaman borçların inkâr edilmesi, kimi zaman insanların aldıkları borçlarını zamanında geri ödememeleri, eğer ödünç para ödücü ise paranın enflasyon sebebiyle zaman içerisinde değer kaybına uğraması, insanların birbirlerine olan güven duygusunu yitirmeleri veya Allah rızası için ödünç vermenin manevî boyutunu kavrayamamaları gibi nedenlerle ödünç vermeye yanaşmadıkları ve bu nedenlerden dolayı da karz müessesesinin işlevinin zayıfladığı görülmektedir.³⁰⁴

İşte diğer borçlarda olduğu gibi karz borcunda da bu sorunların çözümüne getirilebilecek yazma, şahit tutma, kefil isteme, rehin alma, yaptırım uygulama ve değer kaybını telâfi gibi çözüm önerileri, karz-ı hasen uygulamasının yaygınlaşmasına katkı sağlayacaktır.

³⁰⁰ Haskefi, *Ön. ver.*, s.329; İbn Âbidîn, *Ön. ver.*, c:7, s.392-393.

³⁰¹ Mâide, 5/2.

³⁰² Şener, *Ön. ver.*, s.391.

³⁰³ "Bir kimse, bir müslümanın dünya sıkıntılarında bir sıkıntıyı giderip ferahlandırırsa, Allah da onun kıyamet sıkıntılarında birini giderir." Bkz.: Müslim, *Kitâbü'z- Zikri ve'd-Duâi ve't-Tevbeti ve'l-İstiğfâr*, 38 (nr. 2699), c: 4, s.2074; İbn Mâce, *Kitâbü's-Sadakât*, 19, (nr.2431), c: 3, s.501.

³⁰⁴ Özdemir, *Ön. ver.*, s.135.

2.2.10.1. İslam'ın Borcu Yazma (Belgeleme) ve Şâhit Tutma

Kur'an'da bulunan en uzun âyet-i kerîme, borçlanmayla ilgili olan âyet-i kerîmedir. Bu âyet-i kerîmede Allah: *“Ey iman edenler! Belli bir süre için birbirinize borçlandığınız (veresiye alışveriş yaptığınız) zaman bunu yazın. Aranızda bir yazıcı adaletle yazsın. Yazıcı, Allah'ın kendisine öğrettiği şekilde yazmaktan kaçınmasın, (her şeyi olduğu gibi dosdoğru) yazsın. Üzerinde hak olan (borçlu) da yazdırsın ve Rabbi olan Allah'tan korkup sakınsın da borçtan hiçbir şeyi eksik etmesin (hepsini tam yazdırsın). Eğer borçlu, akli ermeyen veya zayıf bir kimse ise, ya da yazdıramıyorsa, velisi adaletle yazdırsın. (Bu işleme) şâhitliklerine güvendiğiniz iki erkeği; eğer iki erkek olmazsa, bir erkek iki kadını şâhit tutun. Bu, onlardan biri unutacak olursa, diğerinin ona hatırlatması içindir. Şâhitler çağrıldıkları zaman (gelmekten) kaçınmasınlar. Az olsun, çok olsun, borcu süresine kadar yazmaktan usanmayın. Bu Allah katında adâlete daha uygun, şâhitlik için daha sağlam, şüpheye düşmemeniz için daha elverişlidir. Yalnız, aranızda hemen alıp verdiğiniz peşin ticâret olursa, onu yazmamanızdan ötürü üzerinize bir günah yoktur. Alışveriş yaptığınız zaman da şâhit tutun. Yazana da, şâhide de bir zarar verilmesin. Eğer aksini yaparsanız, bu sizin için günahkârca bir davranış olur. Allah'a karşı gelmekten sakının. Allah size öğretiyor. Allah, her şeyi hakkıyla bilendir.”*³⁰⁵ buyurmaktadır.

Cessâs (ö. 370/981), *Ahkâmu'l-Kur'ân* adlı eserinde veresiye borçlar hakkında Allah'ın: *“Belli bir süre için birbirinize borçlandığınız (veresiye alışveriş yaptığınız) zaman bunu yazın.... (Bu işleme) şâhitliklerine güvendiğiniz iki erkeği; eğer iki erkek olmazsa, bir erkek iki kadını şâhit tutun.”*³⁰⁶ âyeti kerimesi gereği yazma ve şâhit tutma emrinin vacip iken, daha sonra *“Eğer birbirinize güvenerseniz kendisine güvenilen kimse emanetini (borcunu) ödesin ve Rabbi olan Allah'tan sakınsın.”*³⁰⁷ âyeti kerimesiyle bu vücûbuyyet hükmünün nesh olduğunu, yazma ve şâhit tutma emrinin menduba dönüştüğünü söylemiştir.³⁰⁸

Cumhur ulemâ da, bu âyet-i kerîmede geçen “yazın” ifadesinin bir emir değil tavsiye olduğunu, eğer borçlu müttakî birisi ise yazmaya gerek olmadığını, ancak böyle birisi değilse borç verenin hakkını korumak veya tarafların ileride ne aldıklarının ya da ne verdiklerinin unutulmaması, bir tereddüde, bir endişeye mahâl

³⁰⁵ Bakara, 2/282.

³⁰⁶ Bakara, 2/282.

³⁰⁷ Bakara, 2/283.

³⁰⁸ Cessâs, *Ön. ver.*, c:2, s.205-206.

bırakılmaması, inkâr edilmemesi ve verilen borcun güvence altına alınması için yazılıp bir belgeye dayandırılmasının mendup olduğunu söylemişlerdir.³⁰⁹

Âlimler, aynı âyet-i kerîmenin devamında geçen “*şâhit tutun*” ifadesinin de yine aynı şekilde bir emir değil, tavsiye olduğunu, ancak bu tavsiyenin dikkate alınması gerektiğini, ‘bu az bir şeydir, yazılmasına ve şahit tutulmasına lüzum yoktur’ denilmemesi gerektiğini belirtmişlerdir. Borcun yazılması veya yazılı bir vesîkaya dayandırılması Allah katında en âdil olanı ve takvâya da daha uygun olanıdır. Bu durum aynı zamanda şâhitlik yapılabilmesi ve borçla ilgili herhangi bir endişeye mahâl bırakılmaması için kuvvetli bir delildir.³¹⁰

Karz da bir borçlanma muâmelesi olduğuna göre, ortaya çıkabilecek anlaşmazlıkları önlemek için karz akdinin de yazılı sözleşme yapıp tespit edilmesi, hakların korunması bakımından en doğru yoldur.³¹¹

Çünkü toplumumuzda, insanların genellikle birbirlerine güvenerek, yazılı bir belgeye dayanmadan borç verdikleri veya borç aldıkları çok olmaktadır. Sonra da, buna bağlı olarak bazen bir takım problemler ortaya çıkmakta, hatta insanlar ödünç verdiklerine de, vereceklerine de bin pişman olmaktadır.

Bu nedenlerden dolayı, her ne kadar âyet-i kerîmedeki borcun yazılması ve şâhit tutulmasıyla ilgili emir tavsiye niteliğinde de olsa, ister alım-satıma ait borçlar olsun, ister karza ait borçlar olsun borcun unutulmaması, ileride herhangi bir ihtilâfin ortaya çıkmaması veya borç alanın ölümü halinde adli makamlara başvurulabilmesi için borcun yazılı belgeyle kayıt altına alınmasının ve gerekirse şâhit tutulmasının daha uygun olacağı kanaatindeyiz.

2.2.10.2.Kefil isteme

Sözlükte ‘bir şeyi bir şeye eklemek, birleştirmek’³¹² anlamına kullanılan kefâlet, fıkıh ıstılâhı olarak bir hakkın güvenceye bağlanması amacıyla bir kimsenin asıl borçlunun alacaklı karşısındaki sorumluluğuna katılması veya birinin teslimini üstlenmesi anlamına gelmektedir. Ödenmesi gereken borçtan, asıl borçlu ile birlikte sorumlu tutulacak kimseye de kefil denir.³¹³

Kur’an’ın “*Onlar, ‘Hükümdarın su kabını yitirdik. Onu getirene bir deve*

³⁰⁹ İbnü’l-Arabî, *Ön. ver.*, c:1, s.328; Kurtûbî, *Ön. ver.*, c:4, s.430-431.

³¹⁰ İbnü’l-Arabî, *Ön. ver.*, c:1, s.332, 340; Bilmen, *Ön. ver.*, c:6, s.101.

³¹¹ Şener, *Ön. ver.*, s.397.

³¹² Zebîdî, *Ön. ver.*, c:30, s.334-335; Cevherî, *Ön. ver.*, c:5, s.1810.

³¹³ Serahsî, *Ön. ver.*, c:19, s.160; Apaydın, “Kefâlet”, *TDVİA*, c:25, s.168, 169.

*yükü ödül var. Ben buna kefilim' dediler.”*³¹⁴ âyet-i kerimesi ile “*Zekeriya'yı da onun bakımıyla görevlendirdi.”*³¹⁵ âyet-i kerîmesindeki kefillik üstlenmesi de bu anlamdadır. ‘Meryem’in sorumluluğunu üstlenerek kendisine ekledi’ demektir. Yine aynı şekilde Rasûlullâh *Sallallâhü Aleyhi ve Sellem*’in “*Ben ve yetime bakan kimse cennette şöleyiz.”* (Orta parmağı ile başparmağını yan yana getirip, aralarını açip kapayarak işâret etti.)³¹⁶ hadîs-i şerifindeki kefillik üstlenmesi de aynı anlamdadır. ‘Yetimin sorumluluğunu üstlenerek kendisine ekledi’ demektir.³¹⁷

Ebû Hureyre *Radiyallâhü anh*’den rivâyet olunduğuna göre bir gün Rasûlullah *Sallallâhü Aleyhi ve Sellem*, İsrâil oğullarından bir adam zikretti. O adam İsrâil oğullarının bâzısından ödünç olarak bin dînâr vermesini istedi. İçlerinde ona para vermek isteyen bir zât: ‘Buna şâhid yapacağım şâhidleri getir’ dedi. Ödünç alan kişi: ‘Şâhid olarak Allah yeter’ (Feth, 48/28), dedi. Ödünç verecek olan kişi bu sefer de: ‘Haydi bana kefil getir’ dedi. O adam da: ‘Kefil olarak Allah yeter’ buyurdu. Bunun üzerine para sahibi: ‘Hakîkaten doğru söyledin’ dedi ve belirlenen bir va’de ile ona bin dînârı verdi. (...)³¹⁸

Bu âyet-i kerîme ve hadîs-i şerifler çerçevesinde İslâm fakihleri, karz akdinde ödünç verenin kefil isteme hakkının olduğunu, bu talebin akidlerde bir ziyadelik şartı değil, akdın güvence altına alınması gerektiğini ortaya koyan şartlardan bir şart olduğunu söylemişlerdir.³¹⁹

Hanefilere göre karz akdinde taraflar, yiyeceklerin pahalı olduğu başka bir şehirde karşılaşırsalar, alacaklı da hakkını istese, borçlu orada yiyeceklerin pahalı olduğu için ödemesse, bu durumda alacaklı “benim borcumu vermedi veya geciktirdi” diye ödünç alan kişiyi cezalandıramaz. Ancak, borç aldığı yerde ödeyeceğine dair ödünç alan kişiden bir kefil isteyerek alacağını güvence altına alabilir.³²⁰

Yine aynı şekilde bir kimse, birisine 1000 TL ödünç verse ve buna kefil tutsa, daha sonra kefil 900 TL karşılığında alacaklı ile sulh akdi yapsa ve alacaklı da bu parayı teslim alsın akid geçerli olur. Çünkü, kefil asıl borçlunun yerine geçmiştir. Asıl borçlunun zimmetinde sabit olan borç, böylece kefilin zimmetinde de sabit olmuş olur. Alacaklının akid meclisinde teslim alması koşuluyla böyle bir sulh anlaşması

³¹⁴ Yûsuf, 12/72.

³¹⁵ Âl-i İmrân, 3/37.

³¹⁶ Buhârî, Kitâbü'l-Edeb, 24, (nr. 6005), s.839.

³¹⁷ Serahsî, *Ön. ver.*, c:19, s.160.

³¹⁸ Buhârî, Kitâbü'l-Kefâle, 1, (nr. 2291), s.301.

³¹⁹ Serahsî, *Ön. ver.*, c:14, s.39; Şirbînî, *Ön. ver.*, c:2, s.157; Behûtî, *Ön. ver.*, c:3, s.41.

³²⁰ İbn Âbidîn, *Ön. ver.*, c:7, s.392.

yapması caiz olduğu gibi, kefiliyle de böyle bir sulh anlaşması yapması caizdir. Daha sonra kefil ödünç veren kişiye kaç para ödediyse onu ödünç alandan isteyebilir. Çünkü ödünç veren, kalan 100 TL'yi ödünç alandan ibra etmiş sayılır.³²¹

2.2.10.3.Rehin alma

Sözlükte ‘alıkoyma, hapsedme, bir şeyi bir şeyin yerine koyma’³²² gibi anlamlarda kullanılan rehin, fıkıh ıstılâhında alacaklının alacağını güvence altına almak maksadıyla borçlunun meşru bir malını kendisinin veya üçüncü kişinin yanında alıkoymak üzere borçlu ile karşılıklı rızalaşarak yaptığı bir teminat akdidir. Rehın alınan mal için de bu tabir kullanılır.³²³

Kur’an’da Allahu Teâlâ’nın: “Eğer yolculukta olur da bir yazıcı bulamazsanız, o zaman alınmış rehinler yeterlidir.”³²⁴ âyet-i kerîmesi borç karşılığı rehin alınabileceğine delildir. Bu ifade, haber şeklinde gelmiştir. Çünkü âyet-i kerîme atıfla, Bakara sûresinin bir önceki âyet-i kerîmesinde geçen “yazın” ve “alış-veriş yaptığınız zaman da şahit tutun”³²⁵ emirlerine bağlanmıştır. Emir sîgasıyla sabit olacak en aşağı hüküm ise câzliktir.³²⁶

Rehin alma hususuyla ilgili olarak Peygamber Efendimizin eşi Âişe Radıyallâhü anhâ vâlidemizden Rasûlüllâh Sallâhü Aleyhi ve Sellem’in zırhını rehin bırakarak veresiye yiyecek satınaldığı rivâyet edilmiştir.³²⁷

Rehin, ödenmesi gereken bir borç karşılığında alınır.³²⁸ İslâm fakihlerince kefâlette olduğu gibi alacaklının (mukrızın) ödünç alan kişiden rehin alma hakkı vardır. Çünkü bunlar akidde bir ziyadelik değil, akdin güvence altına alınması kabilinden istenen şartlardır.³²⁹

Ancak, rehin alan mukrız (ödünç veren), aldığı rehini ödünç alanın izni olmadıkça kullanamaz. Kullanması veya ondan istifâde etmesi mekruh olur.³³⁰

³²¹ Serahsî, *Ön. ver.*, c:14, s.39.

³²² Cevherî, *Ön. ver.*, c:5, s.1202.

³²³ Serahsî, *Ön. ver.*, c:21, s.63; Çeker, *Ön. ver.*, s.215.

³²⁴ Bakara, 2/283.

³²⁵ Bakara, 2/282.

³²⁶ Serahsî, *Ön. ver.*, c:21, s.64.

³²⁷ Âişe Radıyallâhü anhâ vâlidemiz şöyle rivayet etmiştir: “Rasûlüllâh Sallâhü Aleyhi ve Sellem bir Yahûdi’den veresiye yiyecek satın aldı ve ona zırhını rehin olarak verdi.” Bkz.: Müslim, Kitâbü’l-Musâkat, 124 (nr. 1603), c: 3, s.1226.

³²⁸ Merğınânî, *Ön. ver.*, c:4, s.128.

³²⁹ Serahsî, *Ön. ver.*, c:21, s.64; Şirbînî, *Ön. ver.*, c:2, s.157; Behûtî, *Ön. ver.*, c:3, s.40.

³³⁰ İbn Âbidîn, *Ön. ver.*, c:7, s.395.

2.2.10.4.Yaptırım Uygulama (Hapis)

İslâm fikhında karzı gerçek ihtiyacı için alan borçlu, eğer geri ödeme güçlüğü çekiyorsa ona gerekli kolaylığın gösterilmesi, hatta imkân dâhilinde ise bu borcun bağışlanması hususunda âyet-i kerîmede tavsiyede bulunmaktadır: “*Eğer borçlu darlık içindeyse, ona eli genişleyinceye kadar mühlet verin. Eğer bilerseniz, (borcu) sadaka olarak bağışlamanız, sizin için daha hayırlıdır.*”³³¹

Bunun yanında aldığı borcu ödeme gücü olduğu halde zamanında ödemeyenlerle ilgili ise Rasûlüllâh *Sallallâhü Aleyhi ve Sellem* hadîs-i şeriflerinde: “*Zengin kimsenin, borcunu geciktirmesi zulümdür*”, “*Bulanın (malı ödeme imkânı olanın) borcunu ifâ etmemesi şerefin(e söz söylenmesin)i ve cezalandırılmasını helal kılar.*” buyurmuşlardır.³³²

Merğınânî (ö. 593/1197), *el-Hidâye* adlı eserinde İmâm Ebû Hanîfe'nin, ödeme gücü olduğu halde borcunu geciktirenlerin borçlarını ödemeye zorlamanın ve haksızlığı önlemenin bir yolu olarak hapsedilebileceklerini söylediğini belirtmiştir. Ona göre, borçlunun malı varsa, hâkim malını satıp borcunu ödeyinceye kadar borçluyu hapsedebilir. Ancak borçlunun malı üzerinde herhangi bir tasarrufta bulunamaz.³³³

İslâm fikhında bir zarar meydana geldiği zaman bu zararın giderilmesi esas alınarak düzenlemeler yapılmıştır. Borcun kasden ödenmemesi halinde eğer alacaklı zarara uğrayacak olursa, bu borcun ödenmemesinin şer'an caiz olmadığına ihtilaf yoktur. Dolayısıyla şer'an caiz olmayan bir tutum ve davranışın ek bir sorumluluk getirdiği söylenebilir.³³⁴

2.2.10.5.Para Borçlarında Değer Kaybı (Kesad ve Enflasyon)

Zamanımızda, ekonomik nedenlerden dolayı tedâvüldeki paraların kesâdı veya çok sık değer kayıpları söz konusu olmaktadır. Verdikleri ödünç borçlarla insanların ihtiyacını gideren kişiler, mânevî mükafaatlar kazanmakta fakat paraların tedâvülden kalkması (kesad) veya enflasyon gibi sebeplerle zarara uğrayabilmektedirler. Bu ise ister istemez karz akdinin işlevini olumsuz olarak etkilemektedir.

Paranın semeniyyet (alım gücü) değerini yitirip, onunla işlem yapılmasının

³³¹ Bakara, 2/280.

³³² Buhârî, Kitâbün fi'l-İstikrâz, 12, 13 (nr.2400), s.316-317.

³³³ Merğınânî, *Ön. ver.*, c:3, s. 285.

³³⁴ Rahmi Yaran, *İslâm Hukukunda Borçlunun ve Alacaklının Temerrüdü*, (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 1994), s.169.

tüm beldelerde terk edilmesi veya devletçe tedavülden kaldırılmasına kesâd,³³⁵ tedâvüldeki para miktarının üretim seviyesine ve mal arzına oranla ölçsüz bir artış göstermesine ise enflasyon denilmektedir. Enflasyonun en açık belirtisi para değerinin düşmesi ve fiyatların yükselmesidir.³³⁶

Paraların değer kaybına uğraması güncel fikhî bir mesele olmakla birlikte, ilk dönem İslâm fakihlerinin bu konulara ışık tutacak içtihatları bulunmaktadır.

Altın ve gümüş, yaratılış itibariyle semen (para) olarak yaratıldıklarından dolayı, insanlar onlarla işlem yapmayı bıraksa yani tedâvülden kaldırılsalar veya zamanla değerleri artsa veya düşse bile, para olma niteliğini kaybetmezler. Ödünç olarak alındıklarında değer kaybına uğramalarına bakılmaksızın mislen geri ödenmeleri gerekir.³³⁷

Ancak altın ve gümüşün dışındaki paraların tedâvülden kaldırılmaları veya ekonomik nedenlerden dolayı değerlerinin artması veya değer kaybetmeleri halinde ise nasıl bir işlem göreceği hususunda fahihler arasında farklı değerlendirmeler bulunduğu karza konu olan hususlarla ilgili hükümler bölümünde değinmiştik.³³⁸

Hanefilere göre karz olarak alınan malın mislî olarak ödenmesinde İmâm Ebû Hanîfe ve İmâmeyn arasında ittifak vardır. Ancak altın ve gümüşün dışındaki paraların, tedâvülden kaldırılmalarıyla doğal olarak para olma niteliklerinin ortadan kalktığından İmâm Ebû Hanîfe'ye göre yine mislinin ödenmesi, İmâmeyne göre ise kıymetinin ödenmesi gerekir. Kıymetinin ödenmesi hususunda İmâm Ebû Yûsuf'a göre borç alındığı ilk günün kıymeti, İmâm Muhammed'e göre ise geçerli oldukları son günün kıymetinin ödenmesi gerektiği söylenmiştir.³³⁹

Hanefilere göre altın ve gümüşün dışındaki madeni paraların ödünç alınmasından veya verilmesinden sonra enflasyon nedeniyle değerlerinin artması veya düşmesi durumuna da itibar edilmez. Onların da mislen geri ödenmesi gerekir. Çünkü semen olma özellikleri ortadan kalkmamıştır. Sadece insanların o paraya olan rağbetlerinin değişmesiyle değerleri değişmiştir. Buna ise itibar edilmez.³⁴⁰

Ancak paraların karzı bölümünde değindiğimiz gibi bazı Hanefî fakihlerinin İmâm Ebû Yûsuf'a isnad ederek naklettikleri ve müftâbih olduğu söylenen diğer bir

³³⁵ İbn Âbidîn, *Ön. ver.*, c:7, s.55, 390.

³³⁶ Döndüren, "İslam'da Para-Kredi, Faiz ve Enflasyon İlişkileri", *İslâmî Araştırmalar*, Sayı: 3, (Ocak 1987), s.57. <http://www.islamiarastirmalar.com/upload/pdf/c216c13166eb0ce.pdf>? [5 Temmuz 2018].

³³⁷ İbn Âbidîn, *Ön. ver.*, c:7, s.389.

³³⁸ Bkz.: s.45-49.

³³⁹ Serahsî, *Ön. ver.*, c:14, s.29-30; Haskefî, *Ön. ver.*, s.429; İbn Âbidîn, *Ön. ver.*, c:7, s.390.

³⁴⁰ Serahsî, *Ön. ver.*, c:14, s.30.

kavle göre ise bu nevi paraların piyasada bulunamaz olması, tedâvülden kaldırılması veya değerinin artması ve düşmesi arasında hiçbir fark olmadığı belirtilerek mislen değil, teslim alma günündeki kıymetinin ödenmesi gerektiği söylenmiştir.³⁴¹

Hanbelîlere göre altın ve gümüşün dışındaki fülüs ve benzeri paraların kullanımını devlet başkanı yasaklasa ve insanlar da onunla işlem yapmayı terketseler, ödünç veren kişinin kıymetini alma hakkı vardır. Ödünç alanın kişinin elinde mevcut olsun veya harcanmış olsun fark etmez. Çünkü ödünç alan kişinin mülküne geçtikten sonra o paralarla ilgili yasaklama ya da tasarrufunda kusur ortaya çıkmıştır. İmam Ahmed b. Hanbel, değeri düşük dirhemlerle ilgili olarak ödünç alındıkları günkü değeri takdir edilerek geri ödemesi yapılır, kıymetinin artmasına veya eksilmesine bakılmaz demiştir.³⁴²

Hanbelî fakîhi İbn Kudâme *el-Muğni* adlı eserinde altın ve gümüşün dışındaki fülüs ve benzeri paraların kullanımının yasaklanması veya insanların onunla işlem yapmayı terketmesi hususunu izah ederken İmam Mâlik ve İmam Şâfiî'nin de ödünç verenin ancak ödünç verdiği mislini alma hakkı olduğunu, değerinin noksanlaşması dışında bu nevi paraların kendilerinde bir kusur olmadığını söylediklerini belirtmiştir.³⁴³

Netice olarak, İslâm fakihleri genel itibariyle para borçlarının geri ödemesinde paranın değerinin artması veya düşmesi (enflasyon) durumuna itibar etmedikleri görülmektedir. Ancak bu durumun karz müessesesinin işlerliğine olumsuz etki etmemesi için;

1- Rasûlüllâh *Sallallâhü Aleyhi ve Sellem*'in "*Muhakkak ki sizin en hayırlı olanlarınız, borcunu en güzel biçimde ödeyenlerinizdir*".³⁴⁴ tavsiyesi çerçevesinde ödünç alanın borcunu daha iyisiyle ödemesi veya ödünç verene şartsız olarak kendi rızasıyla bu durumu telafi edecek bir hediye vermesi,

2- Bazı Hanefî fakihlerinin İmâm Ebû Yûsuf'a isnad ederek naklettikleri müftâbih olduğu söylenen diğer bir kavle göre bu nevi paraların da tedâvülden kaldırılma zamanındaki durumu gibi teslim alma günündeki kıymetinin ödenmesi,

3- Veya özellikle önemli sayılabilecek bir miktardaki para borçlarının, geri ödenmesi istenildiğinde veya bir vâde belirlenmiş ise bu vâde içerisinde ödenememesi halinde değerlerinin artması veya düşmesi durumunun taraflar arasında

³⁴¹ İbn Âbidîn, *Ön. ver.*, c:7, s.55-56, 390.

³⁴² İbn Kudâme, *Ön. ver.*, c:6, s.441; Behûtî, *Ön. ver.*, c:3, s.39.

³⁴³ İbn Kudâme, *Ön. ver.*, c:6, s.441.

³⁴⁴ Buhârî, *Kitâbü'l-Vekâle*, 5, (nr. 2305), s.304.

önceden konuşulması, muhtemel ihtilafların ortaya çıkmasını önleyeceği ve böylece karz müessesesinin işlerliğine olumsuz etki etmeyeceği kanaatindeyiz.

2.2.11.Karz Verene Teşekkür Etmek

İslâm dininin genel prensiplerinden biri de yapılan iyiliğe, iyilikle mukabelede bulunmaktır. İşte bu nedenle ihtiyaç zamanda yardıma koşan insanların yapmış oldukları bu iyilikler karşılıksız kalmamalıdır.

Sözlükte “yapılan iyiliği bilmek ve onu yaymak, iyilik edeni iyiliğiyle övmek”³⁴⁵ anlamına kullanılan şükür, ıstılâh olarak ise Allah’tan veya insanlardan gelen her türlü nimet ve iyilikler sebebiyle minnettârlığın ifade edilmesi, bunlara karşı söz ve fiillerle mukâbelede bulunulma şeklinde tarif edilmiştir. Türkçe’de Allah’a karşı minnettarlık için şükür, insanlara karşı minnettarlık için ise teşekkür kelimesi kullanılmaktadır.³⁴⁶

Bu tanımlardan teşekkürün, yapılan bir iyiliğin bilinci içinde olduğumuzu iyilik yapana ifade edip, memnuniyetimizi fiili olarak ortaya koyma hareketi olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü İslâm, sâdece Allah'tan gelen nimetlerin şükrünün ibadetler yoluyla edasına kıymet vermez, aynı zamanda insanların yaptıkları iyiliklere karşı da teşekkür etmeyi bir borç sayar.

Allah Kur’an’da: “*İyiliğin karşılığı, yalnız iyiliktir.*”³⁴⁷ demektedir, Rasûlüllâh Sallallâhü Aleyhi ve Sellem de bir hadîs-i şeriflerinde: “*İnsanlara teşekkür etmeyen, Allah’a da şükür etmez.*”³⁴⁸ buyurmaktadır.

Rasûlüllâh Sallallâhü Aleyhi ve Sellem’in hayatına baktığımızda ihtiyaç anında bizzat kendisinin de ödünç aldığı ve daha sonra aldığı bu ödücünü bir teşekkür babında daha fazlasıyla geri ödediğini³⁴⁹ ve borç aldığı kişiler için: “*Verdiğin borcu al. Allah senin hakkında âileni ve malını bereketlendirsin. Borcun karşılığı Allah’a hamd ve borcu güzelce ödemedir.*”³⁵⁰ diyerek dua ettiğini görmekteyiz.

³⁴⁵ İbn Manzûr, *Ön. ver.*, c:4, s.423; Feyrûzâbâdî, *Ön. ver.*, s.419.

³⁴⁶ Mustafa Çağrıncı “Şükür” *TDVİA*, c:39, s.259.

³⁴⁷ Rahman, 55/60.

³⁴⁸ Tirmîzî, *el-Câmi‘u l-Kebîr*, Ebvâbü'l-Birri ve's-Sıla, 35, (nr. 1954), c: 3, s.505. Tirmîzî, bu hadisin sahih olduğunu belirtmiştir.

³⁴⁹ “...*Muhakkak ki insanların en hayırlısı, borcunu en iyi ödeyendir.*” Bkz.: Müslim, *Kitâbü'l-Musâkat*, 118 (nr. 1600), c: 3, s.1224; Muvatta’, *Kitâbü'l-Buyu‘*, 43, (nr.1986), c: 2, s. 213; Şener, *Ön. ver.*, s.396.

³⁵⁰ Beyhakî, *Ön. ver.*, *Kitâbü'l-Buyû‘*, 103 (nr. 10961), c:5, s.581.

Allah Rasûlü *Sallallâhü Aleyhi ve Sellem*'in aldığı borcunu daha iyisiyle ödeyip, o kişi hakkında hayır duada bulunmasından bu davranışın sünnet anlaşılmaktadır.

Borç veren kişilerin ayrıca bir hediye ile onurlandırılması hususuna gelince, bu konu istismâra açık olabileceği endişesiyle fakihler arasında müzâkere edilmiş olup, borç-alacak ilişkisi çerçevesinde buna ihtiyatla yaklaşanlar olduğu gibi, kabul edenler de olmuştur.

Genel itibâriyle İslâm fakihleri herhangi bir şart koşulmadıkça ödünç veren kişinin, ödünç verdiği şahıstan hediye almasında bir mahzur olmadığını, ancak bu gibi şahısların hediye kabul etmekten kaçınmalarının daha iyi olacağını söylemişlerdir. Fakat, ödünç alan kişinin bunu borçlu olduğundan dolayı değil de, akrabalık veya aralarındaki dostluk bağından dolayı verdiğini biliyorsa, o hediyeyi almaktan kaçınmasının gerekmediği, keza borçlu cömertliği ve iyiliği ile tanınan bir kimse ise, onun hediyesini alabileceğini, ancak borçlunun böyle bir özelliği yok ve durumunda şüphe varsa, ondan hediye almaktan sakınmak; hatta, borçlu olduğundan dolayı hediye etmiyor olsa bile o hediyeyi almaktan kaçınmanın daha iyi bir davranış olacağını belirtmişlerdir.³⁵¹

Rasûlüllâh *Sallallâhü Aleyhi ve Sellem*'den rivâyet edilen şu hadîs-i şerif bu hususta ihtiyatlı olmanın gerekliliğini belirtmektedir:

-Tâbiînden Yahya b. Ebû İshâk el-Hünâî şöyle rivâyet etmiştir: “Bir gün Enes b. Mâlik Radıyallâhü anh'a bizden birinin kardeşine bir malı ödünç olarak verip, karşılığında hediye almasının durumunu sordum.” O şöyle dedi: Rasûlüllâh *Sallallâhü Aleyhi ve Sellem*: “Sizden biriniz karz olarak borç verdiği zaman, buna mukabil karz alan kişi hediye vermek veya bineğine bindirmek isterse, bineğine binmesin ve hediyesini de kabul etmesin. Ancak ödünç işleminden önce de aralarında böyle işlem olursa o hariç.” buyurmuştur.³⁵²

-Tâbiî'nden muhaddis ve fıkıh âlimi Muhammed b. Sîrîn (ö. 110/729)'den yapılan bir rivâyete göre o şöyle demiştir: “Ömer b. Hattâb (ö. 23/644) *Radıyallâhü anh*, Übey b. Ka'b (ö. 33/654) *Radıyallâhü anh*'a on bin dirhem borç vermişti. Übey *Radıyallâhü anh*'ın 'Acl denilen bir mevkide hürmalığı vardı. Burada yetişen taze

³⁵¹ Sahnûn, *Ön. ver.*, c:3, s.179; Karâfi, *Ön. ver.*, c:5, s.294; Şirbinî, *Ön. ver.*, c:2, s.156; Behûtî, *Ön. ver.*, c:3, s.42; İbn Âbidîn, *Ön. ver.*, c:7, s.395; Bilmen, *Ön. ver.*, c:6, s.100.

³⁵² İbn Mâce, *Kitâbü's-Sadakât*, 19, (nr.2432), c: 3, s.501; Beyhakî, *Ön. ver.*, *Kitâbü'l-Buyû'*, 97 (nr. 10934), c. V, s.573. Bûsîrî, bu hadîs-i şerifin senedlerinin tartışmalı olduğunu ve Ahmed b. Hanbel'in de hadîs-i şerifi zayıf saydığını söylemiştir. Bkz.: Bûsîrî, *Ön. ver.*, s.330 (nr.810).

hurmaldan (Mü'minlerin Emîri) Ömer *Radıyallâhü anh'*a hediye gönderdi. Fakat o bunları kabul etmedi ve geri gönderdi. Bir gün Übey *Radıyallâhü anh* onunla karşılaştı ve ona: 'O hurmaları, sana olan borcumdan dolayı mı hediye ettiğimi zannediyorsun? Onları al, kabul et.' deyince Ömer *Radıyallâhü anh*, 'tamam, hediyemizi geri aldık' dedi." Ömer *Radıyallâhü anh'*ın normalde hediyeleri kabul eden birisi olmasına rağmen bunu kabul etmeyiş nedeni Übey *Radıyallâhü anh'*ın onu, onda olan alacağı nedeniyle hediye ettiğini zannetmesiydi. Bu ise karz olarak verilen malın menfaat sağlaması anlamına geliyordu. Fakat Übey *Radıyallâhü anh*, bu hurmaları borcundan dolayı hediye etmediğini bildirince, o da hediyeyi kabul etmiştir.³⁵³

Bu açıklamalardan, akid anında herhangi bir şart koşulmaksızın alınan ödücün daha iyisini geri vermenin veya bu kişiler ödünç verdiğinden dolayı değil ama sırf bu insanî davranışlarından dolayı külfet gerektirmeyen temsili bir hediye ile taltif edilmesinin, eğer bunlara da gücü yetmiyorsa en azından kendisine ödünç verip kendisini sıkıntıdan kurtaran o kişi için hayır-duada bulunarak ödünç veren kişiye teşekkür etmesinin insanî ve İslamî bir görev olduğu kanaatindeyiz.

2.2.12.Karz Akdinin Sona Ermesi

Akidlerde tarafları birbirine karşı sorumlu kılan durumlar sürekli değildir. Belirli sebeplerin meydana gelmesiyle aradaki sorumluluk bağı da sona erer. Tarafları birbirine karşı alacaklı - borçlu kılan karz akdinde de bu böyledir. Karz borcunu zimmetten düşürüp akdi sonlandıran sebepleri şu şekilde sayabiliriz:

2.2.12.1.Borcun Ödenmesi (İfâ)

Sözlükte 'sözünde durmak, söz verilen işde vaadini yerine getirmek, bir şeyi tam vermek, eksiksiz yapmak'³⁵⁴ gibi manalara gelen ifâ, genelde dinî yükümlülüklerin, özelde ise alınan borcun gereği gibi ödenmesi anlamında kullanılan fikhî bir ıstılâhtır.³⁵⁵

Bu nedenle borçların ödenmesine hukuk dilinde ifâ denilmektedir. İfâ, borçlunun zimmetinde olan borcunu tayin edilen zamanda, yerde ve tarafların akidle

³⁵³ Beyhakî, *Ön. ver.*, Kitâbü'l-Buyû', 97 (nr. 10929), c:5, s.572. Beyhakî, bu rivâyetin munkatı' olduğunu beyan etmiştir.

³⁵⁴ Feyrûzâbâdî, *Ön. ver.*, s.1343; Abdülmun'im, *Ön. ver.*, c:1, s.343.

³⁵⁵ Aybakan "İfâ", *TDVİA*, c:21, s.498.

kararlaştırdıkları şekilde ödemesidir.³⁵⁶

Karz akdinde, borçlunun zimmetinde olan borcu ödünç veren kişiye ödemesi bir ifadır. İfa ile borç amacına ulaşmış olur ve doğal olarak akid sona erer. Veya eğer Mâlikîlerde olduğu gibi bir süre belirlenmiş ise, sürenin dolmasıyla ödünç alan kişi aldığı mislini veya kıymetini öder ve akid sona erer.³⁵⁷

2.2.12.2. Alacaklının Hakkından Feragat Etmesi (İbrâ)

Sözlükte ‘aklamak, temize çıkarmak, sorumluluktan kurtarmak’³⁵⁸ gibi manalara gelen ibrâ, bir kimsenin diğer bir kimsenin zimmetinde olan alacak hakkından feragat etmesi anlamında bir fıkıh ıstılâhıdır.³⁵⁹

Hak sahibi, ibra yoluyla bir maldaki mülkiyetini kendi rızasıyla sona erdirebilir. Teberrû yoluyla mülkiyetin sona erdirilmesi mümkündür.³⁶⁰ Çünkü İslâm fikhında bir kimsenin, kendi rızası ile hakkının veya alacağının tamamından veya bir kısmından ferâgat etmesi, borçluya bir ihsan ve iyilik kabul edilerek ödeme güçlüğü çeken kimseye gerekli kolaylığın sağlanması tavsiye edilmiştir.³⁶¹

Bu hususta Kur’an’da şöyle buyrulmuştur: “Eğer borçlu darlık içindeyse, ona eli genişleyinceye kadar mühlet verin. Eğer bilerseniz, (borcu) sadaka olarak bağışlamanız, sizin için daha hayırlıdır.”³⁶² Bu âyet-i kerîmenin hükmünün bütün borçlara şâmil olduğu ve özellikle ödeme güçlüğü çeken fakirlere borçtan kurtulmaları için onlara süre tanımaktan ziyade borçlarını tasadduk etmenin daha büyük bir hayır olduğu söylenmiştir.³⁶³

Karz, ödünç veren kişi açısından mendup bir akittir.³⁶⁴ Zor durumda olan borçluyu gözetmek ve ona gereken kolaylığı göstermek ise vacibtir. Vâcibin sevabı ise mendubun sevabından daha büyüktür.³⁶⁵

Bu çerçevede İslâm’ın kolaylık prensibi gereği ödeme güçlüğü çeken kimsenin borcunu tamamen veya kısmen ibrâ etmek sahihtir. Ödünç veren kişi, borçluya hitaben ‘Sen bana sendeki 1000 TL alacağımdan 500 TL’sini yarım öde, kalan 500 TL’yi ödemekten kurtul’ dese, borçlu da ‘kabul’ deyip 500 TL’yi

³⁵⁶ Karaman, *Ön. ver.*, c:2, s.503.

³⁵⁷ Serahsî, *Ön. ver.*, c:14, s.33; Haraşî, *Ön. ver.*, c:5, s.232; Karaman, *Ön. ver.*, c:2, s.503.

³⁵⁸ Zebîdî, *Ön. ver.*, c:1, s.145, 149; Cevherî, *Ön. ver.*, c:1, s.36.

³⁵⁹ Apaydın, “İbrâ”, *TDVİA*, c:21, s.263; Abdülmun‘im, *Ön. ver.*, c:1, s.39.

³⁶⁰ Serahsî, *Ön. ver.*, c:14, s.38; Ali Haydar, *Ön. ver.*, c:4, s.14 (md. 1536).

³⁶¹ Karaman, *Ön. ver.*, c:2, s.517.

³⁶² Bakara, 2/280.

³⁶³ Cessâs, *Ön. ver.*, c:2, s.194, 204.

³⁶⁴ Serahsî, *Ön. ver.*, c:14, s.30; İbn Kudâme, *Ön. ver.*, c:6, s.429.

³⁶⁵ Karâfi, *Ön. ver.*, c:5, s.295.

belirlenen günde ödese, kalan 500 TL'yi ödemekten kurtulmuş ve akid de sona ermiş olur. Fakat o günde ödemezse borç olduğu gibi kalır.³⁶⁶

2.2.12.3.Tarafların Anlaşması (Sulh)

Sözlükte 'anlaşma, uzlaşma, barıştırma'³⁶⁷ gibi manalara gelen sulh, taraflar arasında mevcut bir anlaşmazlığın karşılıklı rıza ile ortadan kaldırılmasını konu alan akid veya görülmekte olan bir hukukî bir davanın anlaşma yoluyla sona erdirilmesi anlamında fikhî bir ıstılâhtır.³⁶⁸

Her tür borçta olduğu gibi karz borcunda da sulh caizdir. Ödünç veren, verdiği ödünçün tamamı üzerinde sulh yapabileceği gibi bir kısmı üzerinde de sulh yapabilir ve böylece alacağıının bir kısmını almış, diğer bir kısmını ise ibrâ etmiş sayılarak akid sonlanmış olur. Meselâ bir kimse, 1000 TL alacağı olup ödeme güçlüğü çeken borçlusuyla 500 TL peşin ödemesi mukâbilinde sulh anlaşması yapabilir. Bu durumda anlaşmanın geçerli olması için sulh bedelinin hemen peşin ödenmesi gerekir.³⁶⁹

2.2.12.4.Akdin İsteğe Bağlı Sonlandırılması (Fesh)

Sözlükte 'bir şeyi ayırıp dağıtmak, bozmak'³⁷⁰ gibi manalara gelen fesih, bir akdin veya hukukî bağın iradî olarak ortadan kaldırılmasını ifade eden fikhî bir ıstılahtır.³⁷¹

İslâm fikhında, akdin tabiatı ve mâhiyeti icâbı bağlayıcı olmayan akidlerin feshi kabildir.³⁷² Karz akdinin de bu akidlerden olup, taraflar açısından gayri lazım bir hukukî işlem olması nedeniyle ödünç veren kişi, mazeretine binaen kendisinin dara düşmesi, ödünç alan kişinin ödeme hususunda akdin muktezasına aykırı bir şart ileri sürmesi veya borcunu îfa etmemesi gibi nedenlerle dilediği zaman akdi fesh edip ödünç alandan borcunu hemen ödemesini talep edebilir. Aynı şekilde ödünç alan da aldığı borcu ihtiyacını gördükten sonra veya lüzum gördüğü her an geri ödeyerek akdi sonlandırabilir.³⁷³

³⁶⁶ Serahsî, *Ön. ver.*, c:14, s.38; Bilmen, *Ön. ver.*, c:6, s.98.

³⁶⁷ İbn Manzûr, *Ön. ver.*, c:2, s.516; Cevherî, *Ön. ver.*, c:1, s.383.

³⁶⁸ Fahrettin Atar, "Sulh", *TDVİA*, c:37, s.481.

³⁶⁹ Serahsî, *Ön. ver.*, c:14, s.38; Bilmen, *Ön. ver.*, c:6, s.98.

³⁷⁰ İbn Manzûr, *Ön. ver.*, c:3, s.44; Cevherî, *Ön. ver.*, c:1, s.429.

³⁷¹ Bardakoğlu "Fesih", *TDVİA*, c:12, s.427.

³⁷² Karaman, *Ön. ver.*, c:2, s.413.

³⁷³ Şirâzî, *Ön. ver.*, c:2, s.82; İbn Kudâme, *Ön. ver.*, c:6, s.431; Bardakoğlu "Fesih", *TDVİA*, c:12, s.429-431.

2.2.12.5.Rehinin Alacaklının Elinde Telef Olması (İtlâf)

Sözlükte ‘bir şeyi yok etmek, tahrip etmek’³⁷⁴ gibi manalara gelen itlâf, bir bir fıkıh ıstılâhı olarak bir malın tazmin sorumluluğu doğuracak şekilde kısmen veya tamamen yok edilmesi manasına gelir.³⁷⁵

Ödünç veren kişi, alacağı mukabilinde ödünç alandan rehin talep edip onu teslim aldığı zaman, rehin (mal veya eşya) teslim alan kişinin sorumluluğuna girmiş olur. Bu durumda alınan rehinin, herhangi bir sebepten dolayı ödünç verenin sorumluluğunda helak olması halinde değeri oranında borç düşer. Eğer rehinin değeri borçtan az ise kıymeti miktarınca, borca denk ise borç tamamen düşer ve akid sona erer.³⁷⁶

2.2.12.6.Alacaklının Borçluya Vasiyeti (Vasiyet)

Ödünç veren kişi, borçluya hitaben ‘Eğer ben ölürsem sendeki alacağım sana helâl olsun’ derse bu, bir vasiyet olarak sahih olur.³⁷⁷ Ödünç veren kişi, öldüğü takdirde akid sona erer ve mirasçılar bu borcu talep edemezler.

2.2.12.7.Zaman Aşımı (Mürûr-ı zamân)

Zaman aşımı, bir hakkın elde edilmesini sağlayan veya dava edilmesine mani olan belli bir sürenin geçmesini ifade eden hukuki bir ıstılahtır. Fıkıh dilinde ‘tekâdüm’ kelimesiyle ifade edilir.³⁷⁸

İslâm fakihlerine göre zaman aşımı, temelde hak ve borçları düşüren bir sebep olarak kabul edilmemekle birlikte, Hanefî ve Mâlikî fakihler belirli bir müddetin geçmesini borcun aslını değil, fakat dava hakkını düşüreceğini, böylece dava hakkından mahrum kalan borcun, dinen değilse de hukuken âdetâ düşmüş olacağını belirtirler. Bu süre Hanefîler’de otuz ile otuz altı yıl arasında değişmektedir. Osmanlılar’da bu süre sosyal hayatın zarûretleri sebebiyle on beş yıla indirilmiş ve Mecelle’ye de bu şekilde geçmiştir.³⁷⁹

Zaman aşımı hukûken bir alacağın talep hakkını düşürse de, aslı baki olan ancak hukuken dava edilemeyen bu borç, diyâneten varlığını sürdürür ve ödünç alan kişi diyâni açıdan borçlu sayılır. Mecelle’nin “Tekâdüm-i zaman ile hak sâkıt

³⁷⁴ Zebîdî, *Ön. ver.*, c:23, s.56.

³⁷⁵ Aydın, “İtlâf”, *TDVİA*, c:6, s.466; Abdülmun’im, *Ön. ver.*, c:1, s.54.

³⁷⁶ Merğînânî, *Ön. ver.*, c:4, s.128-129.

³⁷⁷ Bilmen, *Ön. ver.*, c:6, s.104.

³⁷⁸ Osman Kaşıkçı, “Zaman Aşımı”, *TDVİA*, c:44, s.114.

³⁷⁹ Ali Haydar, *Ön. ver.*, c:4, s. 298-300 (md. 1660); Aydın, “Borç”, *TDVİA*, c:6, s.289.

olmaz”³⁸⁰ umumi kaidesi gereğince zimmette sabit olan borç, ne kadar zaman geçerse geçsin ödenmediği müddetçe zimmetten düşmez.³⁸¹ Dînen ödenmiş sayılmaz. Ancak zamanımızda olduğu gibi icra takibi yapılamadığı ve dava konusu edilemediği için akid hukûken sona ermiş olur.

2.2.13.Karzın İntikali

Genel olarak alacak ve borçların asıl şahıslarından başkalarına intikali ele alındığında bunu, ölüden hayatta kalanlara intikal ve hayatta olanlar arasında intikal diye iki kısma ayırmak gerekmektedir.³⁸²

Ölüden hayatta kalanlara intikal, kişinin ölümüyle birlikte borcun terekeye intikal etmesidir. Vârisler miras bırakanın borçlarından bütün mal varlıklarıyla değil sadece mirastan hisselerine düşen pay oranında sorumludurlar. Sağlar arasında borcun intikali ise hem alacağın temlikini, hem de borcun naklini içermektedir. Mâlikî fakihlerin dışında kalan cumhur fukahâyâ göre alacağın borçludan başkasına temlik kural olarak mümkün değildir. Alacağın bizzat borçluya temlik ise imkân dâhilindedir. Bu ya borcun bağışlanması şeklinde veya ibrâ yoluyla olur. Mâlikîler’e göre ise bazı kayıt ve şartlarla alacağın üçüncü şahıslara temlik geçerlidir; söz konusu temlikin satış veya bağış yoluyla olması sonucu değiştirmez. Hanefiler alacağın üçüncü şahıslara satış veya hibe yoluyla temlikini kabul etmemekte iseler de havale yoluyla devrini kabul etmektedirler. Şâfi ve Hanbelîlere göre ise havale ile borcun nakli durumunda hiçbir halde artık ilk borçluya rücu imkânı kalmaz.³⁸³

³⁸⁰ Ali Haydar, *Ön. ver.*, c:4, s.318 (md. 1674).

³⁸¹ Kaşıkçı, “Zaman Aşımı”, *TDVİA*, c:44, s.115.

³⁸² Karaman, *Ön. ver.*, c:2, s.556.

³⁸³ Aydın, “Borç”, *TDVİA*, c:6, s.290.

3. BÖLÜM: KARZIN BENZERİ AKİDLERLE İLİŞKİSİ VE KARZ TEMİNİNE YÖNELİK BAZI HUKUKİ İŞLEMLER

3.1.KARZIN BENZERİ AKİDLERLE İLİŞKİSİ

İslâm fıkıhında karz akdi, bazı yönleri ve özellikleri dolayısıyla diğer bazı akidlerle benzerlik göstermektedir. Ancak tanımına bakılıp unsurları ve netice itibâriyle ortaya koyduğu hükümleri incelendiğinde ise diğer hukukî işlemlerden farklı olduğu kolayca anlaşılmaktadır.

Fıkıh ilmi üzerine yazılmış eserleri incelediğimizde karz ıstılâhının, selef ve deyn ıstılâhlarıyla kesiştiği veya bazan birbirinin yerine kullanıldığı görülmektedir.³⁸⁴ Ancak çoğunluğun kullanımında selef karzdan daha genel bir anlama sahip olup, karz selefın bir türü olarak kabul edilmektedir.³⁸⁵ Bu nedenle fıkıh kaynaklarında karz, selefle ilişkilendirilerek selef çatısı altında ele alınmıştır.

Karz deyn ilişkisi de böyledir. Deyn, kişinin zimmetinde sabit olan borçların³⁸⁶ genel ismi olduğundan karzdan doğan borçlar da ödeninceye kadar karz alanın zimmetinde deyn olarak kalır. Bu sebeple de deyn anlamca karza göre daha kapsamlıdır.³⁸⁷

Her ikisinin de birer ödünç akdi olması nedeniyle, karz akdine en çok benzeyen hukukî işlem âriyet akdidir. Bu bölümde karzın, başta âriyet olmak üzere selem, vedîa, hibe gibi diğer bazı akidlerle olan ilişkisine kısaca değineceğiz.

3.1.1. Karz – Ariyet İlişkisi

3.1.1.1. Anlam Yönünden:

Âriyet (*الأعاريه*), Arapça (*أعاز- يُعيرُ- إعارة*) kelimesinden çoğaltılmış olup, sözlükte ‘nöbetleşme, gidip gelme, bir şeyi salıverme’ gibi manalara gelirken³⁸⁸ fıkıh dilinde ‘bir kimseye bir süre kullanmak üzere karşılıksız verilen mal’, ‘menfaatlerin

³⁸⁴ Karâfi, *Ön. ver.*, c:5, s.285; Şirbîni, *Ön. ver.*, c:2, s.153.

³⁸⁵ İbn Kudâme, *Ön. ver.*, c:6, s.431.

³⁸⁶ Aydın, “Deyn”, *TDVİA*, c:9, s.261.

³⁸⁷ Apaydın, “Karz”, *TDVİA*, c:24, s.521.

³⁸⁸ Fıyruzâbâdi, *Ön. ver.*, s.447; Abdülmun‘im, Mahmud Abdurrahmân, *Mu‘cemü’l-Mustalahâti ve’l-Elfâzi’l-Fıkhiyye*, (y.y.:Dâru’l-Fazîle, t.y.), c:2, s.459.

bedelsiz temlik edilmesi' gibi manalara gelir.³⁸⁹

Âriyet akdinde ödünç mal verene Mu'îr (المُعِيرُ), ödünç malı alana Müste'îr (المُسْتَعِيرُ), ödünç alınan mala Mu'âr, Müste'âr (المُعَارُ، المُسْتَعَارُ), ödünç verme işine İ'âre (الإِعَارَةُ) ve ödünç mal alma işine İsti'âra (الإِسْتِعَارَةُ) denir.³⁹⁰

Âriyetin fikhî ıstılah manası ise Hanefîlere göre; bir mala ait faydanın bedelsiz olarak bir süreliğine başkasına ait kılınması, Şafîilere göre; aslı baki kalmak üzere bir kimseye faydalanılması helal olan bir malın kullanımının mübah kılınması, Mâlikîlere göre; bir malın menfaatinin karşılıksız bir şekilde temliki, Hanbelîlere göre de ödünç olarak alınan bir malın 'aynının kullanım hakkının mübah kılınması olarak tarif edilmiştir.³⁹¹

Bu tanımlardan Hanefîler ile Mâlikîlerin âriyet akdinde menfaatin temlikini, Şafîî ve Hanbelîlerin ise malın sadece kullanım hakkını devrettikleri görülmektedir.

Karzla ilgili yapılan tanımlarda, akde konu olan şey geri ödeneceği zaman aynen iade olunmayıp misli veya bedeli iade olunmakta,³⁹² âriyette ise verilen şeyin aynen geri verilmesi zorunluluğu bulunmaktadır.³⁹³ Meselâ, paraya ihtiyacı olup bir bilezik ödünç alan kişi o bileziği bozdurur, harcar ve geri ödemek istediği zaman da aynı gram ve ayarda başka bir bilezik iade eder. Aynı kişi düğünde takınmak üzere bir bilezik ödünç alır, düğün bittikten sonra aynı bileziği iade eder. Bu iki misalden birincisi karz, ikincisi ise âriyet olmaktadır.³⁹⁴

Bu misâlde olduğu gibi bir kişi âriyet olarak bir bilezik ödünç alsa, ancak acil ihtiyacından dolayı onu satıp harcasa bu karza dönüşür. Çünkü kendisi ('aynı) harcanmakla faydalanılan her âriyet karz olur.³⁹⁵

Bu misallerden karz akdinde, misli iade olunmak üzere 'aynın temlikinin, âriyette ise 'aynın değil menfaatin temlikinin söz konusu olduğu anlaşılmaktadır.

Karz, başlangıç itibariyle bir şeyi karşı tarafa âriyet olarak vermekten ibarettir. Bunun için âriyet lafızlarıyla ödünç almak sahihtir. Ancak sonuçta ise, geri verilirken alınanın kendisi değil, onun yerine bir benzeri verildiğinden sanki bir

³⁸⁹ Beşir Gözübenli, "Âriyet", *TDVİA*, c:3, s.379; Abdülmun'im, *Ön. ver.*, c:2, s.459.

³⁹⁰ Çeker, *Ön. ver.*, s.203.

³⁹¹ Kâsânî, *Ön. ver.*, c:8, s.369; Şirbînî, *Ön. ver.*, c:2, s.340; Karâfî, *Ön. ver.*, c:6, s.197; İbn Kudâme, *Ön. ver.*, c:7, s.340.

³⁹² İbn Âbidîn, *Ön. ver.*, c:7, s.388; Kadri Paşa, *Ön. ver.*, s.112 (md. 686); Şirbînî, *Ön. ver.*, c:2, s.153; Behûtî, *Ön. ver.*, c:3, s.37; Karâfî, *Ön. ver.*, c:6, s.286.

³⁹³ Mehmet Akman, "İslâm-Osmanlı Hukukunda Âriyet Sözleşmesi", *AÜEHFD*, Cilt-Sayı: 7- (3-4), (Aralık 2003), s.31.

³⁹⁴ Çeker, *Ön. ver.*, s.137.

³⁹⁵ Serahsî, *Ön. ver.*, c:14, s.34.

muâvaza akdi olmaktadır.³⁹⁶

Günümüz Türkçe'sinde ödünç kelimesi çok geniş bir anlamda kullanılmakta ve hem bir şeyin kullanma hakkını hem de tüketme hakkını devretmeyi ifade etmektedir. Karz ve âriyet akdinin benzer nitelikte olması da işte bu kavram kargaşasından kaynaklanmaktadır. Karz ve âriyet akitleri bir malın iade edilmek üzere ödünç verilmesini tanzim eden bir hukukî işlemdir; ancak karzla tüketim ödünçü, âriyetle de kullanım ödünçü kastedilmektedir.³⁹⁷

3.1.1.2. Unsurları Yönünden:

Âriyet akdinin unsurları Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelîlere göre âriyeti veren mu'îr, âriyeti alan müste'îr, âriyete konu olan mal ve irade beyanı (sîğa) olmak üzere dört kısımdır.³⁹⁸ Hanefîlere göre ise âriyet vermenin unsurları sadece mu'îrin icâbıdır. Müste'îrin kabûlü istihsânen bir rükün sayılmaz. Ancak diğer bir Hanefî fakihî İmâm Züfer (ö. 158/775)'e göre kıyâsen kabûl de bir rükün sayılır.³⁹⁹ Aslında Hanefîlerle diğer mezhepler arasında bu hususta görüş farklılığı yoktur. Hanefîler, akdî iradenin zaruri olarak bu akdın taraflarını ve konusunu da içine aldığından bunların ayrıca belirtilmesini gerek görmemişlerdir.⁴⁰⁰ Akitlerin tabii unsurları olması bakımından⁴⁰¹ aynı unsurlar karz akdinde de arandığı için iki akit arasında benzerlik bulunmaktadır.

Hanefîlere göre akıllı olmayan çocukların ve akıl hastalarının âriyet vermeleri sahih görülmemiştir. Akdın sahih olması için mu'îrin temyiz gücüne sahip olması yeterli olup, ergin olması ise şart değildir. Âriyet alanda da aynı şartlar aranır.⁴⁰² Diğer mezheplere göre ise âriyet verenin teberrû ve tasarruf ehliyetine sahip olması gerekir.⁴⁰³

Karz akdinde ise ödünç veren kişinin akıllı ve ergin olması, ödünç vereceği malın sahibi ya da onu karz olarak vermeye yetkili bulunması gerekir. Bu nedenle, karz veren teberru verme ehliyetine, ödünç alan kişi de teberrû alma ehliyetine sahip olmalıdır.⁴⁰⁴

Âriyet ile karz akdi karşılıksız olmaları yönünden birbirlerine benzemekle birlikte akde konu olan mal açısından aralarında farklar bulunmaktadır. Âriyet

³⁹⁶ İbn Âbidîn, *Ön. ver.*, c:7, s.388; Zerkâ (2004), *Ön. ver.*, c: 1, s.640.

³⁹⁷ Apaydın, "Karz", *TDVİA*, c:24, s.521; Gözübenli, "Âriyet", *TDVİA*, c:3, s.379.

³⁹⁸ Şirbînî, *Ön. ver.*, c:2, s.340; Karâfî, *Ön. ver.*, c:6, s.197-198.

³⁹⁹ Kâsânî, *Ön. ver.*, c:8, s.370.

⁴⁰⁰ Gözübenli, "Âriyet", *TDVİA*, c:3, s.379.

⁴⁰¹ Karaman "Akid", *TDVİA*, c:2, s.253.

⁴⁰² Kâsânî, *Ön. ver.*, c:8, s.372; Akman, *Ön. ver.*, s.34-36.

⁴⁰³ Şirbînî, *Ön. ver.*, c:2, s.341; Karâfî, *Ön. ver.*, c:6, s.197; İbn Kudâme, *Ön. ver.*, c:7, s.345.

⁴⁰⁴ Kâsânî, *Ön. ver.*, c:10, s.596; Şirbînî, *Ön. ver.*, c:2, s.154; İbn Kudâme, *Ön. ver.*, c:6, s.430.

akdinde, akde konu olan malın kendinden değil, menfaatinden faydalanılır. Bu nedenle misli mallar bizatihi varlıkları tüketildikleri için istifada edilmeleri harcanarak mümkün olmaktadır. Bu nedenle altın altın, gümüş, para gibi misli mallardan âriyet olarak faydalanılmaz.⁴⁰⁵

Karzda ise durum bunun tam tersidir. Karz olarak alınan malın bizzat kendisinden faydalanılır. Alınan malın aynı kullanılmak suretiyle yok olur. Bu istihlâk edilen malın yerine Hanefilere göre mislî olan başka bir mal, diğer mezheplere göre ise mislî veya kıyemî bir mal iade edilir.⁴⁰⁶

Âriyette, alınan şey müsteîrin elinde ihmal veya kendi kusuru dışında bir nedenle telef olsa Hanefilere göre âriyet alanın tazmin sorumluluğu olmaz⁴⁰⁷, Şafîlere göre ise tazmin sorumluluğu olur.⁴⁰⁸ Karz akdinde ise her hâlükarda karzın misliyle tazmin sorumluluğu bulunmaktadır.⁴⁰⁹

Karz olarak verilmesi caiz olmayan bir malın ödünç olarak verilmesi halinde bu âriyet olur ve alınan malın bizâtihi kendisinin iadesi gerekir.⁴¹⁰

3.1.1.3. Hükümleri Yönünden:

Karzda olduğu gibi âriyetin de meşrû'iyetinin Kitab, Sünnet ve İcmâ' ile sâbit olması⁴¹¹ ve geçerlilik kazanması için karz veren ile âriyet verenin akidlere konu olan malları teslim etmelerinin gerekliliği⁴¹² yönlerinden birbiriyle benzerlik taşımaktadırlar.

Bu akitler birer teberrû akdi olduğu için ücret söz konusu değildir. Âriyette karşılık söz konusu olduğu zaman akid icâre (kira) akdine dönmekte,⁴¹³ karzda ise

⁴⁰⁵ Kâsânî, *Ön. ver.*, c:8, s.374; İbn Kudâme, *Ön. ver.*, c:7, s.345; Şirbînî, *Ön. ver.*, c:2, s.341.

⁴⁰⁶ Haskefî, *Ön. ver.*, s.429; İmrânî, *Ön. ver.*, c:5, s.455; Kârâfî, *Ön. ver.*, c:5, s.286; İbn Kudâme, *Ön. ver.*, c:6, s.434.

⁴⁰⁷ Kâsânî, *Ön. ver.*, c:8, s.380; Akman, *Ön. ver.*, s.39-40.

⁴⁰⁸ Şirbînî, *Ön. ver.*, c:2, s.344.

⁴⁰⁹ Zerkâ (2004), *Ön. ver.*, c: 1, s.641; Karaman "Akid", *TDVİA*, c:2, s.252.

⁴¹⁰ İbn Âbidîn, *Ön. ver.*, c:7, s.389.

⁴¹¹ Kitab: "İyilik ve takvâ (Allah'a karşı gelmekten sakınma) üzere yardımlaşın..." Mâide:5/2; "Ufacık bir şeyi bile ödünç vermezler." Mâ'ûn:107/7. Hanefî fakihî ve müfessir Cessâs (ö. 370/981), *Ahkâmü'l-Kur'ân* adlı eserinde bu âyet-i kerimede geçen 'mâ'ûn' kelimesinin müfessir sahabilerce zekât ve âriyetle tefsir edildiğini belirtir. Bkz.: Cessâs, *Ön. ver.*, c:5, s.375.

Sünnet: "Katâde *Radıyallâhü anh* Enes *Radıyallâhü anh*'den şöyle iştiğini rivâyet etmiştir: Medîne'de bir korku vardı. Bu nedenle Nebi *Sallallâhü Aleyhi ve Sellem* Ebû Talhâ'nın Mendub denilen bir atını ödünç aldı ve ona bindi..." Bkz.: Buhârî, *Kitâbü'l-Hibe*, 32, (nr. 2627), s.348.

İcmâ': Müctehid âlim İbn Münzîr (ö.318/930), *el-İcmâ'* adlı üzerinde icmâ edilmiş meseleleri ele aldığı eserinde, müsteîrin âriyet yoluyla ödünç aldığı malın mülkiyetine sahip olamayacağı, kullanmasına izin verdiği yerde kullanabileceği ve bu kullanma zamanında o mala zarar verecek olursa tazmin sorumluluğunun bulunduğu hususunda Müslümanların icmâ' ettiklerini söylemiştir. Bkz.: İbn Münzîr, *Ön. ver.*, s.148; Kudâme, *Ön. ver.*, c:7, s.340.

⁴¹² Kâsânî, *Ön. ver.*, c:8, s. 372; Apaydın, "Karz", *TDVİA*, c:24, s.521..

⁴¹³ Gözübenli, "Âriyet", *TDVİA*, c:3, s.380.

herhangi bir ücret veya fazlalık talep edilecek olursa fâiz (ribâ) oluşmaktadır.⁴¹⁴

Âriyet olarak alınan mal bir nevi emânet olduğundan belli bir yerde kullanmak üzere değil de, genel kullanım amaçlı olarak alınmış ise, müste'îr örf ve âdetin belirlediği sınırlar çerçevesinde dilediği zaman ve yerde malı kullanabilir.⁴¹⁵ Karz ise teslim alınmakla mülk ifade ettiğinden⁴¹⁶ akdin tabiatı gereği ödünç veren kişinin iznine bağlı olmaksızın ödünç alan kişi tarafından meşrûiyet çerçevesinde istenilen yerlerde kullanılabilir veya harcanabilir.

Âriyet ve karz akitleri için ister bir vâde belirtilmiş olsun ister olmasın, taraflar açısından istedikleri her an dönülmesi (feshi) caiz olan bir hukukî işlem olduğundan veren, dilediği zaman alacağını (âriyette aynısını, karzda ise mislini veya kıymetini) geri isteyebilir. Alan da istediği zaman aldığı geri iade eder ve akdi sonlandırabilirler. Ancak Mâlikîlere göre belirli bir vâde şartı konulmuş ise bu vâdeye uymak gerekir.⁴¹⁷

3.1.2. Karz – Selem İlişkisi

3.1.2.1. Anlam Yönünden:

Selem (السَّلْمُ), Arapça (سَلَّمَ) kökünden türeyen bir kelime olup sözlükte 'bir şeyi teslim etmek, teslim olmak' gibi manalara gelir. Arapça'da her ikisi de aynı manaya geldiğinden dolayı (السَّلْمُ) kelimesi yerine (السَّلْفُ) kelimesinin kullanıldığı da olur.⁴¹⁸

Fıkıh ıstılâhında ise selem 'peşin bedelle veresiye mal satın almayı' konu edinen bir akiddir.⁴¹⁹ Müşteriye Rabbü's-Selem (رَبُّ السَّلْمِ), bâyi'e Müslemün ileyh (مُسَلَّمُ إِلَيْهِ), akdin konusu olan mala Müslemün fih (مُسَلَّمُ فِيهِ) ve peşin ödenen semene Ra'su'l-Mâl (رَأْسُ الْمَالِ) denir.⁴²⁰

Fıkîhî ıstılâh manası ise Hanefî ve Hanbelîlere göre, vasıfları belirlenen vâdeli (veresiye) malın peşin bedelle satımı, yani peşin para veya herhangi bir bedelle

⁴¹⁴ Kâsânî, *Ön. ver.*, c:10, s.598.

⁴¹⁵ Ahmed Akgündüz, *Karşılaştırmalı Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye*, (İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2013), s.211 (md. 816).

⁴¹⁶ Kâsânî, *Ön. ver.*, c:10, s.600.

⁴¹⁷ Kâsânî, *Ön. ver.*, c:10, s.600; Şirbinî, *Ön. ver.*, c:2, s.348; 'İmrânî, *Ön. ver.*, c:5, s.457; İbn Kudâme, *Ön. ver.*, c:6, s.431; Karâfi, *Ön. ver.*, c:5, s.295, Gözübenli, "Âriyet", *TDVİA*, c:3, s.380.

⁴¹⁸ İbn Manzur, *Ön. ver.*, c:12, s.295; Abdülmun'im, *Ön. ver.*, c:2, s.289.

⁴¹⁹ Kadri Paşa, *Ön. ver.*, s.71 (md. 443); Aybakan, "Selem", *TDVİA*, c:36, s.402.

⁴²⁰ Çeker, *Ön. ver.*, s.144.

veresiye mal alma⁴²¹; Şâfîlere göre, zimmette vasfedilen bir malın satışı⁴²²; Mâlikîlere göre ise, ana sermayenin peşin takdim edilip (verilip), satın alınan malın (belli bir süreye kadar teslimi için) te'hirini gerektiren bir satış işlemidir.⁴²³

Selem akdiyle ilgili yapılan bu tanımlardan akde konu olan malın vasıflarının belirlenmesinin yeterli olduğu,⁴²⁴ karzda ise akde konu olan malın mislî olması veya bu mümkün olmazsa kıyemî olmasının gerektiği anlaşılmaktadır.⁴²⁵

3.1.2.2. Unsurları Yönünden:

Hanefîlere göre selem akdinin unsurları, irade beyanları olan îcâb ve kabûl iken⁴²⁶, Şâfî, Mâlikî ve Hanbelîler bunlara ilâveten taraflar ile akdin konusunu da birer unsur olarak nitelemektedirler.⁴²⁷

Diğer akidlerde olduğu gibi îcab, kabul, akdin konusu vs. karz akdiyle ilgili neler geçerli ise aynı şartlar selem akdi için de geçerli ve gereklidir.⁴²⁸ Bu açıdan selem akdi de karz akdiyle benzerlik taşımaktadır.

Hanefîlere göre selemde akdin konusu olan malın tayin ile belirlenen yani ölçülebilen, tartılabilen, ekilip biçilen veya adetleri arasında fazla farklılık bulunmayan mallardan olması gerekir. Hayvan gibi adetleri kıymetçe farklı olan mallar ile semen olarak kullanılan altın ve gümüşün seleme konu olması caiz değildir.⁴²⁹

Diğer mezheplere göre ise, hayvan ve para dâhil zimmette vasıflarıyla tespit edilebilen mallarda da selem caizdir.⁴³⁰ Hanefîler hâriç diğer mezheplerce seleme konu olan her malın karza da konu olabilmesi açısından⁴³¹ iki akid arasında benzerlik bulunmaktadır.

3.1.2.3. Hükümleri Yönünden:

Karz akdinin olduğu gibi selem akdinin meşrû'iyeti de Kitab, Sünnet ve

⁴²¹ İbn Kudâme, *Ön. ver.*, c:6, s.384; Kadri Paşa, *Ön. ver.*, s.71 (md. 443).

⁴²² Şîrbînî, *Ön. ver.*, c:2, s.134.

⁴²³ Kâdî 'Iyâz, Ebü'l-Fazl İyâz b. Mûsâ el-Yahsubî (ö. 544/1149), *et-Tenbîhâtü'l-Müstenbiğa 'ale'l-Kütübi'l-Müdevvene ve'l-Muhtelita*, (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2011), s.1028.

⁴²⁴ Şîrbînî, *Ön. ver.*, c:2, s.134; İbn Kudâme, *Ön. ver.*, c:6, s.384; Aybakan, "Selem", *TDVİA*, c:36, s.402.

⁴²⁵ Kâsânî, *Ön. ver.*, c:10, s.596; İbn Kudâme, *Ön. ver.*, c:6, s.432; Karâfî, *Ön. ver.*, c:5, s.287.

⁴²⁶ Bilmen, *Ön. ver.*, c:6, s.111.

⁴²⁷ Aybakan, "Selem", *TDVİA*, c:36, s.403.

⁴²⁸ Çeker, *Ön. ver.*, s.142.

⁴²⁹ Merğmânî, *Ön. ver.*, c:3, s.71.

⁴³⁰ İbn Kudâme, *Ön. ver.*, c:6, s.385; Şîrbînî, *Ön. ver.*, c:2, s.134.

⁴³¹ 'İmrânî, *Ön. ver.*, c:5, s.460; Karâfî, *Ön. ver.*, c:5, s.287; İbn Kudâme, *Ön. ver.*, c:6, s. 432.

İcmâ' ile sâbittir.⁴³²

Selemin hükmü, bayinin peşin olarak semene, müşterinin de veresiye olarak mebi'e mâlik olmasıdır.⁴³³ Çünkü selemde akde konu olan malın bedeli akid meclisinde müşteri tarafında bayi'e teslim edilmedikçe,⁴³⁴ karzda da akde konu olan mal ödünç isteyen kişi tarafından teslim alınmadıkça⁴³⁵ akidler bir hüküm ifade etmezler.

Selem akdi sonunda taraflar arasında herhangi bir ihtilâfın çıkmaması için akde konu olan malın bedelinin cinsi, vasfı ve miktarının bilinmesi, malı teslim süresinin belirlenmesi, ana sermaye miktarının tespit edilmesi ve eğer bedelin teslimi masraf gerektirecekse teslim yerinin kararlaştırılması gerekir.⁴³⁶

Karz akdinde ise Şâfîî, Mâlikî ve Hanbelîlerce selem akdinde aranan şartların aynısı olması yönüyle iki akid arasında benzerlik bulunmaktadır.⁴³⁷ Ancak Hanefîlere göre, karza konu olan hususun mislî bir mal olması gerekir. Mala kıymet biçen bilirkişilerin değişmesiyle malın kıymeti de değişeceğinden dolayı kıymetî mallardan karz vermek sonuçta nizaya sebebiyet verir. Bunun için karza konu olan malın sadece mislî mallardan olması gerekir.⁴³⁸

Selem, alışveriş akdinin bir alt türünü oluşturduğundan⁴³⁹ lazım olan akidlerdendir. Lazım akidler, taraflardan birisinin rızası olmadan diğer tarafın tek yanlı olarak bozmadığı akidlerdir.⁴⁴⁰ Dolayısıyla selem akdi tek taraflı olarak sonlandırılmaz. Selem akdi ancak, bayi'nin müşteriye malı teslim etmesi veya tarafların kendi aralarında ikâle⁴⁴¹ yoluyla akdi feshetmeleriyle sona erer.⁴⁴²

⁴³² Kitap: "Ey iman edenler! Belli bir süre için (veresiye olarak) birbirinize borçlandığınız zaman bunu yazın..." Bakara:2/282. Müfessirler bu âyet-i kerimenin veresiye alışverişler ve selemle ilgili olduğunu söylemişlerdir. Bkz.: Cessâs, *Ön. ver.*, c:1, s.208; Kurtûbî, *Ön. ver.*, c:4, s.423.

Sünnet: "İbn Abbâs *Radiyallâhü anh* şöyle demiştir: Nebi *Sallallâhü Aleyhi ve Sellem* Medîne'ye geldiğinde onlar hurmada iki ve üç seneliğine selem yapıyorlardı. Bunun üzerine (Peygamber *Sallallâhü Aleyhi ve Sellem*): 'Her kim bir şeyde selem yapacaksa mâlum ölçüde, mâlum tartıda ve mâlum bir müddete kadar yazsın' buyurdu." Bkz.: Buhârî, *Kitâbü's-Selem*, 2, (nr. 2240), s.294.

İcmâ': İbn Münzîr (ö.318/930), *el-İcmâ'* adlı üzerinde icmâ edilmiş meseleleri ele aldığı eserinde, selemin câiz olduğu hususunda Müslümanların icmâ' ettiklerini söylemiştir. Bkz.: İbn Münzîr, *Ön. ver.*, s.134; Kudâme, *Ön. ver.*, c:6, s.385. Karâfî, *Ön. ver.*, c:5, s.224.

⁴³³ Kadri Paşa, *Ön. ver.*, s.71 (md. 444).

⁴³⁴ Merğmânî, *Ön. ver.*, c:3, s.74; Şirbînî, *Ön. ver.*, c:2, s.134; İbn Kudâme, *Ön. ver.*, c:6, s.408.

⁴³⁵ İbni Abidin, *Ön. ver.*, c:7, s.392; İbn Kudâme, *Ön. ver.*, c:6, s.431; Râfîî, *Ön. ver.*, c:4, s.434.

⁴³⁶ Merğmânî, *Ön. ver.*, c:3, s.73-74; Kadri Paşa, *Ön. ver.*, s.71-72 (md. 447); Şirbînî, *Ön. ver.*, c:2, s.134-139; İbn Kudâme, *Ön. ver.*, c:6, s.385-406; Karâfî, *Ön. ver.*, c:5, s.223-263.

⁴³⁷ Şirâzî, *Ön. ver.*, c:2, s.83; Karâfî, *Ön. ver.*, c:5, s.287; İbn Kudâme, *Ön. ver.*, c:6, s.432.

⁴³⁸ Kâsânî, *Ön. ver.*, c:10, s.596; Bilmen, *Ön. ver.*, c:6, s.95.

⁴³⁹ Aybakan, "Selem", *TDVİA*, c:36, s.403.

⁴⁴⁰ Zerkâ (2004), *Ön. ver.*, c:1, s.639.

⁴⁴¹ İkâle: Bağlayıcı ve feshi mümkün olan bir akdi bozmayı konu edinen bir akittir. Bkz.: Aybakan, "İkâle", *TDVİA*, c:22, s.14.

Karz akdi ise, taraflar açısından gayri lâzım bir hukukî işlem olması nedeniyle verenin geri istemesi veya alanın iade etmesiyle veya Mâlikîlerde olduğu gibi eğer vâde belirlenmiş ise vâdenin dolmasıyla akidler sona erer.⁴⁴³

3.1.3. Karz – Hibe İlişkisi

3.1.3.1. Anlam Yönünden:

Hibe (الْهَبَةُ), Arapça (وَهَبَ) kökünden türeyen kelime, sözlükte ‘bir şeyi karşılıksız vermek’ manasına gelir.⁴⁴⁴ Bir malı bağışlayana Vâhib (الْوَاهِبُ), kendisine bağış yapılan Mevhûbun leh (الْمَوْهُوبُ لَهُ), bağışlanan mala Mevhûb (الْمَوْهُوبُ) ve hibeyi kabul etmeye İttihâb (الْإِتِّهَابُ) denir.⁴⁴⁵

Hibenin fikhî ıstılâh manası ise Hanefî ve Şâfiîlere göre; ‘aynın bedelsiz olarak temliki, Mâlikî ve Hanbelîlere göre de; bir şeyin bedelsiz olarak temliki şeklinde tarif edilmiştir.⁴⁴⁶ Bu tanımlardan hibenin karşılıksız olması yönüyle karzdan ayrıldığı görülmektedir.

3.1.3.2. Unsurları Yönünden:

Hanefîlere göre, îcab ve kabûl hibenin tek rükünü olarak yeterli görülmekte olup, taraflar ise îcab ve kabulün tabii unsuru olarak kabul edilmektedir.⁴⁴⁷ Şâfiîlere göre îcab ve kabulü ifade eden sîga, akde konu olan mal ve kabz,⁴⁴⁸ Mâlikîlere göre taraflar, îcab ve kabul sîgaları ile akde konu olan mal⁴⁴⁹ ve Hanbelîlere göre ise îcab ve kabul akdin rükünü olarak kabul edilmektedir.⁴⁵⁰

İslâm fakihleri, hibe yapacak kişinin tam eda ehliyetine sahip olması gerektiği hususunda görüş birliği içerisindeyler.⁴⁵¹ Mecelle’de bu husus, “Vâhibin âkil ve bâliğ olması şarttır. Binâenaleyh sağîr ve mecnûn ve ma’tuhun hibesi sahih değildir.

⁴⁴² Merğmânî, *Ön. ver.*, c:3, s.76; Bilmen, *Ön. ver.*, c:6, s.113.

⁴⁴³ Kâsânî, *Ön. ver.*, c:10, s.600; Şîrâzî, *Ön. ver.*, c:2, s.82; İbn Kudâme, *Ön. ver.*, c:6, s.431; Karâfi, *Ön. ver.*, c:5, s.295.

⁴⁴⁴ İbn Manzûr, *Ön. ver.*, c:1, s.803; Abdülmun‘im, *Ön. ver.*, c:3, s.444

⁴⁴⁵ Bilmen, *Ön. ver.*, c:4, s.223.

⁴⁴⁶ Meydânî, Abdülğani b. Tâlib b. Hammâde (ö. 1298/1881), *el-Lübâbü fî Şerhi'l-Kitâb*, (İstanbul: Dersaadet Kitabevi, ts.), c:2, s.171; ‘İmrânî, *Ön. ver.*, c:8, s.107; Cündî, Halil b. İshak (ö. 776/1374), *Muhtasar Halil*, (İkinci basım, Beyrut: Dâru Medâri’l-İslâmî, 2004), s.222; İbn Kudâme, *Ön. ver.*, c:8, s.239.

⁴⁴⁷ Meydânî, *Ön. ver.*, c:2, s.171; Bardakoğlu, “Hibe”, *TDVİA*, c:17, s.422.

⁴⁴⁸ Râfî‘î, *Ön. ver.*, c:6, s.307, 315, 318; ‘İmrânî, *Ön. ver.*, c:8, s.112.

⁴⁴⁹ Karâfi, *Ön. ver.*, c:6, s.223, 226, 228.

⁴⁵⁰ İbn Kudâme, *Ön. ver.*, c:8, s.245.

⁴⁵¹ Bardakoğlu, “Hibe”, *TDVİA*, c:17, s.422.

Ama bunlara hibe sahihtir” şeklinde ifade edilmektedir.⁴⁵²

Hibe yapılan kişinin de lehine olan hibeyi kabul ehliyetine sahip olması gerekir veya onun yerine velisi hibeyi kabul eder.⁴⁵³ Akidlerin genel şartları çerçevesinde, karz akdinde de eda (tasarruf ve teberru) ehliyetine sahip olmanın gerekliliği⁴⁵⁴ yönünden aralarında benzerlik bulunmaktadır.

Fakihlerce, hibe akdine konu olacak malın hibe vaktinde bağışlayanın mülkiyetinde bulunması, mevcut, mâlum, muayyen ve mütekavvim olması gerekir.⁴⁵⁵ Akidlerin tamamlanması için teslimin şart olup olmaması yönünden yapılan tasnifte hibe ve karz akidleri aynî akidler grubunda yer alır. Dolayısıyla bu akidlerin tamamlanması akid konusunun tesliminin gerçekleşmesine bağlıdır.⁴⁵⁶

3.1.3.3. Hükümleri Yönünden:

Karzda olduğu gibi hibenin de meşrû'iyetinin Kitab, Sünnet ve İcmâ' ile sâbit olması⁴⁵⁷ ve geçerlilik kazanması için akidlere konu olan malların tesliminin (kabzının) gerekliliği⁴⁵⁸ yönünden birbiriyle benzerlik taşımaktadırlar.

Hibe akdi, ivazsız olması itibariyle tek taraflı kazandırıcı ve karşı tarafa bir malın mülkiyetini geçirmeyi konu alması itibariyle temlikî bir akid olma özelliği taşır.⁴⁵⁹

Karz akdi ise, mübâdele edilen şey bakımından başta teberrû, sonunda ise ıvazlı hükmü taşıyan akidlerdendir. Ödünç veren kişi, ödünç isteyen ihtiyacı olan malı ona vermekle teberrû edici durumda olur. Ancak, verdiği ödünçü geri

⁴⁵² Akgündüz, *Ön. ver.*, s. 218 (md. 859).

⁴⁵³ 'İmrânî, *Ön. ver.*, c:8, s.122.

⁴⁵⁴ Kâsânî, *Ön. ver.*, c:10, s.596; Şîrâzî, *Ön. ver.*, c:2, s.82; Zeydan, *Ön. ver.*, s.297.

⁴⁵⁵ İbn Kudâme, *Ön. ver.*, c:8, s.248; Bardakoğlu, "Hibe", *TDVİA*, c:17, s.423.

⁴⁵⁶ Zerkâ (2004), *Ön. ver.*, c:1, s.419; Apaydın, "Karz", *TDVİA*, c:24, s.521.

⁴⁵⁷ Kitab: "Asıl iyilik, ... mala olan sevgilerine rağmen, onu yakınlarla, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışa, (ihtiyacından dolayı) isteyene ve kölelere vermektir..." Bakara: 2/177; "Kadınlara mehirlerini (bir görev olarak) gönül hoşluğuyla verin. Eğer kendi istekleriyle o mehrin bir kısmını size bağışlarsa, onu da afiyetle yiyin." Nisa: 4/4. Bazı ilim ehline bu âyet-i kerime mehir 'nihle' olarak isimlendirilmiştir. Bazı vecihlerde aslında 'nihle' atıyye ve hibe demektir. Bu âyet-i kerime gönül hoşluğu ile yapılmış olan hibenin caizliğine delildir. Bkz.: Cessâs, *Ön. ver.*, c:2, s.350-351.

Sünnet: Ebû Hureyre *Radıyallâhü anh'*den rivâyet edilmiştir: Nebi *Sallallâhü Aleyhi ve Sellem* şöyle demiştir: "Eğer ben koyun veya sığır sakatı yemeğine çağırılsam, muhakkak bu çağrıya icabet ederdim. Yine bana koyun veya sığır sakatı hediye edilse, onu da muhakkak kabul ederdim" Bkz.: Buhârî, *Kitâbü'l-Hibe*, 2, (nr. 2568), s.340; İbn Abbâs *Radıyallâhü anh'*den rivâyet edilmiştir: Nebi *Sallallâhü Aleyhi ve Sellem* şöyle demiştir: "Hibesine dönen kimse, kusmuğuna dönen kimse gibidir." Bkz.: Buhârî, *Kitâbü'l-Hibe*, 29, (nr. 2621), s.347.

İcmâ': İbn Münzîr (ö.318/930), *el-İcmâ'* adlı üzerinde icmâ edilmiş meseleleri ele aldığı eserinde, adamın bir adama malını hibe etmesinin veya onda olan alacağını ibra etmesinin câiz olduğu hususunda Müslümanların icmâ' ettiklerini söylemiştir. Bkz.: İbn Münzîr, *Ön. ver.*, s.155.

⁴⁵⁸ Meydânî, *Ön. ver.*, c:2, s.171; İbn Kudâme, *Ön. ver.*, c:8, s.240; 'İmrânî, *Ön. ver.*, c:8, s.114.

⁴⁵⁹ Bardakoğlu, "Hibe", *TDVİA*, c:17, s.422.

isteyince bu teberrû niteliği ıvazlı akid hükmüne dönüşür.⁴⁶⁰

Bu her iki akid, bir teberrû akdi olduğu için ücret söz konusu değildir. Hibenin başlangıcında karşılık şart koşulacak olursa işlemin hibe olmaktan çıkıp netice itibariyle satım hükmünü alacağı söylenmiştir.⁴⁶¹ Karzda ise herhangi bir ücret veya fazlalık talep edilecek olursa fâiz (ribâ) oluşmaktadır.⁴⁶²

Hibe bağlayıcı olmayan bir akid olduğu için herhangi bir engel yok ise ahlaken doğru olmasa da hibeden dönme veya fesih caizdir.⁴⁶³ Karz akdi de bağlayıcı olmayan akitler grubundan olduğu için doğal olarak borç veren kişi verdiği borcu dilediği zaman talep edebilir.⁴⁶⁴ Bu yönleriyle aralarında bir benzerlik bulunmaktadır.

3.1.4. Karz – Vedîa İlişkisi

3.1.4.1. Anlam Yönünden:

Vedîa (الْوَدِيْعَةُ), Arapça (وَدَع) kelimesinden çoğaltılmış olup, sözlükte ‘bırakmak, terk etmek’ manalarına gelir.⁴⁶⁵

Vedîa akdinde vedîayı verene Müdi‘ (الْمُودِعُ) veya Müstevdi‘ (الْمُسْتَوْدِعُ), vedîayı kabul edene Mûda‘ (الْمُودَعُ) veya Müstevda‘ (الْمُسْتَوْدَعُ), korunması için emanet bırakılan mala Vedîa (الْوَدِيْعَةُ) veya el-Mâlü'l-Mûda‘ (الْمَالُ الْمُودَعُ), bir malın muhafazası için başkasına emanet edilmesi işlemine İdâ‘ (الْإِيْدَاعُ) denir.⁴⁶⁶

Vedîanın fikhî ıstılah manası ise Hanefîlere göre; mal sahibinin malını korumak üzere açıkça veya delâleten başkasına bırakması, Şafîîlere göre; bir malın korunması hususunda vekil bırakılması, Mâlikîlere göre; üzerine bir şey düşmesiyle tazmini gerektiren bir malın korunması hususunda vekil bırakılması, Hanbelîlere göre ise karşılıksız olarak korunmak üzere bırakılan şey olarak tarif edilmiştir.⁴⁶⁷

Karzla ilgili yapılan tanımlarda, akde konu olan şey kullanılma amacıyla alınmakta ve ihtiyaç giderildikten sonra misli iade olunmakta,⁴⁶⁸ vedîada ise süre

⁴⁶⁰ Karaman, *Ön. ver.*, c:2, s.62

⁴⁶¹ Bardakoğlu, “Hibe”, *TDVİA*, c:17, s.422.

⁴⁶² Kâsânî, *Ön. ver.*, c:10, s. 598; İbn Kudâme, *Ön. ver.*, c:6, s.437.

⁴⁶³ Bilmen, *Ön. ver.*, c:4, s.230; İmrânî, *Ön. ver.*, c:8, s.116.

⁴⁶⁴ Kâsânî, *Ön. ver.*, c:10, s. 600; İbn Kudâme, *Ön. ver.*, c:6, s.431.

⁴⁶⁵ Zebîdî, *Ön. ver.*, c:22, s.294; Fıyrûzâbâdî, *Ön. ver.*, s.769.

⁴⁶⁶ Mustafa Yıldırım, “Vedîa” *TDVİA*, c:42, s.596; Çeker, *Ön. ver.*, s.201.

⁴⁶⁷ Kadri Paşa, *Ön. ver.*, s.114 (md. 700); Şirbînî, *Ön. ver.*, c:3, s.104; Cündî, *Ön. ver.*, s.195; Behûtî, *Ön. ver.*, c:3, s.383; Abdülmun‘im, *Ön. ver.*, c:3, s.470.

⁴⁶⁸ Şirbînî, *Ön. ver.*, c:2, s.153; Kadri Paşa, *Ön. ver.*, s.112 (md. 686); Behûtî, *Ön. ver.*, c:3, s.37.

sonunda emanet bırakılan şeyin aynı geri iade olunmaktadır.⁴⁶⁹ Çünkü vedîada akde konu olan mal korunma amacıyla bırakılmaktadır.

3.1.4.2. Unsurları Yönünden:

Hanefiler, sadece tarafların irade beyanları olan îcab ve kabulü vedîanın rükünleri olarak kabul ederken,⁴⁷⁰ diğer mezhepler mûdi‘ ve mûda‘ ile akde konu olan malı da vedîanın rükünleri olarak kabul ederler.⁴⁷¹ Akitlerde aranan unsurlar genel itibariyle aynı olduğundan karz akdiyle⁴⁷² vedîa arasında benzerlik bulunmaktadır.

Vedîanın sahih olması için emanet bırakan ve emanet bırakılan kişinin akıllı ve mümeyyiz olmaları şarttır. Bâliğ olmaları ise şart değildir.⁴⁷³ Karz akdinde ise ödünç veren kişinin akıllı, bulûğ çağına ulaşmış ve ödünç vereceği malın sahibi veya onu karz olarak vermeye yetkili bulunması gerekir.⁴⁷⁴ Vedîanın da teslim alınmaya müsait bir mal olması şarttır.⁴⁷⁵

3.1.4.3. Hükümleri Yönünden:

Karz akdinin olduğu gibi vedîa akdinin de meşrû‘iyyetinin Kitab, Sünnet ve İcmâ‘ ile sâbit olması⁴⁷⁶ yönünden birbirleriyle benzerlik taşımaktadırlar.

Vedîa, emânet bırakılanın elinde hukuken korunması gereken bir emanet hükmünde olduğu için vediaları kabul etmek, korumaya muktedir olanlar için

⁴⁶⁹ Kadri Paşa, *Ön. ver.*, s.114 (md. 700); Yıldırım, “Vedîa” *TDVİA*, c:42, s.598.

⁴⁷⁰ Bilmen, *Ön. ver.*, c:4, s.151; Kadri Paşa, *Ön. ver.*, s.115 (md. 702).

⁴⁷¹ Karâfi, *Ön. ver.*, c:9, s.137-143; Yıldırım, “Vedîa”, *TDVİA*, c:42, s.596.

⁴⁷² Kâsânî, *Ön. ver.*, c:10, s.595; İbn Kudâme, *Ön. ver.*, c:6, s.430.

⁴⁷³ Bilmen, *Ön. ver.*, c:4, s.154.

⁴⁷⁴ Döndüren, *Ön. ver.*, s.411.

⁴⁷⁵ Akgündüz, *Ön. ver.*, s.205 (md. 775).

⁴⁷⁶ Kitab: “... Eğer birbirinize güvenirsiniz kendisine güvenilen kimse emânetini ödesin ve Rabbi olan Allah’tan sakınsın...” Bakara: 2/283; “Allah, size, emânetleri mutlaka ehline vermenizi emrediyor...” Nisâ: 4/58. Kurtübî (ö. 671/1273), *el-Câmi‘u li-Ahkâmi‘l-Kur’an* adlı eserinde bu âyet-i kerimenin nazmının bütün emânetlere şâmil olduğunu, emânetin çeşidinin çok olduğunu ve hükümleri açısından başlıcalarının vedîa, lukata (buluntu), rehin ve âriyet olduğunu söylemiştir. Bkz.: Kurtübî, *Ön. ver.*, c:6, s.425.

Sünnet: Ebû Hureyre *Radıyallâhü anh’den* rivâyet edilmiştir: Nebi *Sallallâhü Aleyhi ve Sellem* şöyle demiştir: “*Sana emânet edene emânetini ver, sana hıyânet edene de hâinlikte bulunma.*” Bkz.: Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş‘as b. İshâk el-Ezdî es-Sicistânî (ö. 275/889), *Kitâbü’s-Sünen*, (Üçüncü baskı, Beyrût: Müessesetü’r-Reyyân, 2004), *Kitâbü’l-Buyu‘*, 80, (nr. 3528), c: 4, s.193; Tirmizî, *el-Câmi‘u l-Kebîr*, Ebvâbü’l-Buyu‘, 38, (nr. 1264), c:2, s.543 (Tirmizî, bu hadisin hasen garîb bir hadis olduğunu belirtmiştir); Hâkim (ö.405), *el-Müstedrek ale’s-Sahihayn* adlı eserinde bu hadisin Müslim’in şartlarına göre sahih olduğunu belirtmiştir. Bkz.: Hâkim, *el-Müstedrek ale’s-Sahihayn*, *Kitâbü’l-Buyu‘*, c:2, s. 57 (nr. 2351).

İcmâ’: İbn Münzîr (ö.318/930), *el-İcmâ‘* adlı eserinde, bir malın korunması için emânet bırakmanın, vedîayı korumak için kabul etmenin ve vedîayı geri almak istediğinde sahibine iade etmenin câiz olduğu hususunda Müslümanların icmâ‘ ettiklerini söylemiştir. Bkz.: İbn Münzîr, *Ön. ver.*, s.146-148; İbn Kudâme, *Ön. ver.*, c:9, s.256.

müstehabdır. Herhangi bir kusuru olmadan kaybolacak olsa veya bir zarar görecektir olsa onu tazmin sorumluluğu yoktur. Ancak koruma hususunda bir kusurları olursa tazmin ederler.⁴⁷⁷

Karz akdi ise, ödeme sorumluluğu getiren akidlerden olduğu için teslimden sonra ödünç alan kişinin elinde kaybolacak veya zarar görecektir olsa ödünç alan kişi mislini veya kıymetini ödemekle yükümlüdür.⁴⁷⁸

Vedîa ve Karz akidleri müstehab olduğu için ücret söz konusu değildir. Vedîada ücret söz konusu olacak olduğu zaman akid bir yönden icare (kira) akidine dönmekte,⁴⁷⁹ karzda ise herhangi bir ücret (fazlalık) talep edilecek olursa fâiz (ribâ) oluşmaktadır.⁴⁸⁰ Mâlikîlere göre, emânet bırakılan kişi vediayi sahibine teslim ederken yer işgaliyesi karşılığında ücret talep edecek olursa bu caizdir.⁴⁸¹

Vediadan mütevellit menfaatler, vedia sahibine ait olurken,⁴⁸² karzdan mütevellit menfaatler ise akdin gereği doğal olarak ödünç alan kişiye ait olur.⁴⁸³ Yani karz akdinde ödünç alan kişinin menfaati söz konusu iken, vedîada emanet bırakan kişinin menfaati söz konusudur.

Vedia akdi, her iki taraf için de bağlayıcı olmayan akitlerden⁴⁸⁴ olduğu için emanet bırakan ve emanet bırakılan kişilerden her biri istedikleri zaman akdi feshederek sonlandırabilirler.⁴⁸⁵ Bu açıdan karz akdiyle benzerlik taşımaktadır.

3.2.KARZ TEMİNİNE YÖNELİK BAZI HUKUKİ İŞLEMLER

İslâm dini, ihtiyacı olan kimselere karz olarak borç vermeyi sevap saymış ve bu güzel hasleti Müslümanlara teşvik etmiştir. Ancak, her ne kadar karz vermek sevap sayılıp teşvik edilse bile, ihtiyacı olan insanların istediği zaman karşılıksız borç bulabilmeleri çeşitli sebeplerle her zaman mümkün olamamaktadır.

Borçlarını ödeyemeyen veya kasıtlı olarak ödemeyen insanların toplumda oluşturdukları güven bunalımı, özellikle siyasi ve iktisadi istikrarsızlıklar nedeniyle

⁴⁷⁷ Kadri Paşa, *Ön. ver.*, s.115 (md. 707); Bilmen, *Ön. ver.*, c:4, s.155.

⁴⁷⁸ Zerkâ (2004), *Ön. ver.*, c:1, s.641; Karaman "Akid", *TDVİA*, c:2, s.252.

⁴⁷⁹ Bilmen, *Ön. ver.*, c:4, s.156.

⁴⁸⁰ Kâsânî, *Ön. ver.*, c:10, s.598.

⁴⁸¹ Karâfî, *Ön. ver.*, c:9, s.158.

⁴⁸² Bilmen, *Ön. ver.*, c:4, s.157; Akgündüz, *Ön. ver.*, s.209 (md. 798).

⁴⁸³ Karâfî, *Ön. ver.*, c:5, s.289; Şîrâzî, *Ön. ver.*, c:2, s.83; İbn Kudâme, *Ön. ver.*, c:6, s.436.

⁴⁸⁴ Karaman "Akid", *TDVİA*, c:2, s.252.

⁴⁸⁵ Bilmen, *Ön. ver.*, c:4, s.156; Yıldırım, "Vedîa", *TDVİA*, c:42, s.596.

paraların değer kaybetmesi gibi nedenlerden dolayı karşılıksız veya faizsiz borç bulunması zaman zaman imkânsız hale gelebilmektedir.

Bu nedenlerden dolayı müslümanlar arasında karz akdine ilave olarak, faizsiz borç para temin etmekte karşılaşılan güçlükleri faiz sayılmayacak bazı usullerle ortadan kaldırmaya yönelik ortaya konmuş bazı hukuki uygulamalar da olmuştur. Bey‘ul-‘Îne (vâdeli sattığı malı peşin para ile geri alma), bey‘ bi'l-vefâ (geri alım şartıyla satım) ve bey‘ bi'l-istiğlâl (kiralama şartıyla satım) bu uygulamalardan bazılarıdır.

Bu alışveriş uygulamaları hakkında İslâm fakihleri tarafından değerlendirmeler yapılmış ve farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Her ne kadar meşrûiyeti tartışma konusu olsa bile, bu uygulamalar sayesinde nakit para ihtiyacı olan insanlar, ihtiyaç duydukları paraya kavuşurken, nakit para sağlayan kişiler de alacağını garanti altına alma, alacağı sebebiyle zarardan emin olma veya verilen borç karşılığında faize bulaşmadan menfaat elde etme gibi imkânlarla kavuşmuş olmaktadır. Borç teminine yönelik tesis edilmiş olan bu hukuki uygulamalara kısaca değinmek istiyoruz.

3.2.1. Bey‘u'l-‘Îne (بيع العينة)

3.2.1.1. Anlamı

Sözlükte ‘satın almanın zıddı’, ‘bir şeyi, bir şey mukabili bedel olmak üzere verme’ gibi anlama gelen bey‘ (بيع),⁴⁸⁶ ıstılâhen Hanefilere göre rızaya dayalı olarak malın mal ile değişimi, Şâfiîlere göre hususi bir şartla malın mal mükabili değişimi yani malın ‘aynının veya menfaatinin ebedi mülkiyetini ifade eden malî bir akid, Mâlikîlere göre bir bedel karşılığı mülkiyetin nakledilmesi, Hanbelîlere göre ise mülk edinmek üzere malın mal ile mübâdelesi anlamına gelmektedir.⁴⁸⁷

‘Îne (العينة) kelimesi ise sözlükte ‘ribâ (fâiz), selef (borç verene herhangi bir menfaat sağlamayan borç)’ gibi anlamlara gelmektedir. ‘Îne sahibinin nakit para elde etmek için yapmış olduğu işlem de ‘ine olarak adlandırılmıştır.⁴⁸⁸

Bey‘u'l-‘Îne, bir fıkıh ıstılâhı olarak en yaygın açıklamaya göre, bir adamın malı belli bir değer karşılığında vadeli olarak satıp, aynı malı sattığı kişiden daha

⁴⁸⁶ İbn Manzûr, *Ön. ver.*, c:8, s.23-24.

⁴⁸⁷ Kâsânî, *Ön. ver.*, c:6, s.526; Şirbinî, *Ön. ver.*, c:2, s.5-6; İbn Rüşd, *Ön. ver.*, c:2, s.19; İbn Kudâme, *Ön. ver.*, c:6, s.6.

⁴⁸⁸ İbn Manzûr, *Ön. ver.*, c:13, s.306.

düşük bir değer ile satın alması anlamına kullanılmaktadır. ‘İne sahibi (müşteri), ihtiyacı olan nakit parayı bu yolla elde ettiği için bu alış veriş çeşidi ‘İne olarak isimlendirilmiştir.⁴⁸⁹

3.2.1.2.Uygulama şekilleri

‘İne satışı uygulamasıyla nakit para temin etme işlemi şu şekillerde olabilir:

1- Bir kimse, bir şahsa 1000 TL ödünç verip 100 TL’lik bir malını da ona 300 TL’ye satsa, ödünç isteyen de bu malı 100 TL’ye üçüncü bir şahsa satsa, bu üçüncü şahıs da 100 TL’ye ödünç veren kişiye satsa bu satışlar, sahih olur. Çünkü bunlar birer alış-veriştir. Bu suretle ödünç alan 200 TL. daha borçlanmış olur.⁴⁹⁰

2- Bir kimse, ödünç isteyene ait olan 100 TL değerindeki herhangi bir malı tekrar ona 150 TL’ye satmak üzere satın alır. Yani ödünç isteyen elindeki malını satıcıya 100 TL’ye peşin olarak satar, sonra aynı malı satıcıdan vâdeli olarak 150 TL’ye satın alır. Böylece satıcı 50 TL bir fazlalık elde etmiş, ödünç isteyen de 100 TL nakit temin etmiş olur.⁴⁹¹ Bunun tersi de düşünülebilir.

3-Nakit paraya muhtaç bir insan, bir tüccara gelerek ondan 150 TL ödünç para almak ister, borç verecek olan kişi de ödünç borç para vermeyi arzu etmez. Verdiği paradan kâr elde etmek ister, ancak faiz olmasından korkar. Bunun için de “sana ödünç para veremem ama sana vadeli olarak şu malı istersen 200 TL’ye satarım. O malın çarşıdaki değeri 150 TL’dir. Gider onu 150 TL’ye satarsın” der. Ödünç isteyen de buna razı olur. Bu şart üzerine ödünç vermek isteyen kişi, 150 TL değerindeki malını, 200 TL’ye satar. Daha sonra ödünç alan ya çarşıda veya aynı adama geri 150 TL’ye o malı satar. Böylece satıcı için 50 TL fazlalık elde edilmiş olur. Nakit paraya ihtiyacı olan müztafız da arzu ettiği 150 TL’yi elde etmiş olur.⁴⁹²

4-Bir kimse, bir şahsa meselâ bir sene müddetle 1000 TL ödünç verip, kâr elde etmek maksadıyla da 100 TL’lik bir malını o şahsa yine bir sene müddetle veresiye olarak 200 TL’ye satsa, alış-veriş sahih olur. Sonra o şahıs, bu malı üçüncü bir şahsa hibe ve teslim etse, bu üçüncü şahıs da ödünç veren şahsa hibe ve teslim etse bu hibe de sahih olur. Ödünç isteyen kişi, bu hibeden dolayı daha önce

⁴⁸⁹ İbnü’l-Esîr, Mecdüddîn Ebu’s-Seâdât el-Mübârek b. Muhammed el-Cezerî (ö. 606/1210), *en-Nihâye fî Ğarîbi’l-Hadîsi ve’l-Eser*, (Beyrût: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-‘Arabî, t.y.), c:3, s.333-334; Abdülmun‘im, *Ön. ver.*, c:2, s.560.

⁴⁹⁰ Bilmen, *Ön. ver.*, c:6, s. 100.

⁴⁹¹ Serahsî, *Ön. ver.*, c:14, s. 36.

⁴⁹² İbn Âbidîn, *Ön. ver.*, c:7, s. 541, 613.

borçlandığı 200 TL'yi vermekten imtina edemez.⁴⁹³

3.2.1.3.Hükmü

‘İne satışı İslâm fakihlerinin çoğunluğu alış-veriş görüntüsü altında gerçekte faizli bir borç işlemi olarak değerlendirip caiz görmezken,⁴⁹⁴ bir kısmı ise akidlerde sadece şekil şartlarının yerine getirilip getirilmediğine bakarak, eğer şekil şartlarına uygunsa caiz görmüşlerdir.⁴⁹⁵

Bu satış şeklini caiz görmeyen İslâm fakihleri, Rasûlullah *Sallallâhü Aleyhi ve Sellem*’den rivâyet edilen ‘İne satışı ile ilgili hadîs-i şerif ile Rasûlullah’ın eşi Âişe *Radyallâhü anhâ* ile bir kadın sahabe arasında geçen bir konuşmayı delil olarak gösterirler.

‘İne satışı zemmeden hadîs-i şerifi rivâyet eden Abdullah b. Ömer *Radyallâhü anhümâ*: “Öyle bir zamana geldik ki, önceden hiçbirimiz kendisini dirhem ve dînâra müslüman kardeşinden daha lâayık olduğunu düşünmezdi. Şimdi ise dirhem ve dînâr, her birimize müslüman kardeşimizden daha sevimli gelmeye başladı” diyerek Rasûlullah *Sallallâhü Aleyhi ve Sellem*’in şöyle söylediğini rivâyet etmiştir: “İne yoluyla alışveriş yapar, sığırların peşine düşer, ziraata razı olur ve cihadı terk ederseniz Allah size öyle bir zillet musallat eder ki, dîninize dönünceye kadar onu üzerinizden kaldırmaz.”⁴⁹⁶

Konuyla ilgili Peygamber Efendimizin eşi Âişe *Radyallâhü anhâ* ile bir kadın sahabe arasında geçen konuşma ise şu şekildedir; Âliye’den şöyle rivâyet edilmiştir: Ben Âişe *Radyallâhü anhâ*’nın yanında oturuyordum. Ona Ümmü Muhibbe (adında bir kadın) geldi ve şöyle dedi: Ey mü’minlerin annesi! Zeyd b. Erkam’ı tanıyor muydun? O: Evet, dedi. Kadın: Ben ona 800 (dirheme) veresiye bir câriye (köle) sattım. Daha sonra Zeyd o câriyeyi satmak istedi. Ben de aynı câriyeyi ondan peşin olarak 600 dirheme satın aldım, dedi. Bunun üzerine Âişe *Radyallâhü*

⁴⁹³ Bilmen, *Ön. ver.*, c:6, s. 100.

⁴⁹⁴ İbn Rüşd, *Ön. ver.*, c:2, s.39; Kâsânî, *Ön. ver.*, c:7, s.95; İbn Âbidîn, *Ön. ver.*, c:7, s.541, 613; İbn Kudâme, *Ön. ver.*, c:6, s.260.

⁴⁹⁵ Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs (ö. 204/820), *el-Ümm*, (y.y.: Dâru’l-Vefâ, 2001), c:4, s.160; İbn Âbidîn, *Ön. ver.*, c:7, s.542; Bilmen, *Ön. ver.*, c:6, s. 100.

⁴⁹⁶ Ebû Dâvûd, *Kitâbü’s-Sünen*, Kitâbü’l-Buyu’, 55, (nr. 3456), c: 4, s.168-169; Ahmed b. Hanbel, Muhammed (ö. 241/855), *el-Müsned*, (Kahire: Dâru’l-Hadîs, 1995), c:5, s.114 (5562). Ahmed b. Hanbel, bu hadisin senedinin zayıf olduğunu söylemiştir. Ayrıca Hanefî fakihlerinden hadis hafızı Zeyla’î (ö. 762), *Nasbu’r-Râye* isimli eserinde bu hadisi Ahmed b. Hanbel (ö. 241), Ebû Ya’lâ (ö. 307) ve Bezzâr (ö. 292)’ın *Müsned* adlı eserlerinde rivayet ettiklerini söylemiş ve Bezzâr’ın bu hadisin râvilerinden Ebû Abdirrahmân hakkında “Leyyünü’l-hadîs” yani hadis rivayetinde gevşek olduğunu söylediğini belirtmiştir. Bkz.: Zeyla’î, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullâh b. Yûsuf b. Muhammed (ö. 762), *Nasbu’r-Râye li-Ehâdîsi’l-Hidâye*, (Cidde: Müessesetü’r-Reyyân, t.y.), c:4, s.16-17.

anhâ kadına: “Ne kötü bir satış yaptın, ne kadar kötü aldın! Zeyd’e söyle, eğer tövbe etmezse Rasûlullah *Sallallâhü Aleyhi ve Sellem*’le birlikte yaptığı cihadını boşa çıkardı.”⁴⁹⁷

‘İne satışı uygulamasını caiz görmeyen Hanefilere göre, bir kimsenin sattığı ve teslim ettiği bir malı henüz parası kendisine ödenmeden sattığı değerden daha düşük bir değere geri satın alması câiz görülmemiştir. Hanefiler bu husustaki görüşlerini iki temel hususa dayandırmışlardır:

Birincisi; *Âişe Radyallâhü anhâ*’nın böyle bir satım akdi yapan Zeyd b. Erkam’a ‘İne satışı yapması nedeniyle amellerinin boşa gideceğine dair yönelttiği tehdit sözüdür. Amellerin boşa gittiği iddiası akılla bilinebilecek bir husus değildir. *Âişe Radyallâhü anhâ* bunu Rasûlullah *Sallallâhü Aleyhi ve Sellem*’den duymuş olmalıdır. Tehdit, ancak günah işlendiğinde söz konusudur. Bu da Zeyd’in yaptığı satım işleminin fâsid olduğuna delildir. Çünkü fâsid alış veriştir.

İkincisi; *Âişe Radyallâhü anhâ*’nın bu satış işlemini ‘kötü bir satma ve kötü bir satın alma’ olarak vasıflandırması bu işlemin sahit değil, fâsid olduğunu gösterir. Ayrıca bu satışta faiz şüphesi bulunmaktadır. Çünkü ikinci satıştaki söz konusu bedel gerçekte birinci satıştaki bedeldir. Birinci satış bedelinin, ikinci satış bedelinden fazla olan kısmının hiçbir karşılığı olmadığından dolayı faiz oluşmaktadır. Buradaki fazlalık iki akdin toplamıyla sabit olmakta ve akidlerden biriyle faiz şüphesi ortaya çıkmaktadır. Böylesi durumlarda ise şüphe, hakikat hükmündedir. Ancak, bir kimsenin sattığı malı henüz parası ödenmeden sattığı fiyatın aynısıyla ya da sattığı fiyattan daha yüksek fiyata satın alması ise faiz şüphesi olmadığından dolayı caizdir.⁴⁹⁸

Hanefilerden İmâm Ebû Yûsuf’a göre ‘İne satışını caizdir. Bu muameleler bir hayra hizmet için yapıldığı ve ayrıca bir alış-veriş mahiyetinde olduğu için güzeldir. Faizden kurtulmak için şer’i bir çıkış yoludur. Bunlar menfaati sağlayan bir borç muamelesi değil, belki menfaati sağlayan birer alış-veriş uygulamasıdır. İmâm Muhammed ise ‘İne satışını hoş karşılamayıp mekruh saymış ve bu konuda: “Bu satış şekli benim kalbimde dağlar kadar büyük, kötü bir şeydir. Onu faiz yiyiciler

⁴⁹⁷ Beyhakî, *Ön. ver.*, Kitâbu’l-Buyû’, 73 (nr. 10798-10799), c:5, s.540; Dârekutnî, Ebû’l-Hasen Ali b. Ömer b. Ahmed (ö. 385/995), *Sünen*, (Beyrût: Dâru’l-Mâ’rife, 2001), Kitâbu’l-Buyû’, c:2, s.649-650 (nr. 2969). Dârekutnî, bu mevkufta hadiste geçen râvilerden Ümmü Muhibbe ve Âliye’nin meçhul olduklarını ve rivayetleriyle hüküm verilemeyeceğini söylemiştir. Hadis hafızı Zeyla’î (ö. 762) ise, *Nasbu’r-Râye* isimli eserinde râvi Âliye’nin bilinen kadri yüce bir kadın olduğunu söylemiştir. Bkz.: Zeyla’î, *Y. Ön. ver.*, c:4, s.17.

⁴⁹⁸ Kâsânî, *Ön. ver.*, c:7, s.95.

uydurmuştur” demiştir.⁴⁹⁹

Mâlikîler, ‘îne satışı uygulamasına sedd-i zerâi⁵⁰⁰ açısından bakmışlar ve dış görünüş itibariyle herhangi bir sakınca olmadığı halde faize götürdüğü için ‘îne satışını caiz görmemişlerdir.⁵⁰¹

Hanbelî fakihlerinden İbn Kayyım el-Cevziyye (ö. 751/1350), Ahmed b. Hanbel’in Peygamberimizin eşi Âişe *Radyallâhü anhâ*’nın ‘îne satışıyla ilgili bu sözünü rivâyet edip onunla amel ettiğini, Âişe *Radyallâhü anhâ*’nın bunu Rasûlullah *Sallallâhü Aleyhi ve Sellem*’den duymuş olmasaydı kendi içtihadıyla sahabeden bir adamın cihâdının iptaline hüküm verip tövbeye davet edemeyeceğini söyleyerek ‘îne satışı yapan tarafların sahih akid görüntüsü altında faize yol açacak meşru olmayan niyetlerini sakladıklarını öne sürmüş ve böyle bir işlemin caiz olmayacağını söylemiştir.⁵⁰²

‘îne satışı uygulamasını caiz gören İmam Şâfi’ye göre ise, bir kimsenin vâdeli sattığı malını aynı kimseden peşin olarak daha ucuza satın alması kıyasa aykırı olmayıp, böyle bir işlem zâhiren faiz yasağına dair nasların kapsamına girmediğinden caizdir. Ayrıca İmam Şâfi, Peygamberimizin eşi Âişe *Radyallâhü anhâ*’nın ‘îne satışıyla ilgili bu sözünün sabit olmadığını, eğer sabit olsa bile bu sözün onun bir içtihadı olduğunu, Nebî *Sallallâhü Aleyhi ve Sellem*’in ashabı bir şey hakkında ihtilaf edip bazısı bir şey söyleyip bazısı da bunun hilâfını söylerse, buralarda kıyasa uygun olanı tercih edeceğini belirtmiştir.⁵⁰³

Netice olarak, ‘îne satışıyla ilgili olarak gerek Âişe *Radyallâhü anhâ*’nın ve gerekse İbn Ömer *Radyallâhü anh*’ın bu sözleri o dönemlerde ‘îne satışıyla ilgili bir yola başvurulduğunu göstermektedir. Sahabilerin, tabî seyri içerisinde ihtiyaca ve şartlara göre böyle bir işlemi yapmış olabilecekleri düşünülebilir. Bu işlemin herhangi gizli bir menfaat kasdı taşımadan yapılmış olduğunda meşru olmaması için sebep yoktur. Ancak faizli bir işleme meşruluk kazandırmak amacıyla bu işlem yapılır ve yaygınlaştırılırsa cumhur ulama tarafından caiz görülmesi mümkün değil; hatta ‘îne satışının caiz olduğunu söyleyen Şâfiî fakihlerince de faize ulaşma kasdı

⁴⁹⁹ İbn Âbidîn, *Ön. ver.*, c:7, s.541, 613; Bilmen, *Ön. ver.*, c:6, s. 100.

⁵⁰⁰ Sedd-i zerâi: Şer’an sakıncalı sonuçlara götürmesi kesin veya kuvvetle muhtemel olduğunda mubah fiillerin yasaklanması anlamında kullanılan bir fıkıh usulü ıstılahıdır; özellikle Mâlikî usulünde edille-i şer’iyyeden biri sayılır. Bkz.: İbrâhim Kâfi Dönmez, “Sedd-i Zerâi”, *TDVİA*, c:36, s.277.

⁵⁰¹ İbn Rüşd *Ön. ver.*, c:2, s.53-55.

⁵⁰² İbn Kayyım, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyüb el-Cevziyye (ö. 751/1350), *İ’lâmü’l-Muvakki’ in*, (Riyad: Dâru İbni’l-Cevzî, H.1423), c:5, s.83.

⁵⁰³ Şâfiî, *Ön. ver.*, c:4, s.160.

ortaya çıkmış sayılacağından bu uygulamanın caiz olmayacağı açıktır.⁵⁰⁴

3.2.2.Bey‘u bil-Vefâ (بيع بالوفاء)

3.2.2.1.Anlamı

Vefâ, ‘sözünde durmak, sözünü yerine getirmek’ gibi manalara gelir.⁵⁰⁵ Bir terkip olarak bey‘ bi’l-vefâ ise, fıkıh ıstılâhında; nakit paraya ihtiyacı olan birinin, bedelini iade ettiğinde sattığı malı geri almak üzere bir malın satılmasını konu edinen satış şeklidir.⁵⁰⁶ Bu satış şekli, satıcının müşteriye hitaben, “Şu malı sana, şu fiyata bedelini sana geri verdiğimde, senin de malı bana geri vermen şartıyla satıyorum” îcâbını (teklifini) müşterinin de kabul etmesiyle gerçekleşir.⁵⁰⁷

Bu satış şekline bey‘ bi’l-vefâ isminin verilmesinin sebebi, bedelin geri verildiğinde malın da geri verilmesi hususunda taraflar arasında ahde vefanın söz konusu olması sebebiyledir.⁵⁰⁸ Yani tarafların usûlüne uygun olarak yaptıkları vaatleri yerine getirmek zorunda oldukları içindir.

3.2.2.2.Ortaya Çıkışı

Bey‘ bi’l-vefâ, hicrî beşinci asır civarlarında Buhârâ ve Belh bölgelerinde yaşayan insanlar arasında ortaya çıkmış, daha sonra başka bölgelerde de hızla yaygınlaşmış olan bir satış uygulamasıdır.⁵⁰⁹

Bey‘ bi’l-vefâ hakkında ilk defa görüş beyan edenlerden İmâm Alî es-Suğdî (ö.461/1068),⁵¹⁰ İmâm Kadî Hasan el-Mâtürîdî (ö.511/1117),⁵¹¹ es-Sadru’ş-şehîd Hüsâmüddîn (ö.536/1141),⁵¹² es-Sadru’s-sa’îd (ö.730/1330),⁵¹³ İmâm Zahîruddîn,⁵¹⁴

⁵⁰⁴ Apaydın, “İne”, *TDVİA*, c:22, s.284.

⁵⁰⁵ İbn Manzûr, *Ön. ver.*, c:15, s.398.

⁵⁰⁶ Ali Haydar, *Ön. ver.*, c:1, s.111 (md. 118); Zerkâ, Mustafa Ahmed (ö.1999), *Akdü’l-Bey’*, (İkinci baskı, Şam: Dâru’l-Kalem, 2012), s.155; Abdülmün‘im, *Ön. ver.*, c:1, s.416.

⁵⁰⁷ Zeyla‘î, Fahrüddîn Osmân b. Alî (ö. 743/1343), *Tebyînü’l-Hakâik Şerhu Kenzi’d-Dekâik*, (Mısır: Bulak 1315 h.), c:5, s.183; Aynî, Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed (ö. 855/1451), *el-Binâye fi Şerhi’l-Hidâye*, (İkinci basım, Beyrût: Dâru’l-Fikr, 1990), c:10, s.50-51.

⁵⁰⁸ İbn Âbidîn, *Ön. ver.*, c:7, s.545; Bilmen, *Ön. ver.*, c:6, s.127.

⁵⁰⁹ Zerkâ (2012), *Ön. ver.*, s.155-158; Zeyla‘î, A., *Ön. ver.*, c:5, s.183-184.

⁵¹⁰ İmâm Alî es-Suğdî (ö. 461/1068). Tam adı Ebû’l-Hasen Rüknu’l-İslâm Alî b. El-Hüseyn b. Muhammed es-Suğdî’dir. Hicrî 398 yılında Semerkant’ın Buhârâ tarafında Suğd nahiyesinde doğduğu düşünülmektedir. Buhârâ’da kadılık görevi yapmış ve hicrî 461 yılında burada vefat etmiştir. Bkz.: Selâhaddin Abdüllatif en-Nâhî, “Suğdî”, *TDVİA*, c:37, s.475.

⁵¹¹ İmâm Kadî Hasan el-Mâtürîdî (ö. 511/1117). Mâtürîdiyye mezhebinin kurucusu, müfessir ve fakih Ebû Mansûr el-Mâtürîdî es-Semerkandî (ö. 333/944)’nin kızı tarafından torunudur. Bkz.: Şükrü Özen, “Mâtürîdî”, *TDVİA*, c:38, s.146.

⁵¹² es-Sadru’ş-şehîd Hüsâmüddîn (ö. 536/1141). Tam adı Ebû Hafs (Ebû Muhammed) Hüsâmüddîn es-Sadru’ş-şehîd Ömer b. Abdilazîz b.Ömer b. Mâze el-Buhârî’dir. Hüsâmüddîn lakabını almıştır. Şehit edildiği için es-Sadru’ş-şehîd olarak meşhur olmuştur. Hicrî 483 yılının Safer ayında doğmuş,

Necmüddîn Ebû Hafs Ömer en-Nesefî (ö. 537/1142)⁵¹⁵ ve Burhânüddîn el-Merğınânî (ö. 593/1197)⁵¹⁶ gibi fakihlerin tamamı dipnotlarda işaret edildiği gibi Buhârâ, Semerkand, Nesef ve Mâverâünnehir civarlarında yaşamışlardır. Bu da, bey' bi'l-vefânın ilk başta bu bölgelerde ortaya çıktığı görüşünü kuvvetlendirmektedir.

3.2.2.3.Hükmü

Hanefî mezhebinin yaygın olduğu Buhârâ, Semerkand ve Belh civarlarında yaşayan insanlar arasında ortaya çıkmış olan bu vefa yoluyla satış işleminin meydana gelişi ve neticeleri bakımından normal satış akdinden farklı olduğu için, bu akidle ilgili olarak başta Hanefî fakihleri olmak üzere diğer İslâm fakihlerinin farklı değerlendirmeleri olmuştur.

3.12.2.3.1.Hanefî Fukahâsına Ait Görüşler

Bu akdi, Hanefî fakihlerinden kimi sahih akde, kimi fâsîd akde, kimi rehine ve kimi de bâtıl akde benzetmişlerdir.⁵¹⁷

3.12.2.3.1.1.Sahih Satım Akdi Olarak Kabul Edenler

Hanefî fakihlerinden bey' bi'l-vefâyı, sahih bir satım akdi⁵¹⁸ olarak kabul edenler, insanların başka çıkar yol bulamayıp böylesi bir satış işlemine ihtiyaçlarının olması ve bu satış şeklinin yaygın bir şekilde kullanılmasından dolayı bu akidin câiz ve faydalı bir satış işlemi olduğunu söylemişlerdir.⁵¹⁹

Burhânüddîn el-Merğınânî (ö. 593/1197), *el-Hidâye* adlı eserinde: “Mûtađ caiz satımını fâsîd sayanlar onu mükrehin (zorlanan kimsenin) satışına

Maveraünnehir bölgesinde yaşamış ve hicrî 536 yılının Safer ayında Semerkand'da Karahıtaylarla yapılan Katvan savaşında şehit olmuştur. Bkz.: Ahmet Özel, “Sadruşşehîd”, *TDVİA*, c:36, s.425.

⁵¹³ es-Sadru's-sa'id (ö. 730/1330). Tam Alâüddîn Abdülazîz b. Ahmed b. Muhammed el-Buhârî'dir. es-Sadru's-sa'id olarak bilinir. Hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Bkz.: Atar, “Abdülazîz el-Buhârî”, *TDVİA*, c:1, s.186.

⁵¹⁴ İmâm Zahîrüddîn (ö. 619/1222). Tam adı Zahîrüddîn Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed b. Ömer'dir. Buhara'da kadılık yaptığı bilinmektedir. Hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Bkz.: M. Esat Kılıçer, “Buhârî, Zahîrüddîn”, *TDVİA*, c:6, s.376.

⁵¹⁵ Necmüddîn Ebû Hafs Ömer b. Muhammed en-Nesefî (ö. 537/1142). Tam adı Ebû Hafs Necüddîn Ömer b. Muhammed b. Ahmed en-Nesefî es-Semerkandî'dir, Hicrî 461 yılında Buhârâ yakınlarındaki Nesef şehrinde doğmuş ve hicrî 537 tarihinde Semerkant'ta vefat etmiş bir Hanefî fakihidir. Bkz.: Ayşe Hümeýra Aslantürk, “Nesefî, Necmeddin”, *TDVİA*, c:32, s.571.

⁵¹⁶ Burhânüddîn el-Merğınânî (ö. 593/1197). Tam adı Ebu'l-Hasen Burhânüddîn Ali b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergânî el-Merğınânî'dir. Merğınanlı diğer âlimlerden ayrılması için Burhanüddîn lakabı ile birlikte anılır. Hicrî 511 yılında doğmuş ve 593 yılında Semerkand'da vefat etmiş bir Hanefî fakihidir. Bkz.: Ferhat Koca, “Merğınânî, Burhâneddin”, *TDVİA*, c:29, s.182.

⁵¹⁷ Zeyla'î, A., *Ön. ver.*, c:5, s.183-184; Aynî (1990), c:10, s.51-52.

⁵¹⁸ Sahih Satım Akdi: Aslen ve vasfen meşru olan satış şeklidir. Teslim alınmadan da mülkiyet ifade eder. Bkz.: Ali Haydar, *Ön. ver.*, c:1, s.107 (md. 108).

⁵¹⁹ Merğınânî, *Ön. ver.*, c:3, s.276; Zeyla'î, A., *Ön. ver.*, c:5, s.183-184.

benzetiyorlar.(...) Semerkand meşâyihi (fıkıh âlimleri) ise bu satışı, ihtiyaç olduğundan dolayı mütad olduğu üzere bazı hükümler ifade eden faydalı câiz bir satım akdi olarak kabul etmişlerdir.”⁵²⁰ demiştir.

Zeyla‘î (ö. 743/1343), *Tebyînü'l-Hakâik* adlı eserinde Necmüddîn en-Nesefî'nin muhtemelen iki görüşünden birisi olan şu sözünü nakleder: “Zamanımızda meşâyihimiz (fıkıh âlimlerimiz) bu akdin câiz olduğuna ve buna bazı hüküm bina edilmesine hükmettiler. Bu hüküm de satılan maldan faydalanmaktır. Bu satış, insanların ihtiyacına binaen bu konuda teâmül oluşmasına dayanır. İstisna‘ akdinde olduğu gibi fıkıh kâideleri teâmüle binâen terkedilir.”⁵²¹

Mecelle şârihlerinden Ali Haydar Efendi (ö. 1935) “Hâcet, umumi olsun veya hususi olsun, zaruret derecesine indirilir.” kâidesinin şerhinde bey‘ bi'l-vefânın zarûret kabilden bir işlem olduğunu, Buhârâ halkının borçları çoğalınca bu satış işlemine ihtiyaç duyulduğunu, zarurete binâen buna fetvâ verildiğini söylemiştir.⁵²²

Ömer Nasûhi Bilmen de, Ali Haydar Efendi'nin bu şerhine ilâveten şunları zikretmiştir: “Çünkü vefâ yoluyla satış, bir nevi ribâ kabilinden olmakla esasen memnu‘ olmak iktiza ederken zarûrete binâen tecviz edilmiştir.”⁵²³

Bu görüşün eleştiriye açık yönü şudur: Sahih alış-veriş, bir satım akdinin tüm hükümlerini içerir. Doğal olarak, müşteri satın aldığı mala, satıcı ise aldığı paraya mâlik olur. Her iki taraf, mâlik oldukları üzerinde istedikleri gibi tasarruf hakkına sahip olurlar.⁵²⁴ Bey‘ bi'l-vefa işleminde ise, bu akdin tanımından da anlaşılacağı üzere müşterinin satın aldığı mal üzerindeki hakkı sadece satıcıdan geri alacağı parayı tahsil edinceye kadardır.⁵²⁵

3.12.2.3.1.2.Fasit Satım Akdi Olarak Kabul Edenler

Hanefî fakihlerinden bazıları bey‘ bi'l-vefâ'yı, fasit satım akdi⁵²⁶ olarak kabul etmişlerdir. Sadru'ş-şehîd Hüsâmüddîn, Sadru's-sa‘îd ve İmâm Zahîruddîn gibi bazı Buhârâ âlimleri bunlardandır. Bunlar, teslim alındığında mülk ifade etmesi gereken bir satış işleminin borç ödendiğinde akdi feshetme şartının bulunmasından dolayı bu akdin fasit bir satış işlemi olduğunu söylemişlerdir. Buradaki fesatlık rızanın

⁵²⁰ Merğînânî, *Ön. ver.*, c:3, s.276.

⁵²¹ Zeyla‘î, A., *Ön. ver.*, c:5, s.183-184.

⁵²² Ali Haydar, *Ön. ver.*, c:1, s.42 (md. 32).

⁵²³ Bilmen, *Ön. ver.*, c:1, s.265.

⁵²⁴ Bardakoğlu, “Bey‘ ” *TDVİA*, c:6, s.18.

⁵²⁵ Ali Haydar, *Ön. ver.*, c:1, s.111 (md. 118); Zerkâ (2012), *Ön. ver.*, s.155.

⁵²⁶ Fâsid Satım Akdi: Aslen meşru olup harici vasıfları itibariyle meşru olmayan satış şeklidir. Bkz.: Ali Haydar, *Ön. ver.*, I, s.107 (md. 109).

olmayışı itibariyledir. Bu açıdan bey‘ bi‘l-vefânın hükmü mükrehin (satışa zorlanan kişinin) satışının hükmü gibidir.⁵²⁷

3.12.2.3.1.3.Rehin Akdi Olarak Kabul Edenler

Hanefî fakihlerinden bazıları da, bey‘ bi‘l-vefâ’yı mahiyet ve hakikat itibariyle rehin olarak kabul ederler. İmâm es-Seyyid Ebû Şucâ‘, İmâm Alî es-Suğdî, İmâm Kadı Hasan el-Mâturîdî ve Necmüddîn en-Nesefî gibi bazı Semerkant ve Buhârâ bölgelerinde yaşamış âlimler bunlardandır. Bunlar, borç ödendiğinde satılan malın geri alınması şartından dolayı bu işlemin rehin manasına geldiğini, akidlerde asıl olanın lafızlardan ziyade, maksat ve meânî olduğunu ifade ederek bu akdin bir rehin işlemi olduğunu söylemişlerdir.⁵²⁸

Kaynaklarda bey‘u‘l-vefâ ile ilgili olarak Nesefî’ye isnat edilen iki görüş zikredilmektedir. Bunlardan birinde Nesefî’nin, yukarıda açıkladığımız gibi bu akdin caiz bir satım akdi olduğunu söylediği, diğesinde ise bir rehin akdi olduğunu söylediği şeklindedir.⁵²⁹ Molla Hüsrev (ö. 885/1480), *Düreru‘l-Hükkâm* adlı eserinden Nesefî’nin bu son görüşü hakkında şöyle dediğini nakleder: “Zamanımız halkının faize karşı bir çare olarak örf haline getirdikleri ve bey‘u‘l-vefâ olarak isimlendirdikleri bu satış işlemi aslında bir rehindir. Müşteri ona mâlik olamaz ve asıl sahibinin izni olmadan ondan istifade edemez. (Satılan ağaç ise) yediği meyveyi ve (ağaçları telef etmiş ise) telef ettiği ağaçları öder. Helâkıyla borç düşer. Satıcının, borcunu ödediği zaman malını geri alma hakkı olmasından dolayı bize göre onunla rehin hükmü arasında hiçbir fark yoktur. Akdin tarafları her ne kadar bu işleme satış deseler de bu teâmül haline gelmiş bir rehin işlemidir ve gayesi borcu teminat altına almaktır.”⁵³⁰

Ali Haydar Efendi (1853-1935), *Mecelle*’nin “*Ukudda itibar makasid ve meaniyedir; elfaz ve mebaniye değildir.*” maddesinin şerhinde, bu akidde her ne kadar “bey‘ (satış)” lafzı telaffuz edilmiş olsa da, tarafların asıl maksatlarının satış olmayıp teminat maksatlı bir işlem yapmak olduğunu ve bunun rehin akdiyle arasında hiç bir fark olmadığını ifade ederek bey‘ bi‘l-vefâda rehin hükümlerinin cereyân edeceğini belirtir.⁵³¹

⁵²⁷ Zeyla‘î, A., *Ön. ver.*, c:5, s.183.

⁵²⁸ Merğînânî, *Ön. ver.*, c:3, s.276; Zeyla‘î, A., *Ön. ver.*, c:5, s.183-184.

⁵²⁹ Zeyla‘î, A., *Ön. ver.*, c:5, s.183-184; İbn Âbidîn, *Ön. ver.*, c:7, s.546.

⁵³⁰ Molla Hüsrev (ö. 885/1480), *Düreru‘l-Hükkâm fi Şerhi Ğureri‘l-Ahkâm*, (y.y.: Mîr Muhammed Kütübhânesi, t.y.), c:2, s. 207.

⁵³¹ Ali Haydar, *Ön. ver.*, c:1, s.21 (md. 3).

Ömer Nasûhi Bilmen de vefâen satış konusunda, satıcının üzerine düşen borcu müşteriye tamamen ödediğinde satılan malı geri alabileceğini, müşterinin de dilediği zaman malı iade edip satıcıdan parasını geri alabileceğini, işlemin faize düşmekten sakınmak ve borcu teminat altına almak için örf haline gelmiş bir satış işlemi olduğunu söyleyerek bu akitte rehin hükmünün cari olduğunu söylemiştir.⁵³²

Görüldüğü gibi bey' bi'l-vefâyı rehin akdine benzetenlerin görüşlerine göre, vefâen satışla rehin arasında hukukî açıdan herhangi bir fark yoktur. Taraflar her ne kadar yapmış oldukları bu işleme satış adını verseler de, onların amaçları rehindir ve borcu teminat altına almaktır.

Bu görüşün tutarlı olmayan yönü; eğer maksat sadece alacağın teminat altına alınması olsaydı, böyle bir işleme ihtiyaç duyulmazdı. Çünkü normal rehin işlemiyle alacağın teminat altına alınması zâten mümkündür. Dolayısıyla burada gaye sadece alacağın teminat altına alınması değil, aynı zamanda alacaklının söz konusu maldan faydalanması esastır.

3.12.2.3.1.4.Mürekkeb ve Müstakil Bir Satım Akdi Olarak Kabul

Edenler

Hanefîlerden bazı muhakkik fakihler, kavli câmi' denilen bu akdin sahih, fasit ve rehin akidlerinden mürekkeb müstakil bir akid olduğunu söylemişlerdir. Bu akdin, bazı hükümlerinin sahih olması bakımından müşteri malın menfaatinden istifade edebilir, bazı hükümlerinin fasit oluşu bakımından taraflardan her birinin akdi fesih hakkı vardır, rehin olması bakımından da müşteri onu başkasına satamaz, rehin olarak veremez ve telef olmasıyla borç düşer. Bu görüşe göre bey' bil-vefâ, bu üç akidden meydana gelmektedir. İnsanların böyle bir işleme ihtiyaç duymalarından dolayı, her iki tarafın verdikleri bedellerin kendilerine ait olması şartıyla bu akde cevaz verilmiştir.⁵³³ Mecelle'nin 118. Maddesinde de bu görüşün benimsendiği görülmektedir.⁵³⁴

3.12.2.3.1.5.Batıl Satım Akdi Olarak Kabul Edenler

Hanefî fakihlerinden bazıları da bu vefâen satış işlemi hâzilin satımına (gayri ciddi irade beyanıyla yapılan satışa) benzeterek bu akdin batıl bir işlem

⁵³² Bilmen, *Ön. ver.*, c:6, s.127.

⁵³³ İbn Âbidîn, *Ön. ver.*, c:7, s.546; Zerkâ (2012), *Ön. ver.*, s.159.

⁵³⁴ "Bey' bi'l-vefâ: Bir kimse, bir malı âhara semeni reddettikte geri vermek üzere, şu kadar kuruşa satmaktır ki, müşteri mebi' ile intifâ' eylemesine nazaran, bey'-i câiz hükmünde ve tarafeyn bunu feshe muktedir oldukları cihetle, bey'-i fâsid hükmünde ve müşteri mebi'i âhara satmadığı cihetle rehin hükmündedir." Bkz.:Ali Haydar, *Ön. ver.*, c:1, s.111 (md. 118); Zerkâ (2012), *Ön. ver.*, s.116.

olduğunu düşünmektedirler. Çünkü tarafların bey' kasdı olmaksızın aldım-sattım lafızlarını kullanmaları hukukî bir netice doğurmaz. Taraflardan her birinin, arkadaşının rızasına bakmaksızın işlemi bozma hakkı vardır. Maksudı satış olmayan bir işlem batıldır ve mülkiyet ifade etmez.⁵³⁵ Kaynaklarda bu görüş sahiplerinin kimler olduğunu tespit edemedik.

3.12.2.3.2.Cumhur Fukahânın Görüşü

Mâlikî, Hanbelî ve bazı Şâfiî fakihler genel itibariyle bu satış şeklinin, satıcının bedelini iade ettiğinde sattığı malı geri almak üzere bir malın satılmasını konu edindiğinden dolayı fasit bir satış işlemi olarak kabul etmekte ve satıcının bedelini geri iade edinceye kadar müşterinin bu malı kullanmasından dolayı da bey'u'l-vefâyı menfaat sağlayan bir borç işlemi olarak değerlendirmektedirler.⁵³⁶

1992 yılında Cidde'de düzenlenen İslâm Fıkıh Konseyi toplantısında da cumhur fukahânın bu görüşü benimsenerek bey' bi'l-vefânın caiz olmadığı kanaati ifade edilmiştir.⁵³⁷

Netice olarak bey' bil-vefâ, yukarıda ortaya çıkış nedenini izah ederken açıkladığımız üzere Hanefî fakihlere göre zarurete binaen cevaz verilmiş bir satış işlemidir. Bu satış işleminde müşteri, satın aldığı malı başkasına satamamakta, ancak mal sahibinin izni ile maldan istifâde etmesi mümkün olmaktadır.

Bu satış işleminde, tarafların niyeti önemlidir. Eğer alacaklı kimse, bu işlem ile alacağını teminat altına almaktan ziyade, alacağı karşılığında ayrıca bir menfaat ve gelir elde etmeyi amaçlarsa, bu maldan istifade borç sebebiyle menfaat olacağından dolayı cumhur fukahânın görüşünde olduğu gibi bu işlemin faiz kapsamına gireceği kanaatindeyiz.

3.2.3.Bey' bil-İstiğlâl (بيع بالإستغلال)

3.2.3.1.Anlamı

Sözlükte 'kâr ve gelir elde etmeyi istemek' anlamına gelen istiğlâl, bir fıkıh ıstılâhı olarak 'bir kimsenin, malını kendisi kiralamak üzere satmasıdır'.⁵³⁸ Bu satış şekli Mecelle'nin 119. maddesinde şöyle tanımlanmıştır: "Bâyinin bir malı

⁵³⁵ Zeyla'î, A., *Ön. ver.*, c:5, s.184; Aynî (1990), *Ön. ver.*, c:10, s.51.

⁵³⁶ İbn Rüşd *Ön. ver.*, c:2, s.64; 'İmrânî, *Ön. ver.*, c:5, s.135-136; Behûtî, *Ön. ver.*, c:2, s.462.

⁵³⁷ Zerkâ (2012), *Ön. ver.*, s.164.

⁵³⁸ Abdülmün'im, *Ön. ver.*, c:1, s.404.

müşteriden bizzat kendisi isticâr etmek üzere vefâen satmasıdır.” Daha açık bir ifadeyle bey‘ bi’l-istiğlâl, vefa yolu ile satılan bir şeyi bâyinini müşteriden tekrar kendisine kiralamasını şart koşmasıdır.⁵³⁹ Bey‘ bil-istiğlâl, vefa yoluyla satış ve kira akdinden oluşan bir satış şeklidir.⁵⁴⁰

Meselâ, bir şahıs kendi mülkü olan bir evini başkasına, bedelini geri verdiğiğinde evi geri almak üzere 100 bin TL’ye satsa ve boşaltıp müşteriye teslim ettikten sonra da müşteriden o evi 1000 TL’ye bir yıllığına kiralasa, bu satış işlemi bey‘ bi’l-istiğlâl yani kiralama şartıyla satış işlemi olur.⁵⁴¹

3.2.3.2.Hükmü

Vefa yoluyla satış için sabit olan hükümler bey‘ bil-istiğlâl için de geçerlidir.⁵⁴² Bu çerçevede Hanefî fakihlerine göre bey‘ bil-vefâyı, fasit bir alışveriş ve bir rehin akdi olarak görenlere göre bey‘ bil-istiğlâlden alınan kira ücreti caiz değil, ancak bey‘ bil-vefâyı sahih bir satım akdi olarak görenlere göre ise bey‘ bil-istiğlâlden alınan kira ücreti caizdir.⁵⁴³

Netice olarak bey‘ bi’l-istiğlâl, sahih akde benzetilerek caiz görülmekle birlikte, bu satış şeklinde borç vermenin amacı bey‘ bil-vefâ yoluyla alınan malın kirasından gelir elde etmek olduğundan, borç sebebiyle menfaat sağlama (faiz) riski taşımaktadır. Bu riske düşmemek için bey‘ bi’l-istiğlâl işleminin tabii seyri içerisinde ve danışıklı olmayan bir şekilde yapılması gerektiği kanaatindeyiz.

⁵³⁹ Ali Haydar, *Ön. ver.*, c:1, s.112 (md. 119).

⁵⁴⁰ Bilmen, *Ön. ver.*, c:6, s.127.

⁵⁴¹ Ali Haydar, *Ön. ver.*, c:1, s.113.

⁵⁴² Abdülaziz Bayındır, “Bey‘bil-vefâ ” *TDVİA*, c:6, s.21.

⁵⁴³ İbn Âbidîn, *Ön. ver.*, c:7, s.548.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Genel itibariyle İslâm fikhında mezheplerin karz akdine bakışlarını incelediğimiz bu çalışmamızda ortaya koyduğumuz sonuçları şöyle özetleyebiliriz:

Karz akdi, meşrûiyeti Kur'an, sünnet ve icma ile sabit olan bir akittir.

İslâm fikhında karz, borç veren açısından mendup, borç alan açısından mübah bir akittir. Bu yönüyle karz, insanlar arasında yardımlaşmayı, dayanışmayı ve iyiliği teşvik eden, temel gayesi insanların ihtiyaçlarını karşılıksız olarak karşılamayı hedefleyen bir akittir.

Bu yapısı dolayısıyla İslâm fikhında mendup görülen, hatta acil ve zarûri insani ihtiyaçların karşılanması durumunda ise vacip görülen, buna mukabil amacından sapması ve Allah'ın hoş görmediği şeylerin yapılması durumunda ise, harama dönüşme ihtimali olan bir akittir.

Bu nedenle İslâm, müslüman toplumu arasında yardımlaşma, dayanışma ve kardeşlik ruhunu canlı tutmak için, imkânı olan kimseleri karza teşvik etmekte ve Allah katında bol mükâfatla karşılık göreceklerini haber vermektedir. Bu mânevi mükâfatları kazanabilmeleri adına imkânı olan kimselerin maddî bir menfaat beklentisi içerisinde girmeden ihtiyaç sahiplerine karşılıksız borç verme görevlerini yerine getirmeleri gerekir.

Hanefî fakihleri, bir teberrû niteliği taşıyan karz akdinin konusunun mislî bir şey olması gerektiğini, Hanefilerin dışındaki İslâm fakihleri ise selem akdine konu olabilen her şeyin kıyemî bir şey de olsa karz akdine konu olabileceğini söylemişlerdir.

Karz, İslâm fakihlerinin çoğunluğuna göre teslim alınmakla, Mâlikîlere göre ise mücerret akdin kurulmasıyla birlikte mülkiyet ifade eden bir akittir.

Müsemmâ akidler arasında yer alan karz akdinin, her ne kadar zamanımızda işlevi zayıflasa da varlığına ihtiyaç devam etmektedir.

Husûsen, İslâm'ın faiz yasağına karşı duyarlı olup faize bulaşmadan hayatlarını devam ettirebilmek amacıyla, zarûri ihtiyaçları için ödünç talep eden müslümanların bu ihtiyaçlarını karşılayacak müesseselerin kurulması, imkânı olan zengin müslümanların ve yetki sahibi devlet idarecilerinin vatandaşa karşı önemli bir sorumluluğudur.

Özellikle devlet tarafından tesis edilecek olan bu kurumsal yapılar, ödünç talep edenlerin taleplerini almalı, durumlarını araştırmalı ve ihtiyaçlarına göre karşılıksız borç ya da asgarî geçimlerini sağlayabilecek ölçüde ürün yetiştirebilmek için faizsiz üretim ödünçü vermekle mükellef olmalıdırlar. Faizsiz olarak verilen bu borçlar suistimal edilmeden zamanında geri ödenmesi için de gerekli tedbirler alınarak bu kurumsal yapıların sürekliliği sağlanmalıdır.

Bütün akidler için doğal olarak bir süre bulunmaktadır. Çoğu İslâm fakihlerine göre karz akdinin, rızaya dayalı bir teberrû akdi olması nedeniyle her ne kadar bağlayıcı bir süre söz konusu değilse de veya bir süre belirlenmiş ve belirlenen bu süre bağlayıcı olmasa bile karz akdi ile güdülen gayeye ulaşılabilme, karz-ı hasenin işlevini artırabilme ve aynı zamanda onu bireysel zaruri ihtiyaçlar yanında ticari olarak da kullanılabilirliğini sağlamak amacıyla Mâlikîlerde olduğu gibi bu sürenin bağlayıcı kabul edilmesinin daha isabetli olacağı görülmektedir.

İslâm fikhında menfaat sağlayan her borç, faiz olarak kabul edildiği için karz akdinde, sarahaten veya zımnen menfaat sağlayan bir şartın koşulması akdin faizli işleme dönmesine neden olacaktır.

Karz akdinde, ödünç alanların veya ödünç verenlerin hakları ve sorumlulukları teferruatlı olarak açıklanmıştır. Bu çerçevede borç alan kimselerin, ihtiyaçlarını gördükten sonra borç zimmetinden kurtulmak ve borç verenin hakkına riâyet etmek için bir an önce borçlarını ödemeleri gerekmektedir. Bunlara riâyet edilmesi durumunda, her hak sahibinin hakkı korunarak toplumda karz akdinin yaygın olarak uygulanabilmesi mümkün olacaktır.

Karz akdinin yazma, şahit tutma, kefil isteme ve rehin alma gibi çeşitli vesikalarla güvence altına alınması, karz-ı hasen uygulamasının yaygınlaşmasına büyük katkı verecek ve olası mal zayi veya inkâr hadiselerine karşı, çıkması muhtemel ihtilafların önlenmesini sağlayacaktır.

İslâm fakihleri, karz konusunun altın, gümüş veya insanların kullanmaya devam ettikleri râîç para olduğunda, geri ödemenin milsen olması gerektiği hususunda ittifak içerisindeyler. Ancak, tedavülden kalkma ve devlet başkanının kullanımını yasaklaması gibi durumlarda ise para borcunun geri ödenmesi hususunda görüş farklılıkları bulunmaktadır. Enflasyon sebebiyle değer kaybına ise itibar etmemektedirler.

Karz akdinde ödünç verenin, ödeme güçlüğü çeken borçlusuna kolaylık göstermesi veya imkân dâhilinde ise borcundan ibra etmesi; ödünç alanın ise,

ihtiyacını giderdikten sonra borcunu hemen ödemesi veya borcunu ödeme hususunda azami ihtimâm göstermesi karz-ı hasenin edeplerinden sayılmaktadır.

Toplumumuzda manevî kazancı öncelikle hedefleyecek dinî bir şuur eksikliğinin görülmesi, ödünç verilen paranın değerinin düşmesi, verilen ödünçün zamanında ve tam olarak geri teslim alamama endişesi gibi nedenler karz-ı hasenin yaygınlaşmasının önündeki engeller olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu engelleri aşmanın yollarından biri de eğitimden geçmektedir. Allah rızasından başka hiçbir karşılık beklemeden ödünç vermenin öneminin kavratılması için devletçe eğitim kurumlarının müfredatında bu konulara yer verilmesi, Diyanet İşleri Başkanlığınca camilerde yapılan vaaz ve irşat programlarında faizle ödünç vermenin en büyük günahlardan biri olduğu, buna mukabil dünyevî bir karşılık beklemeden sırf Allah rızası için ödünç verme ve aldığı ödünçü zamanında geri ödeme alışkanlığının kazandırılmasına yönelik çalışmalar yapılması toplumda ihtiyaç sahipleri için karz vermenin yaygınlaşmasına büyük bir katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Abdülmun'im, Mahmud Abdurrahmân, *Mu'cemü'l-Mustalahâti ve'l-Elfâzi'l-Fıkhıyye*, y.y.: Dâru'l-Fazîle, t.y.
- Adevî, Safâü'd-Davvî Ahmed, *İhdâü'd-Dîbâce bi Şerhi Süneni İbn Mâce*, Bahreyn: Mektebetü Dâri'l-Yakîn, 1999.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Mervezî (ö.241/855), *el-Müsned*, (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1995).
- Akgündüz, Ahmed, *Karşılaştırmalı Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye*, İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2013.
- Akman, Mehmet, "İslâm-Osmanlı Hukukunda Âriyet Sözleşmesi", *Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi (AÜEHFD)*, Cilt-Sayı: 7- (3-4), Aralık 2003.
- Ali Haydar Efendi (1853-1935), *Dürrü'l-Hukkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*, Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 2003.
- Artuk, İbrahim, "Fels" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 12, s.309-311, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.
- Apaydın, H.Yunus, "İbrâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 21, s.263-266, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000.
- _____. "İne", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 22, s.283-285, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000.
- _____. "Karz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 24, s.520-525, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001.
- _____. "Kefâlet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 25, s.168-177, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002.
- Aslan, Nasi, "Risâlet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 35, s.125-126, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008.

Aslantürk, Ayşe Hümeýra ,“Nesefî, Necmeddin”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Cilt: 32, s.571-573. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006.

Atar, Fahrettin, “Sulh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 37, s.481-492, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009.

_____. “Abdülazîz el-Buhârî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 1, s.186-187. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1988.

Aybakan, Bilal, “İfa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 21, s.498-505, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000.

_____. “İkâle”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 22, s. 14-16, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000.

_____. “Nakit”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 32, s. 324-326, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006.

_____. “Selem”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 36, s. 403-405, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009.

_____. “Vekâlet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 43, s. 1-6, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013.

Aydın, Mehmet Âkif, “Borç”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 6, s.285-290, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992.

_____. “Deyn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 9, s. 266-268, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994.

_____. “İtlâf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 23, s. 466-469, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001.

Aynî, Bedruddîn Ebî Muhammed Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed (ö.855/1451), *Umdetü'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2001.

_____. *el-Binâye fî Şerhi'l-Hidâye*, İkinci basım, Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1990

Bardakoğlu, Ali, *İlmihal (İslâm ve Toplum)*, Yirmi birinci basım. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013.

_____. “Bey”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 6, s. 13-19, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992.

_____. “Fesih”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 12, s. 427-436, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.

_____. “Hibe”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 17, s. 421-426, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998.

Behûtî, Mansûr b. Yunus b. İdrîs (ö. 1051/1641), *Keşşâfû'l-Kınâ' an Metni'l-İknâ'*, Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1997.

Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Huseyn b. Alî (ö. 458/1066), *es-Sünenü'l-Kübrâ*, Üçüncü basım. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2003.

Bilmen, Ömer Nasûhi (1883-1971), *Hukûku İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, İstanbul: Bilmen Basım ve Yayınevi, 1985.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fi (ö. 256/870), *Sahîhu'l-Buhârî*, İkinci basım. Beyrut: Mektebetü'r-Rüşd, 2006.

Bûsîrî, Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Ebî Bekr b. Abdirrahmân b. İsmâ'îl el-Kinânî (ö. 840/1436), *Zevâidü İbn-i Mâce 'ale'l-Kütübi'l-Hamse*, Beyrut: Dâru'l-Küyübi'l-İlmiyye, 1993.

Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî, (ö. 370/981), *Ahkâmu'l-Kur'an*, Beyrût: Dâru Ahyâi't-Türâsi'l-'Arabî, 1996.

Cevherî, Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd (ö. 400/1009'dan önce), *es-Sihâh Tâcu'l-Luğati ve Sihâhu'l-'Arabiyye*, Dördüncü basım. Beyrut: Dâru'l-İlmi lil-Melâyîn, 1990.

Cündî, Halîl b. İshak b. Mûsâ (ö. 776/1374), *Muhtasaru Halîl*, İkinci basım, Beyrut: Dâru Medâri'l-İslâmî, 2004.

- Çağrııcı, Mustafa, “Şükür” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 39, s.259-261, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.
- Çeker, Orhan, *Fıkıh Dersleri I*, Konya: Damla Matbaacılık, 1991.
- Döndüren, Hamdi, *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali*, İstanbul: Erkam Yayınları, 2016.
- Dönmez, İbrâhim Kâfi, “Sedd-i Zerâi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 36, s.277-282, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009.
- Durmuş, Abdullah, “Fıkıhta Karz (Ödünç) Sözleşmesinde Vade Şartının Bağlayıcılığı Meselesi” *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 16, Ekim 2010.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş‘as b. İshâk el-Ezdî es-Sicistânî (ö. 275/889), *Kitâbü’s-Sünen*, Üçüncü basım, Beyrût: Müessesetü’r-Reyyân, 2004.
- Ebû’s-Su‘ûd, Muhammed el-‘Imâdî el-Hanefî (ö. 982/1574), *İrşâdü’l-Akli’s-Selîm ilâ Mezâyâ’l-Kitâbi’l-Kerîm (Tefsîru Ebi’s-Su‘ûd)*, Riyad:Matbaatüs-Se‘âdet,t.y.
- Ebû Ya‘lâ, Ahmed b. Alî b. el-Müsennâ et-Temîmî el-Mevsilî (ö. 307/919), *Müsnedü Ebî Ya‘lâ’ el-Mevsilî*, Beyrut: Dâru’l-Me’mûn li’t-Türâs, 1986.
- Fiyûzâbâdî, Ebû’t-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya‘kûb b. Muhammed (ö. 817/1415), *el-Kâmûsu’l-Muhît*, Sekizinci basım. Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 2005.
- Gözübenli, Beşir , “Âriyet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 3, s.379-380, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991.
- _____. “Semen”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 36, s. 465-467, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009.
- Hacak, Hasan, “Menfaat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 29, s.131-134, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004.
- Hâkim, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed en-Nîsâbüri (ö.405/1014), *el-Müstedrek ale’s-Sahîhayn*, Kahire: Dâru’l-Harameyn, 1997.

- Haraşî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Ali (ö. 1101/1690) *el-Haraşî 'ale'l-Muhtasarı Celîl*, Bulak-Mısır: el-Matba'atü'l-Kübrâ el-Emîriyye 1317 h.).
- Haskefî, Alâüddîn Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Ali b. Abdirrahman (ö.1088/1677), *ed-Dürri'l-Muhtâr Şerhi Tenvîri'l-Ebsâr ve Câmi'i'l-Bihâr*, Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2002.
- Hatipoğlu, Haydar (1929-1995), *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*, İstanbul: Kahraman Yayınları, 1992.
- Heysemî, Ebû'l-Hasen Nûruddîn Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân (ö. 807/1405), *Buğyetü'r-Râid fî Tahkiki Mecma'i'z-Zevâid ve Menbe'i'l-Fevâid*, thk. Abdullah Muhammed Dervîş, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1994.
- İbn Abdülber, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed en-Nemerî (ö. 463/1071), *Mevsû'atü Şürûhi'l-Muvatta' et-Temhîdü ve'l-İstizkâr*, Kahire: Merkez Hicr lil-Buhûsi ve'd-Dirâsâti'l-'Arabiyye ve'l-İslâmiyye, 2005.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî (ö. 1252/1836), *Reddü'l-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr Şerhi Tenvîri'l-Ebsâr*, Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 2003.
- İbn Balabân, Ebû'l-Hasen Emîr Alâüddîn Ali el-Fârisî (ö. 739/1339), *Sahîhu İbni Hibbân bi-Tertîbi İbni Belbân*, thk: Şuayb Arnavûd. İkinci basım. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1993.
- İbn Ebû Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. İbrâhim el-'Absî (ö. 235/849), *el-Musannef*, Kahire: el-Fârûku'l-Hadîsiyye lit-Tıbbâ'ati ven'Neşr, 2008.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed (ö.852/1449), *Telhîsü'l-Habîr*, y.y.: Müessesetü Kurtuba, 1995.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Sa'îd (ö. 456/1064), *el-Muhallâ*, Mısır: İdâratü't-Taba'âti'l-Münîriyye, 1350 h.
- İbn Kayyim, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb el-Cevziyye (ö. 751/1350), *İ'lâmü'l-Muvakki'in*, Riyad: Dâru İbni'l-Cevzî, 1423 h.

- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî (ö. 774/1373), *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, İkinci basım. Riyad: Dâru Tayyibeh lin-Neşri ve't-Tevzi', 1999.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed el-Cemâlî el-Makdisî (ö. 620/1223), *el-Muğnî*, Üçüncü basım. Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 1997.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî (ö. 273/887), *es-Sünen*, Tahkik edenler: Şuayb Arnavut, Muhammed Kâmil Karabelli ve Ahmed Berhûm, Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrerem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî (ö. 711/1311), *Lisânu'l-'Arab*, Beyrut: Dâru's-Sâdır, t.y.
- İbn Münzîr, Ebû Bekr Muhammed b. İbrâhîm en-Nisâbüri (318/930), *el-İcmâ'*, İkinci basım, Birleşik Arap Emirlikleri: Mektebetü'l-Fürkân, 1999.
- İbn Rüşd (el-Ced), Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Ahmed el-Kurtubî el-Endelüsî (ö. 520/1126), *el-Mukaddimâtü'l-Mümehhidât*, Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1988.
- İbn Şâs, Ebû Muhammed Celâlüddîn Abdullâh b. Necm b. Şâs b. Nizâr el-Cüzâmî es-Sa'dî (ö. 616/1219), *'İkdü'l-Cevâhiri's-Semîne fi Mezhebi âlimi'l-Medîne*, Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 2003.
- İbnü'l-Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Meâfirî (ö.543/1148), *Ahkâmü'l-Kur'ân*, Üçüncü basım. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.
- İbnü'l-Esîr, Mecdüddîn Ebu's-Seâdât el-Mübârek b. Muhammed el-Cezerî (ö.606/1210), *en-Nihâye fi Ğarîbi'l-Hadîsi ve'l-Eser*, Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, t.y.
- İbnü'l-Hümâm, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî (ö. 861/1457), *Şerhu Fethi'l-Kadîr 'ala'l-Hidâyeti Şerhi Bidâyeti'l-Mübtedî*, Beyrût: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2003.

- ‘İmrânî, Ebü’l-Hüseyn Yahyâ b. Ebi’l-Hayr b. Sâlim b. Es‘ad (ö. 558/1163), *el-Beyân fî Mezhebi’l-İmâmi’ş-Şâfi’î*, Beyrut: Dâru’l-Minhâc, 2000.
- Kâdî ‘İyâz, Ebü’l-Fazl ‘İyâz b. Mûsâ el-Yahsubî (ö. 544/1149), *et-Tenbîhâtü’l-Müstenbita ‘ale’l-kütübi’l-Müdevvene ve’l-Muhtelita*, Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2011.
- Kadri Paşa, Muhammed (ö. 1306/1888), *Kitâbu Mürşidi’l-Hayrân ilâ Ma‘rifeti Ahvâli’l-İnsân fi’l-Muâmelâti’ş-Şer‘iyye ‘alâ Mezhebi’l-İmâmi’l-E‘zami Ebi Hanîfe*, İkinci basım. Mısır (Bulak): el-Matbaatü’l-Kübrâ’l-Emîriyye, 1308 h.
- Kallek, Cengiz, “Süftece”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 38, s. 19-21, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.
- Karâfi, Ebü’l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs b. Abdirrahmân el-Mısri (ö.684/1285), *ez-Zehîra*, Beyrut: Dâru’l-Ğarbi’l-İslâmî, 1994.
- Karaman, Hayrettin, *Mukâyeseli İslâm Hukûku*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2014.
- _____. “Akid” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 2, s. 251-256, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989.
- _____. “Ayn” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 4, s. 257-258, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991.
- Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes‘ûd b. Ahmed (ö. 587/1191), *Bedâi‘u’s-Sanâ‘i fî Tertîbi’ş-Şerâ‘i*, İkinci basım. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, 2002.
- Kaşıkçı, Osman, “Zaman Aşımı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt:44, s.114-116, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013.
- Kılıçer, M. Esat, “Buhârî, Zahîrüddîn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 6, s.376-377. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992.
- Koca, Ferhat, “Merginânî, Burhâneddin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 29, s.182-183. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004.
- Kurt, Ekrem, *Tüketim Ödöncü Sözleşmesi*, Ankara: Adalet Yayınevi, 2014.

- Kurtûbî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Fehr (ö. 671/1273), *el-Câmi 'u li-Ahkâmi'l-Kur'an*, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2006.
- Mâlik b. Enes, Ebû Abdillâh b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî (ö. 179/795), *el-Muvatta'*, nşr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, İkinci basım. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1997.
- Merğânî, Ebü'l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl (ö. 593/1197), *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedî*, Son basım. İstanbul: Eda Neşriyat, 1991.
- Meydânî, Abdülğani b. Tâlib b. Hammâde (ö. 1298/1881), *el-Lübâbü fî Şerhi'l-Kitâb*, İstanbul: Dersaadet Kitabevi, t.y.
- Münâvî, Zeynüddîn Muhammed Abdürraûf b. Tâcil'ârifin b. Nûriddîn Alî el-Haddâdî (ö. 1031/1622), *Feyzu'l-Kadir Şerhu'l-Cami'u's-Sağir*, Beyrut: Daru'l-Ma'rifeh, 1982.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî (ö. 261/875), *Sahîhu Müslim*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Beyrut: Dâru İhyâi'l-Kütubi'l-'Arabîyye, 1991.
- Nâhî, Selâhaddin Abdüllatîf, "Suğdî", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Cilt: 37, s.474-475, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009.
- Nevevî, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî (ö. 676/1277), *el-Minhâcü Şerhu Sahîhi Müslim*, Kahire: el-Mabaatü'l-Mısriyye, 1930.
- Özdemir, Ahmet, "Karz Akdinin Mahiyeti ve Faizli İşlemleri Önleme Fonksiyonu", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt-Sayı: 12-1, Ocak-Haziran 2012.
- Özen, Şükrü, "Mâturîdî", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Cilt: 28, s.146-151, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003.
- Özel, Ahmet, "Sadruşşehîd", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Cilt: 36, s.245-427. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008

- Râfî'î, Ebû'l-Kâsım Abdülkerîm b. Muhammed b. Abdilkerîm el-Kazvîni (ö.623/1226), *el-'Azîzü Şerhu'l-Vecîz*, Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-'İlmiyye, 1997.
- Sabûnî, Muhammed Ali, *Saffetü't-Tefâsîr*, Dördüncü basım. Beyrut: Dâru'l-Kur'âni'l-Kerîm, 1981.
- Sahnûn, Ebû Sa'îd Abdüsselâm b. Sa'îd b. Habîb et-Tenûhî (ö. 240/854), *el-Müdevvenetü'l-Kübrâ*, Beyrût: Dâru'l-Kütübü'l-'İlmiyye, 1994.
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-Eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed (ö. 483/1090), *el-Mebsût*, Beyrut: Dâru'l-Ma'rifeh 1989.
- Şâfîî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs (ö. 204/820), *el-Ümm*, y.y.: Dâru'l-Vefâ, 2001.
- Şener, Mehmet, "İslâm Hukukunda Karz-ı Hasen", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 6 İzmir 1989.
- Şîrâzî, Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf (ö. 476/1083), *el-Mühezzeb fî Fıkhi'l-İmâmi 'ş-Şâfî'î*, Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-'İlmiyye, 1995.
- Şîrbînî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb (ö. 977/1570), *Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti Ma'ânî Elfâzı'l-Minhâc*, Beyrut: Dâru'l-Ma'rifeh, 1998.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî el-Bağdâdî (ö. 310/923), *Câmi'u'l-Beyânî an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân (Tefsîru't-Taberî)*, Kâhire: Hıcr, 2001.
- Tehânevî, Zafer Ahmed b. Latîf el-Osmânî (1892-1974), *İ'lâü's-Sünen*, Karaçi-Pakistan: İdâratü'l-Kur'ân ve'l-'Ulûmu'l-İslâmiyye, t.y.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (ö. 279/892), *el-Câmi'u'l-Kebîr*, İkinci basım. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî 1998.
- Yaran, Rahmi, "İslâm Hukukunda Borçlunun ve Alacaklının Temerrüdü", Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 1994.

Yıldırım, Mustafa, “Vedîa” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 42, s.596-598, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012.

Zebîdî, Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirrezzâk el-Bilgrâmî el-Huseynî (ö. 1205/1791), *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, Kuveyt Hükümet Matbaası, 1980.

Zerkâ, Mustafa Ahmed (ö.1999), *Akdü'l-Bey'*, İkinci basım, Şam: Dâru'l-Kalem, 2012.

_____. *el-Medhalü'l-Fıkhıyyü'l-'Âmmü*, (İkinci basım, Dımeşk: Dâru'l-Kalem, 2004), c:1, s.405, 411.

Zevkliler, Aydın, *Borçlar Hukuku Özel Borç İlişkileri*, Genişletilmiş dördüncü basım. Ankara: Barış Yayınları, 1994.

Zeydan, Abdülkerim (ö.2014), *el-Medhal li'd-Dirâseti's-Şerîati'l-İslâmiyye*, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2013.

Zeyla'î, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullâh b. Yûsuf b. Muhammed (ö.762/1360), *Nasbu'r-Râye li-Ehâdisi'l-Hidâye*, (Cidde: Müessesetü'r-Reyyân, t.y.), IV, s.16-17.

Zeyla'î, Fahrüddîn Osmân b. Alî (ö. 743/1343), *Tebyînü'l-Hakâik Şerhu Kenzi'd-Dekâik*, Mısır: Bulak H.1315.

Elektronik Kaynaklar

Döndüren, Hamdi, “İslâm'da Para-Kredi, Faiz ve Enflasyon İlişkileri”, *İslâmî Araştırmalar*, Sayı: 3, (Ocak 1987),

<http://www.İslâmiarastirmalar.com/upload/pdf/c216c13166eb0ce.pdf?>
kaynağından 5 Temmuz 2018 tarihinde alınmıştır.

